

RUIMTELIJKE VISIEVORMING VOOR EEN AANTREKKELIJK POLYCENTRISCH VLAANDEREN

Studie in het kader van het beleidsplan ruimte

Wetteren aan de Schelde (Bron: uapS)

0. INLEIDING

1. ANALYSE / KANSEN EN BEDREIGINGEN
2. RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGSOPTIES
3. VLAANDEREN ALS POLYCENTRISCHE CONSTELLATIE
4. KORT ONDERZOEK NAAR DE POLYCENTRISCHE STEDELING
5. CONCLUSIES EN BEDENKINGEN
6. ROUTEPLAN
7. BELEIDSAANBEVELINGEN

De opdracht is het aanleveren van elementen en thema's als voorbereiding voor een beleidsplan Ruimte Vlaanderen. Het is een ontwerpend onderzoek met als doel een reflectie over polycentrisch Vlaanderen op te bouwen via ontwerp en discussie. De ontwerp oefening vertrekt vanuit de definitie van polycentrisch Vlaanderen zoals intern geformuleerd door RWO. Deze definitie wordt aangevuld en verfijnd op basis het ontwerp materiaal.

Opdrachtschrijving

Dit ontwerpend onderzoek is een antwoord op de vraag van RWO om “elementen aan te leveren voor een ruimtelijke visievorming voor een aantrekkelijk polycentrisch Vlaanderen en bouwstenen aanleveren voor een Beleidsplan Ruimte Vlaanderen” ¹. Het onderzoek is een vingeroefening, een eerste aanzet die elementen en thema's aanlevert als inspiratie voor de eerste fase, de verkenningsfase, bij de opmaak van het Beleidsplan Ruimte. We gaan uit van de hypothese dat Vlaanderen een polycentrische regio is. Het doel van de ontwerp oefening is om te verbeelden hoe Vlaanderen op een kwalitatieve manier verder ruimtelijk kan ontwikkelen en welk ruimtelijk beleid hiervoor nodig is. Bovendien geeft de studie inzicht in het functioneren van polycentrisch Vlaanderen en de kansen en bedreigingen van deze polycentrische structuur.

In de ontwerp oefening staan twee benaderingen centraal.

1. Het vertalen, testen, evalueren en bijsturen van (bestaande) ruimtelijke perspectieven op Vlaanderen.
2. Het ontwikkelen en ontwerpen van nieuwe conceptuele beleidsopties voor polycentrisch Vlaanderen.

Daarbij worden twee invalshoeken gebruikt

1. Het versterken van de internationale positie van Vlaanderen in Noordwest-Europa (sprong omhoog).
2. Het behoud en verbetering van de lokale leefkwaliteit (sprong omlaag).

Dit is de opdrachtomschrijving uit het bestek. In de loop van het ontwerp proces worden echter bepaalde accenten gelegd, komen onverwachte inzichten naar boven... Daardoor is de opdeling in benaderingen en invalshoeken in dit synthesesdocument minder expliciet. Het document is het relaas van de reflectie die gezamenlijk door uapS en de diensten van de Vlaamse overheid werd opgebouwd over polycentrisme en polycentrisch Vlaanderen.

¹ Zoals omschreven in het bestek RWO-RP/ 11 06, Ruimtelijke visievorming voor een aantrekkelijk polycentrisch Vlaanderen Studie in het kader van het Beleidsplan Ruimte, pp.11-12.

Methodiek

De reflectie over polycentrisch Vlaanderen is in de eerste plaats een ontwerpend onderzoek.. Via ontwerpen verkennen we de potenties, karakteristieken en de impact van een Vlaamse polycentrische constellatie. Het is de eerste keer dat een dergelijk ontwerpend onderzoek wordt gevoerd op regionale schaal als voorbereiding op het formuleren van een beleidsplan. Het ontwerp proces bestaat uit een constante wisselwerking tussen creatie, waarneming en interpretatie. In de eerste plaats hebben we materiaal in kaart gebracht, relevant voor Vlaanderen als polycentrische structuur. Veel relevant materiaal is echter gefragmenteerd, verspreid of bevat zeer algemene gegevens. De kaartbeelden geven dan ook eerder een tendens of een suggestie van de betekenis van Vlaanderen als polycentrische ruimte dan een volledig onderbouwd en correct beeld. De essentie van die kaartbeelden werd vertaald in schema's, schema's die op hun beurt aan de basis liggen van een aantal conceptdiagrammen en kaarten van een toekomstig Vlaanderen. In een aantal workshops werd dit ontwerp materiaal bediscussieerd met de diensten van de Vlaamse overheid: RWO, team Vlaams bouwmeester, het team stedenbeleid en uapS ². Met RWO vonden op regelmatige basis ook werkvergaderingen plaats. Op deze manier werd een reflectie over polycentrisme en polycentrisch Vlaanderen in gang gezet. Deze manier van werken is een iteratief proces waarbij het kaartmateriaal de discussies aanstuurde en de workshops en werkvergaderingen het ontwerp proces stuurden.

Inhoudelijk overstegen de discussie gevoerd op basis van ontwerpen de traditionele discussie gebaseerd op teksten en abstracte diagrammen. Hoe kort dit ontwerpend onderzoek ook was, de conclusies van de discussies waren scherp en uitgesproken. De resultaten doen de vraag rijzen naar meer ontwerpend onderzoek en naar meer gedetailleerd onderzoek om een genuanceerde en onderbouwde visie en beleid te formuleren over polycentrisch Vlaanderen.

² Anne Mie Depuydt (uapS); Erik Van Daele (uapS); Barbara Sandra (uapS); Guillaume Duranel (uapS); Ludovic Pepion (uapS); Anke Van Caudenberg, RWO; Jan Zaman, RWO; Sara Geens, RWO; Peter Swinnen, Vlaams bouwmeester; Bart Steenwegen, team Vlaams bouwmeester; Wout Baert, team stedenbeleid; Charlotte Geldof, RWO; Christophe Vandevoot, RWO; Kobe Boussauw, RWO; Geert Mertens, RWO; René Vanderleq, RWO.

Leeswijzer

Dit document bestaat uit twee delen: een reflectienota en een grafisch deel. De reflectie-nota vat de reflecties samen, gemaakt op basis van het kaartmateriaal en rapporteert over de conclusies uit de workshops en de discussies. Het grafisch deel is een bundeling van het kaartmateriaal dat tijdens het ontwerpend onderzoek werd geproduceerd. Afhankelijk van het onderzoeksthema werd een andere grafiek of medium gebruikt om het thema op een communicatieve manier te duiden. Het tekstuele en grafische deel sluiten niet naadloos op elkaar aan omdat de tekst een samenvatting is en het grafische deel de illustratie is van een denkproces. Om het beeldmateriaal te kunnen plaatsen binnen het geheel krijgen sommige beelden een uitgebreid onderschrift. Beeldmateriaal dat niet direct aansluit op de reflectie-nota wordt gebundeld in kleine “atlassen” met een eigen vormgeving en drager. Het is extra materiaal dat het geheel ondersteunt.

Startdefinitie

Deze ontwerp oefening vertrekt vanuit de definitie van Polycentrisme zoals gedefinieerd naar aanleiding van een interne workshop RWO en zoals ook opgenomen in het bestek voor deze onderzoeksopdracht. De werkdefinitie luidt: “We beschouwen Vlaanderen als een polycentrische regio. Dit betekent dat we Vlaanderen zien als een regio met een ruimtelijke structuur bestaande uit verschillende stedelijke centra en open ruimtes die in meer of mindere mate zowel ruimtelijk als functioneel in relatie staan tot elkaar en elkaar aanvullen.” Deze definitie is zeer ruim en is voor uiteenlopende interpretaties vatbaar.

Polycentrisme wordt niet enkel als een ruimtelijke conditie beschouwd. Het is een principe van wisselwerking, van het vormen van ketens tussen open ruimten en nederzettingen op verschillende niveaus zowel fysisch als relationeel, zowel lokaal, regionaal als internationaal, zowel programmatisch als functioneel.... Het gaat om verschillende ketens in uiteenlopende vormen, bijvoorbeeld:

- Economische netwerken: zoals de complementariteit, en competitie tussen de havens van Antwerpen, Zeebrugge, Rotterdam en Duinkerke
- Partnerships tussen steden
- Energetische netwerken
- Culturele uitwisselingen
- Uitwisselingensketens van kennis: universitaire programma's zoals EMU, Leonardo, U+U...
- ...

Veel van deze ketens hebben direct of indirect een invloed op de fysische ruimte. Gezien de korte looptijd van dit project, de complexiteit in de interpretatie van polycentrisme en de verspreide en gefragmenteerde informatie blijft deze ontwerp oefening beperkt **tot een eerste verkennend onderzoek van de ruimtelijke implicaties en mogelijkheden van Vlaanderen als polycentrische constellatie**. Dit ruimtelijk perspectief is de expliciete vraag als inspiratie voor het Beleidsplan ruimte. In een vervoltraject moet de directe of indirecte ruimtelijke impact van de wisselwerkingen en van het vormen van ketens binnen andere domeinen worden bepaald en onderzocht (economisch, energetisch, cultureel, kennis ...). Dit vervolgonderzoek wordt complementair ontwikkeld met andere beleidsdomeinen: economie, kennismanagement, city marketing... Een geïntegreerde werking tussen verschillende Vlaamse en federale departementen is daarbij noodzakelijk.

Vanuit het beoogde ruimtelijk perspectief herformuleren we de startdefinitie: “Een polycentrische structuur bestaat uit steden en open ruimten die autonoom zijn maar profiteren van elkaars nabijheid. De steden en open ruimten raken in toenemende mate met elkaar geïntegreerd door hun nabijheid en complementariteit te versterken. Het polycentrisch geheel is meer dan de onderdelen. **Het geheel bereikt een verstedelijkingsniveau dat nooit door de aparte onderdelen kan worden bereikt.**”

Lanaken (Bron: uapS)

0. INLEIDING

1. ANALYSE / KANSEN EN BEDREIGINGEN

2. RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGSOPTIES

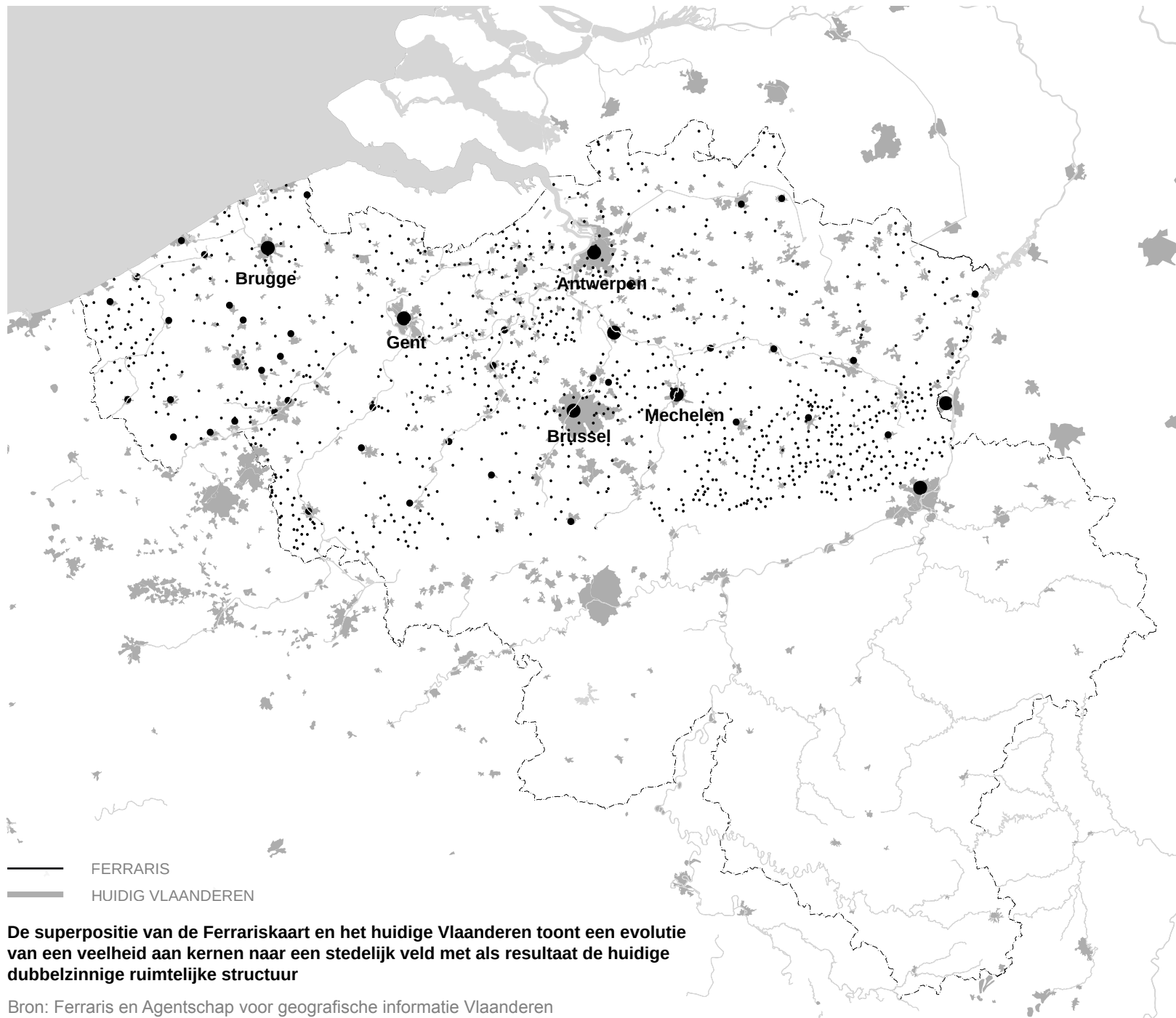
3. VLAANDEREN ALS POLYCENTRISCHE CONSTELLATIE

4. KORT ONDERZOEK NAAR DE POLYCENTRISCHE STEDELING

5. CONCLUSIES EN BEDENKINGEN

6. ROUTEPLAN

7. BELEIDSAANBEVELINGEN

Vlaanderen heeft een dubbelzinnige structuur: een combinatie van een stedelijk veld en een potentieel polycentrische structuur. Daardoor is de Vlaamse ruimte complex en gelaagd en vraagt bijgevolg een verscheiden beleid. Een homogeen regionaal beleid is niet langer geschikt.

Vlaanderen is potentieel een polycentrische structuur

Vlaanderen oogt op het eerste zicht polycentrisch zowel morfologisch - een stedelijke structuur die bestaat uit een veelheid aan kernen - programmatisch – een spreiding van programma's en functies - als infrastructureel – een zeer fijnmazig isotroop netwerk. Het huidige Vlaanderen is echter een meer complexe structuur, dan een potentieel polycentrisch geheel. Het is een dubbelzinnige structuur die in grote lijnen beantwoordt aan Sieverts omschrijving van de Zwischenstadt: "Er is sprake van een op het eerste zicht diffuse, ongeordende structuur van uiteenlopende velden, een structuur zonder middelpunt, maar met vele knopen die voorzien in diverse (vaak gespecialiseerde) functies en die elk een verschillend bereik hebben (slechts een lokale uitstraling hebben of juist deel uitmaken van een mondiaal netwerk). In veel gevallen is de traditionele verhouding stad en open landschap omgekeerd: de stad wordt niet meer omringd door het landschap, maar het land wordt omsloten door bebouwde velden"³ (Sieverts 1999: 15).

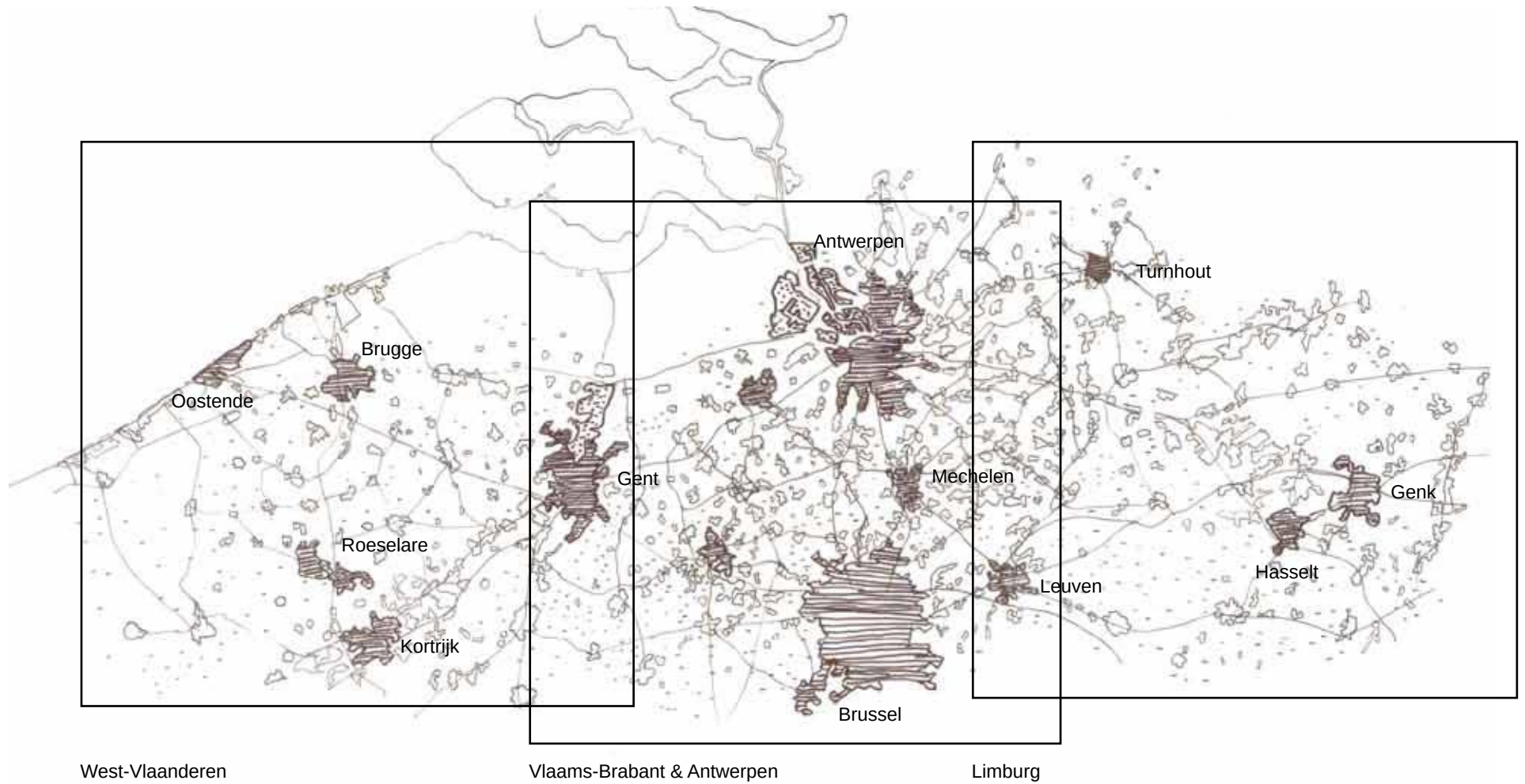
De Vlaamse ruimte houdt het midden tussen een stedelijk veld en een potentieel polycentrische structuur. Volgens Freyters in Tussenland legt een 'stedelijk veld' "het accent minder op het netwerkarakter van verbonden knooppunten en duidt eerder op een groeiende verstedelijkte vlek ... er is sprake van verstedelijking op regionale schaal. Stadsranden schuiven en veranderen van karakter (ze winnen aan belang) en stadsgewesten groeien aan elkaar tot een stedelijk veld"⁴ (Freyters et al 2004). Vlaanderen lijkt dan wel een polycentrische structuur maar complementariteit en wisselwerkingen tussen kernen en programma's, kenmerkend voor netwerken, lijkt slechts impliciet, bijna accidenteel aanwezig net als in een stedelijk veld.

Deze ontwerp oefening is een snelle verkenning van het scenario waarbij in de evolutie van Vlaanderen de nadruk wordt gelegd op netwerken en ketens. De ruimtelijke uitdaging voor Vlaanderen ligt in het definiëren van sterke ruimtelijke en functionele figuren in de bestaande dubbelzinnige structuur. De bestaande ruimtelijke principes en het bestaande instrumentarium zoals gedeconcentreerde bundeling, het onderscheid stedelijk gebied en buitengebied ... laten niet toe om in de huidige dubbelzinnige structuur een keuze te maken, tussen een potentieel polycentrische structuur en een stedelijk veld. **De verdienste van het huidige instrumentarium is dat een verdere verdunning van stedelijkheid wordt vertraagd en gestopt. Het nadeel is dat in essentie de bestaande, dubbelzinnige bestaande toestand wordt bevestigd. De opgave voor de opmaak van een nieuw**

beleidsplan ruimte ligt in het resoluut kiezen voor een nieuwe ruimtelijke (polycentrische) structuur voor Vlaanderen en in het bedenken en uitwerken van een beleidsinstrumentarium dat Vlaanderen doet evolueren in de richting van de gekozen structuur.

³ *Zwischenstadt, zwischen Ort und Welt, Raum und Zeit, Stadt und Land, Sieverts Thomas, Birkhäuser, Basel 2001.*

⁴ *In Tussenland, Feyters Eric et al, NAI Uitgevers, Rotterdam 2004.*

De Vlaamse ruimte is een complexe en gelaagde structuur. De ruimte bestaat uit drie vage zones met elk een specifieke verhouding tussen haar kernen.

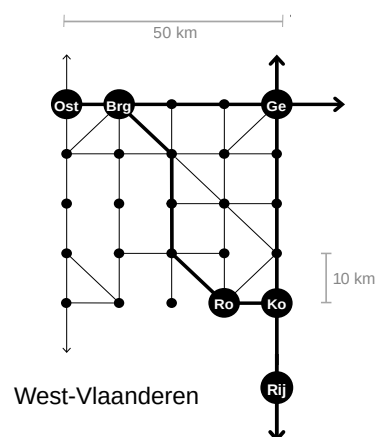
Bron: uapS

Morfologie

Doordat Vlaanderen een combinatie van een polycentrische structuur en een stedelijk veld is, is de Vlaamse ruimte zeer gelaagd en heterogeen, een combinatie van verspreide bebouwing en kernen. Op vlak van de nabijheid en de complementariteit tussen kernen en open ruimten kunnen grofweg drie zones worden onderscheiden. De grenzen tussen deze zones zijn vaag, de ene zone loopt over in de andere. Elke zone wordt gekarakteriseerd door een specifieke verhouding tussen haar kernen, en zal bijgevolg een mogelijke andere vorm van polycentrisme vereisen.

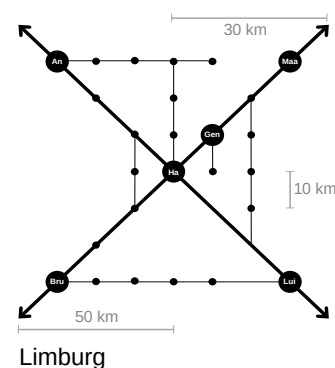
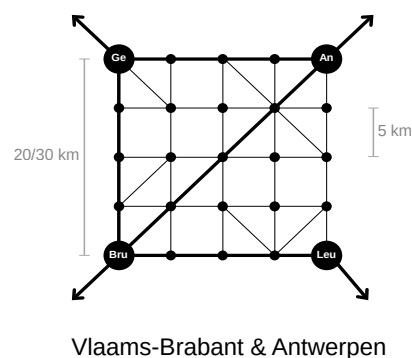
- Zone 1: In het westen van Vlaanderen liggen de belangrijke centra ongeveer 40 à 50 km uit elkaar, de secundaire centra liggen op 10 km, kleinere kernen liggen op 5 km.
- Zone 2: Centraal in Vlaanderen liggen belangrijke centra op minder dan 25 km van elkaar, de kleinste verstedelijkte gebieden liggen amper op 2-3 km van elkaar.
- Zone 3: In het oosten zijn er slechts twee belangrijke kernen Hasselt-Genk, een bipool die op 60 km van Brussel ligt en eerder kan aansluiten bij Maastricht, 30 km verder gelegen.

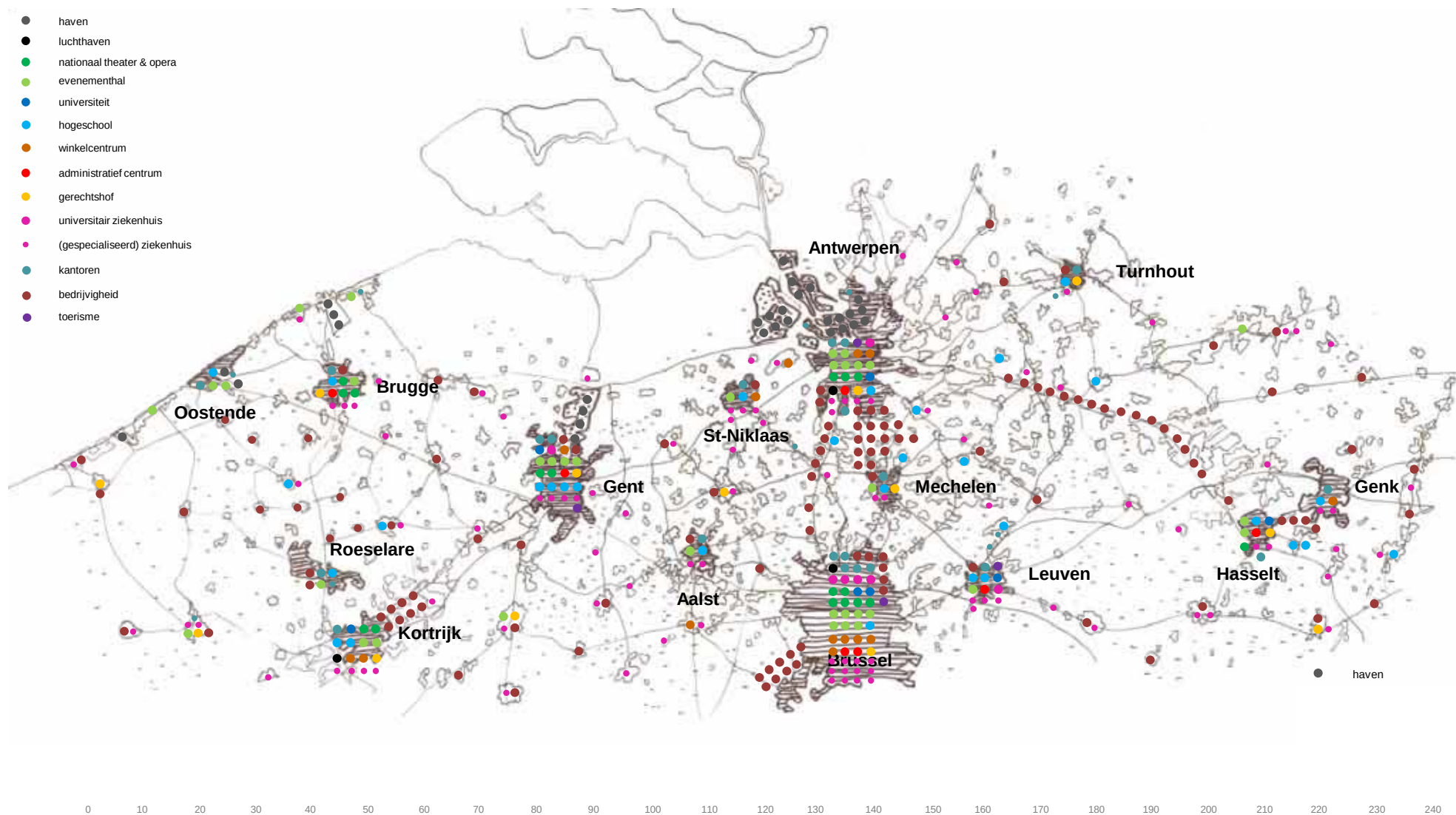
Een ruimtelijk beleid moet bijgevolg worden afgestemd op de gelaagdheid van de Vlaamse ruimte en zal resulteren in een complexe toekomstige ruimtelijke structuur. Het is niet langer houdbaar om homogene oplossingen uit te werken voor de hele Vlaamse ruimte. Zo zal de manier waarop de verwachte aangroei van één miljoen inwoners ruimtelijk wordt opgevangen niet op dezelfde manier gebeuren in heel Vlaanderen. **Het zal een complexe combinatie zijn van verschillende scenario's afhankelijk van de bestaande ruimte.**

De ruimtelijke nabijheid tussen kernen in de drie zones

Bron: uapS

De spreiding van programma's over de Vlaamse ruimte en Brussel

Bron: De sociale kaart (<http://www.desocialekaart.be>), Diversiteit in vormen en voorkomen van verweving in Vlaanderen, Studie in opdracht van Departement Ruimtelijke Ordening, woonbeleid en onroerend erfgoed, Ruimtelijke planning, oktober 2007.

Programma

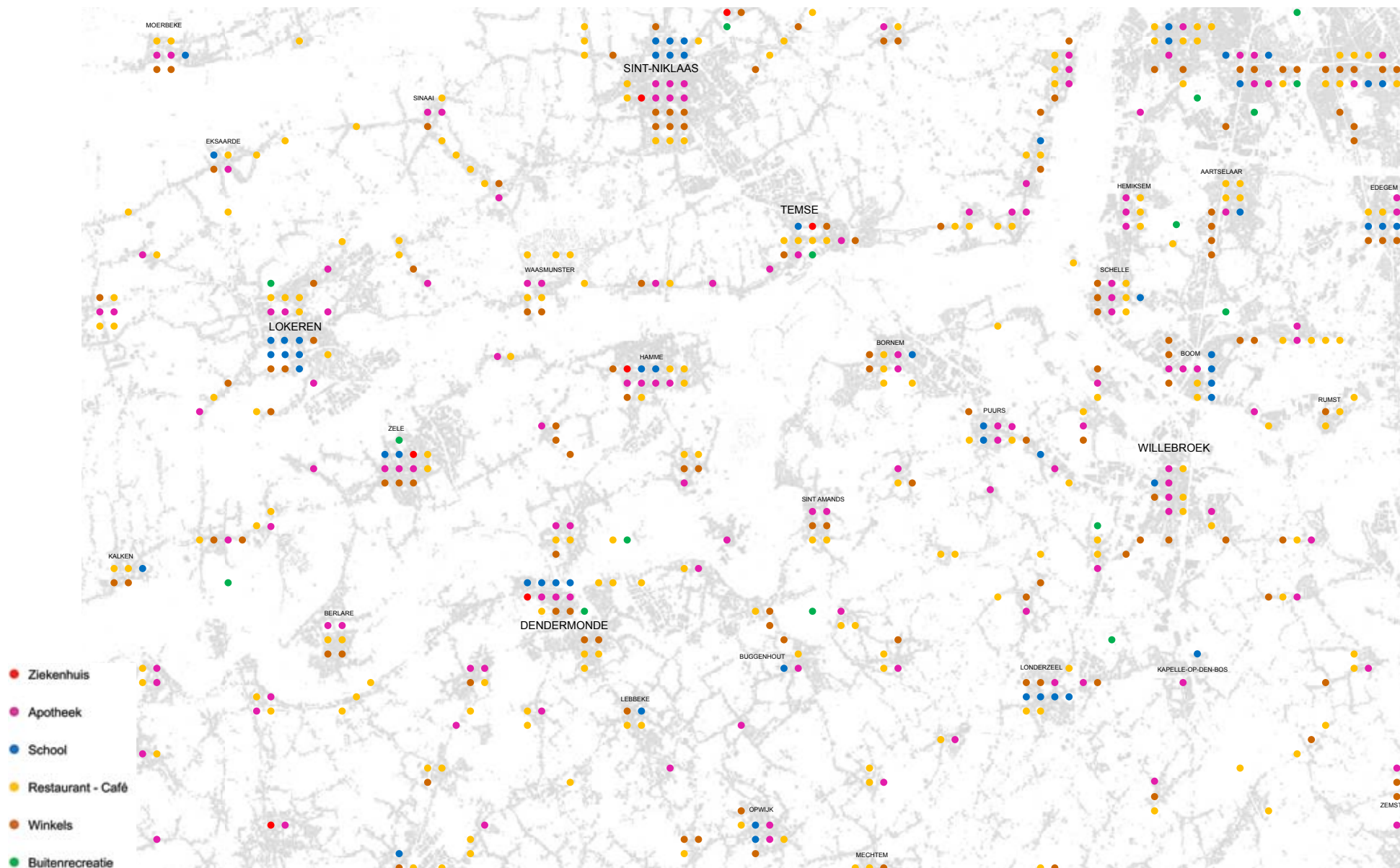
Er is een hiërarchie in de distributie van programma's in Vlaanderen. Het is voor de hand liggend dat internationale, nationale en bovenregionale programma's geconcentreerd zijn in de grootsteden. Zo is Brussel een uitgesproken politiek centrum, Antwerpen een economisch centrum... Regionale en kleinere kernen bundelen één of enkele nationale en regionale functies, dagelijkse functies zoals middelbare scholen, ziekenhuizen maar ook uitzonderlijke functies zoals de veiling in Roeselare of de cardio afdeling in Aalst. Die hiërarchie in combinatie met de morfologie leidt ook op het vlak van de distributie van programma's tot een zeer verscheiden beeld. De concentratie van programma's is hoger in het centrum. In tegenstelling daarmee lijken de regionale steden in het oosten en westen meer functies te bundelen in vergelijking met de regionale steden in het centrum.⁵

⁵ De kaart met de programma's is een extrapolatie van de sociale kaart en geeft bijgevolg een zeer algemeen beeld van de programma's in de verschillende steden. Meer gedetailleerde informatie was niet beschikbaar.

De programmatische combinaties in de 13 regionale steden en Brussel

Bron: De sociale kaart (<http://www.desocialekaart.be>), Diversiteit in vormen en voorkomen van verweving in Vlaanderen, Studie in opdracht van Departement Ruimtelijke Ordening, woonbeleid en onroerend erfgoed, Ruimtelijke planning, oktober 2007.

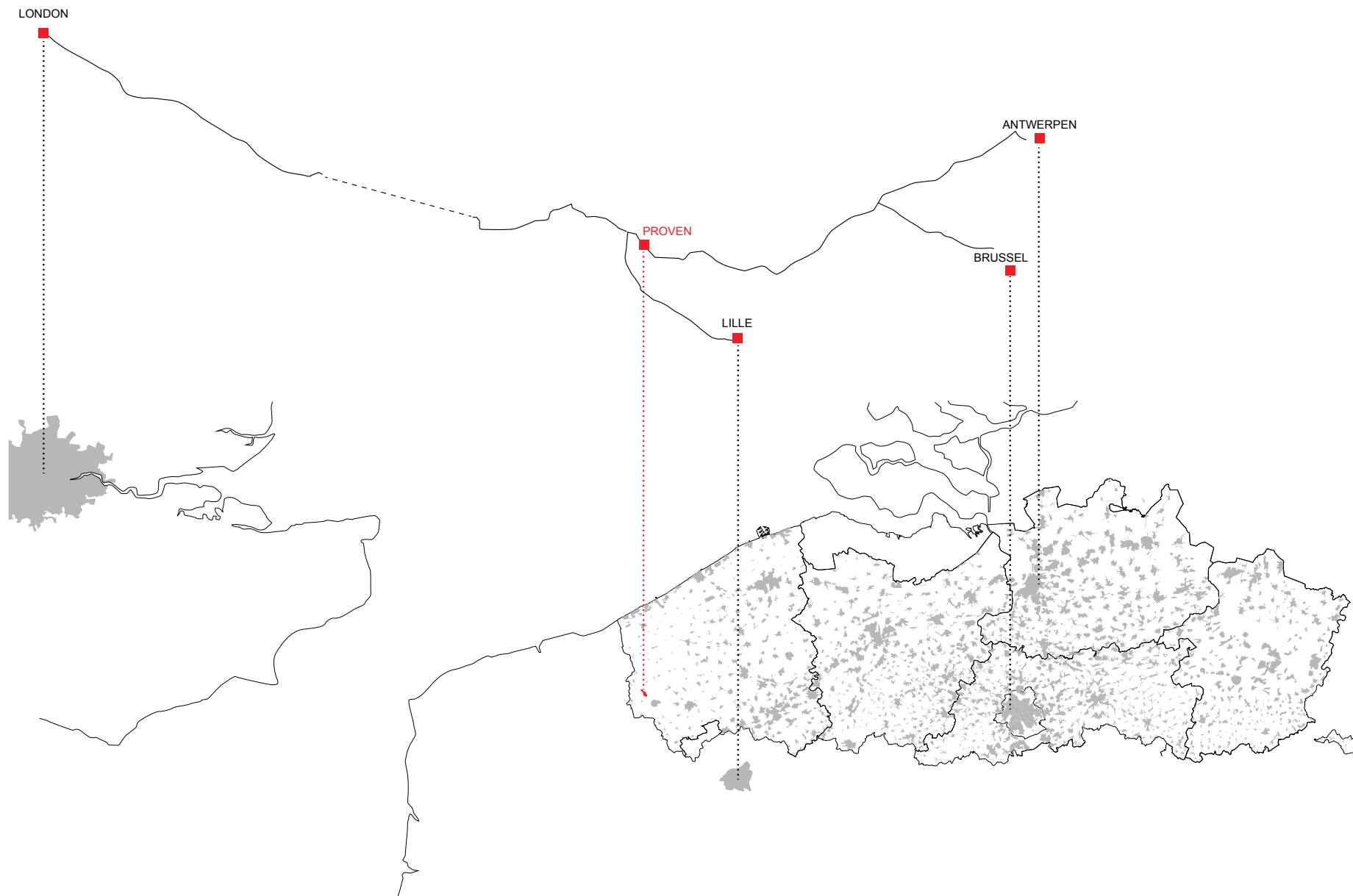

De spreiding van kleinschalige, dagelijkse functies over de Vlaamse ruimte

Bron: De sociale kaart (<http://www.desocialekaart.be>)

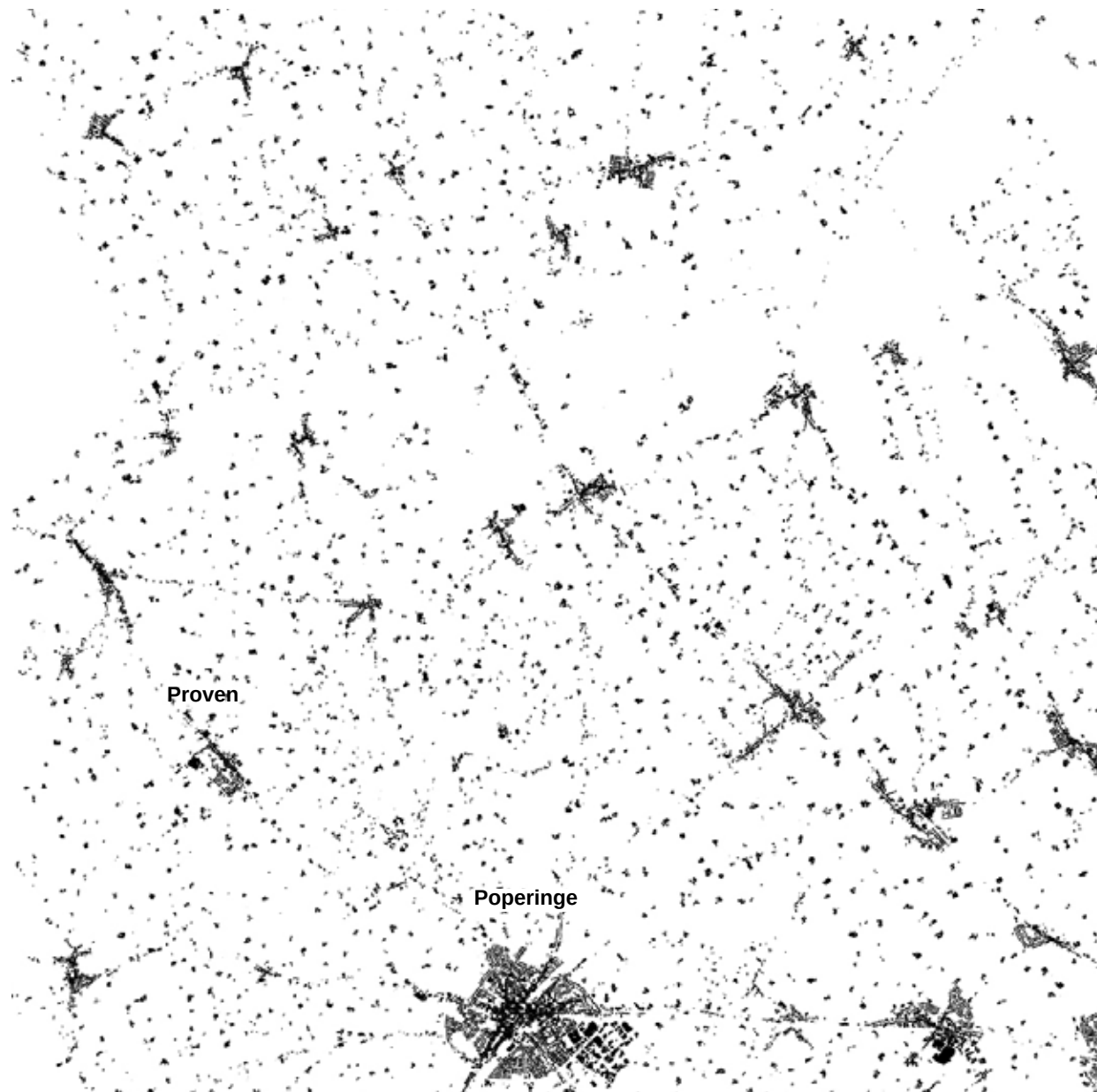
Programma

In tegenstelling tot die functionele hiërarchie zijn heel wat programma's over heel Vlaanderen uitgesmeerd. Elke functie kan zich op om het even welke plek bevinden, ook binnen de grijze zone tussen de kernen. Het gaat daarbij vooral om kleinschalige dagelijkse functies. Verspreide regionale, nationale of zelf internationale functies komen uitzonderlijk voor en bieden zelden een meerwaarde. Zo bevindt Top Mouton, een meubelbedrijf met internationale uitstraling zich in Proven, een dorp nabij Poperinge. De aanwezigheid van Top Mouton is echter geen meerwaarde voor Proven. Het is een uitzondering. Zodra het bedrijf herlokaliseert verdwijnt Proven als internationale economische bestemming. Die meerwaarde ontstaat pas indien er een concentratie is van gelijksoortige bedrijven. De cluster van voedingsbedrijven in het Meetjesland is hiervan een voorbeeld. Door die clustering is het meetjesland een belangrijke regionale pool ten opzichte van andere economische clusters. Waarom vestigen die voedingsbedrijven zich uitgerend in het Meetjesland? En (hoe) kun je dergelijke clusters stimuleren om een economische polycentrische structuur te ontwikkelen?

Een belangrijke economische functie: het meubelbedrijf Top Mouton in Proven nabij Poperinge. Een uitzondering in de verspreiding van internationale functies.

Bron: website Top Mouton (<http://www.topmouton.be>)

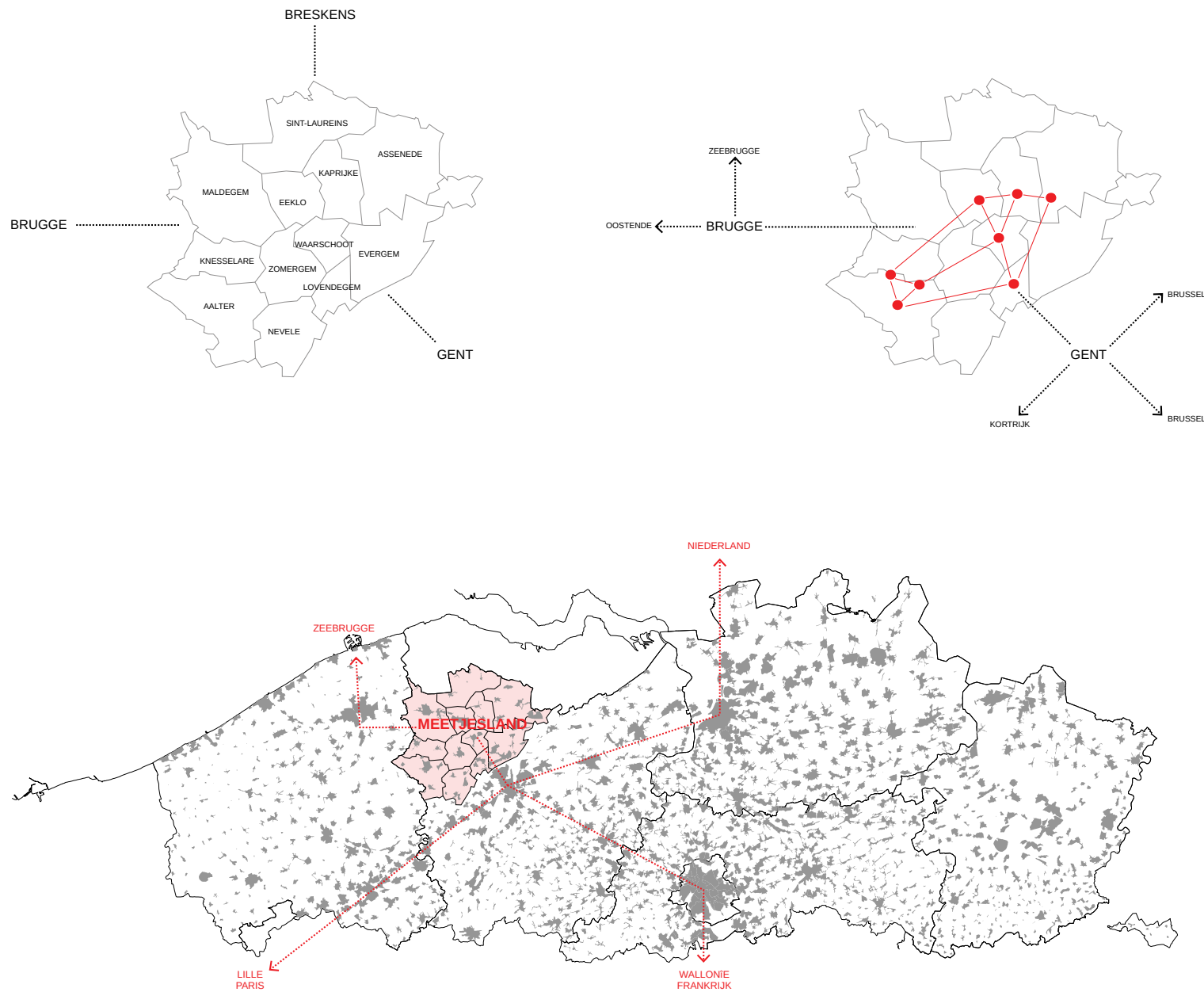
Morfologische context Proven

Bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

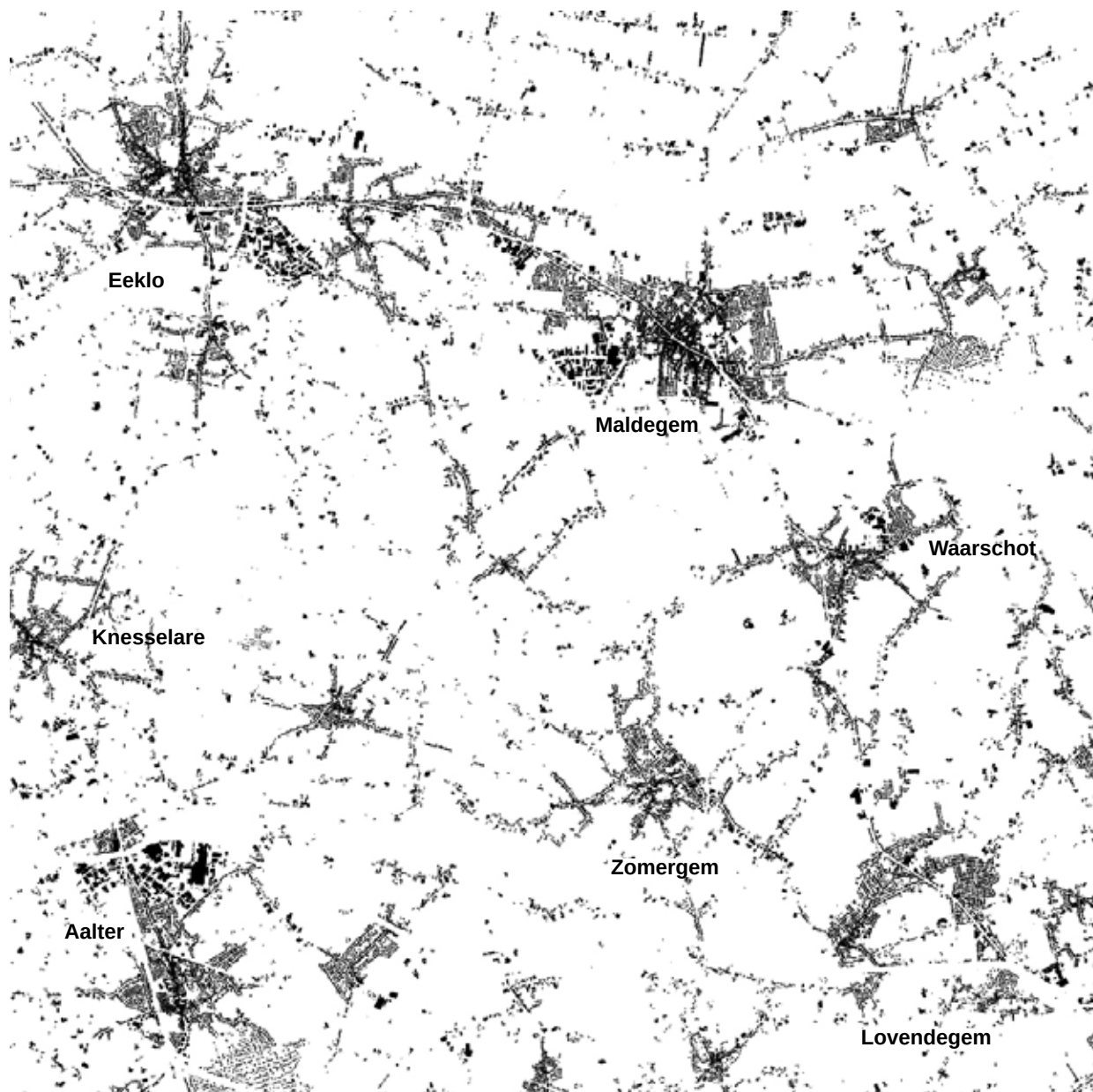
De relatie tussen de werkprofielen en de werkplekken bij het bedrijf Top Mouton

Bron: gegevens verkregen via bedrijf Top Mouton

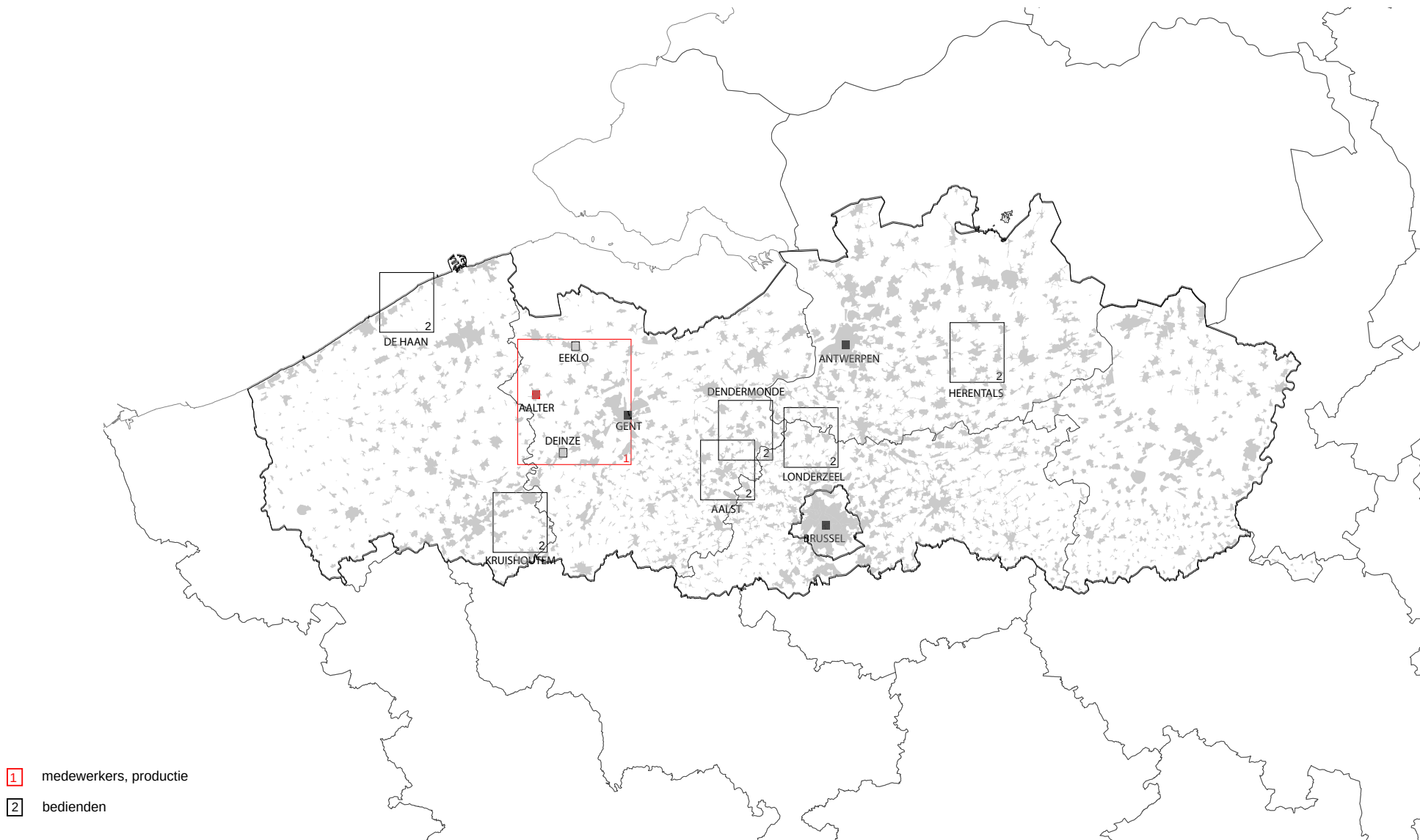
De voedingscluster in het Meetjesland. Een cluster van (inter)nationaal belangrijke bedrijven maakt van het Meetjesland een economische pool.

Bron: website Meetjesland (<http://www.meetjesland.be>)

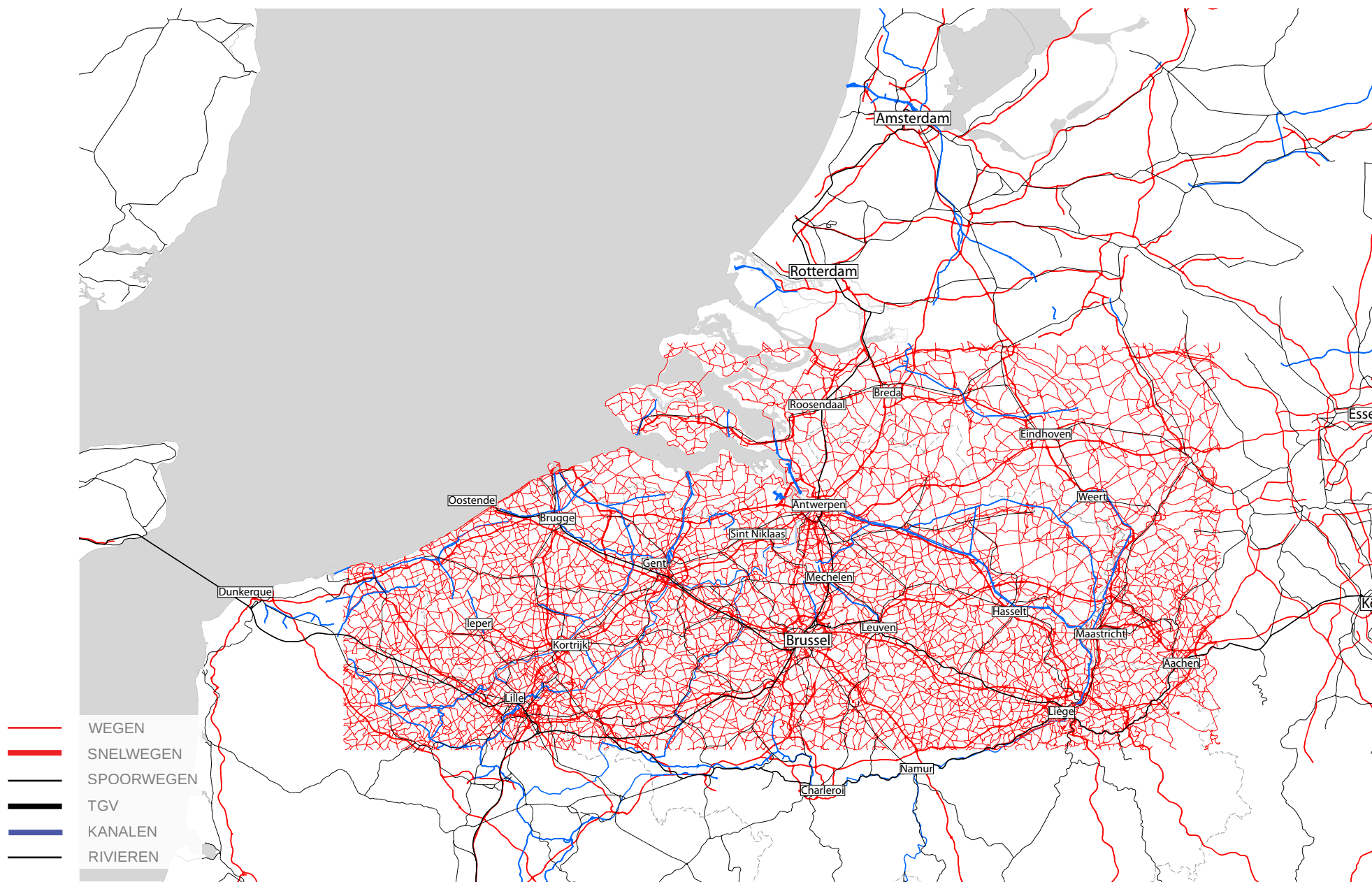
Morfologische context Meetjesland

Bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

De relatie tussen de werkprofielen en de werkplekken in de voedingscluster in het Meetjesland

Bron: gegevens verkregen via bedrijf Country Chef

De superpositie van infrastructuurnetwerken in Vlaanderen toont een zeer fijnmazig netwerk als drager van een potentiële polycentrische structuur

Bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

Infrastructuur

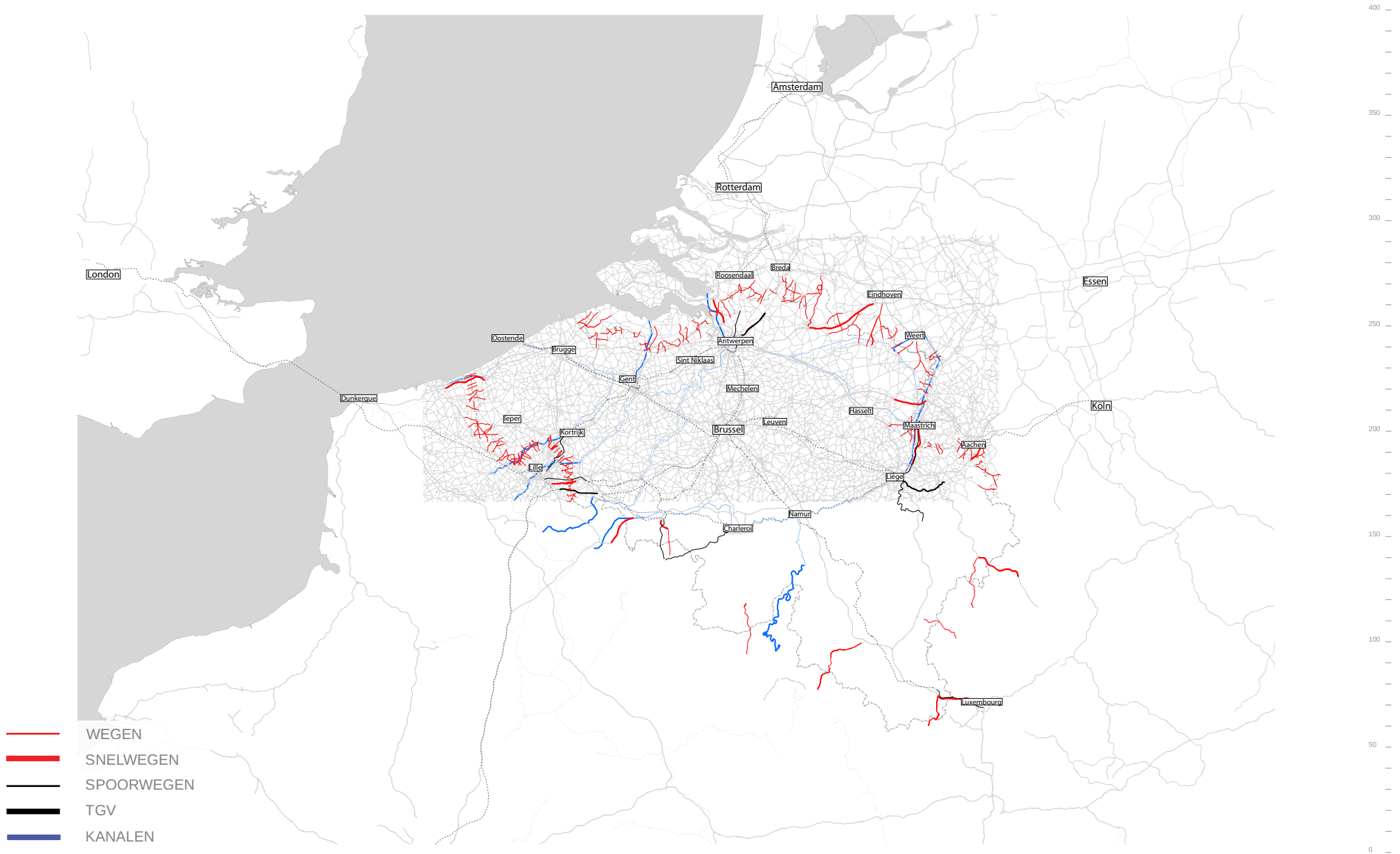
Een polycentrische structuur vereist vlotte verbindingen tussen de verschillende polen, verbindingen van uiteenlopende aard: trein, auto, zacht verkeer, waterwegen, internetverkeer, energiestromen... Vlaanderen heeft op elk niveau fijnmazige netwerken. Die fijnmazige netwerken zijn de basis waardoor Vlaanderen is geëvolueerd naar een potentiële polycentrische structuur. In deze korte oefening hebben we vooral de weginfrastructuur en het openbaar vervoer bekeken. Beide infrastructuren hebben immers een zeer ingrijpende invloed op de ruimtelijke ontwikkelingen in Vlaanderen.

Door het historische zeer fijnmazig spoor netwerk, in combinatie met de hoge frequentie aan op- en afritten in het snelwegennetwerk kan op bijna elke plek worden gewoond, gewerkt en kan elk programma zich overal vestigen. Een evolutie die veeleer in de richting van een stedelijk veld gaat dan naar een sterke polycentrische structuur. **Vooraf het fijnmazige weggennetwerk, met weinig hiërarchie, stimuleert een evolutie naar een stedelijk veld.** Het spoorwegennetwerk was zeer fijnmazig maar wordt in toenemende mate uitgedund. Terwijl nieuwe projecten doorgaans radioconcentrische structuren zijn gericht op grotere steden. Een evolutie van het openbaar vervoer die ingaat tegen het stedelijk veld. Door in te zetten op enkele centrumsteden stimuleert het netwerk van openbaar vervoer echter ook niet de evolutie naar een polycentrische constellatie. Bovendien lijkt, in tegenstelling tot het weggennetwerk, het netwerk openbaar vervoer steeds meer een introvert systeem te worden, uitsluitend gericht op Vlaanderen. Grensovergangen blijven beperkt tot een aantal grote lijnen, hoofdzakelijk hoge snelheidslijnen, en dienstregelingen zijn nauwelijks op elkaar afgestemd. Daardoor bevestigen de tegenstrijdige evoluties in de weginfrastructuur en het openbaar vervoer de huidige dubbelzinnige ruimtestructuur. **De keuze voor een polycentrisch Vlaanderen vraagt een radicaal nieuw ontwerp van de infrastructuur.**

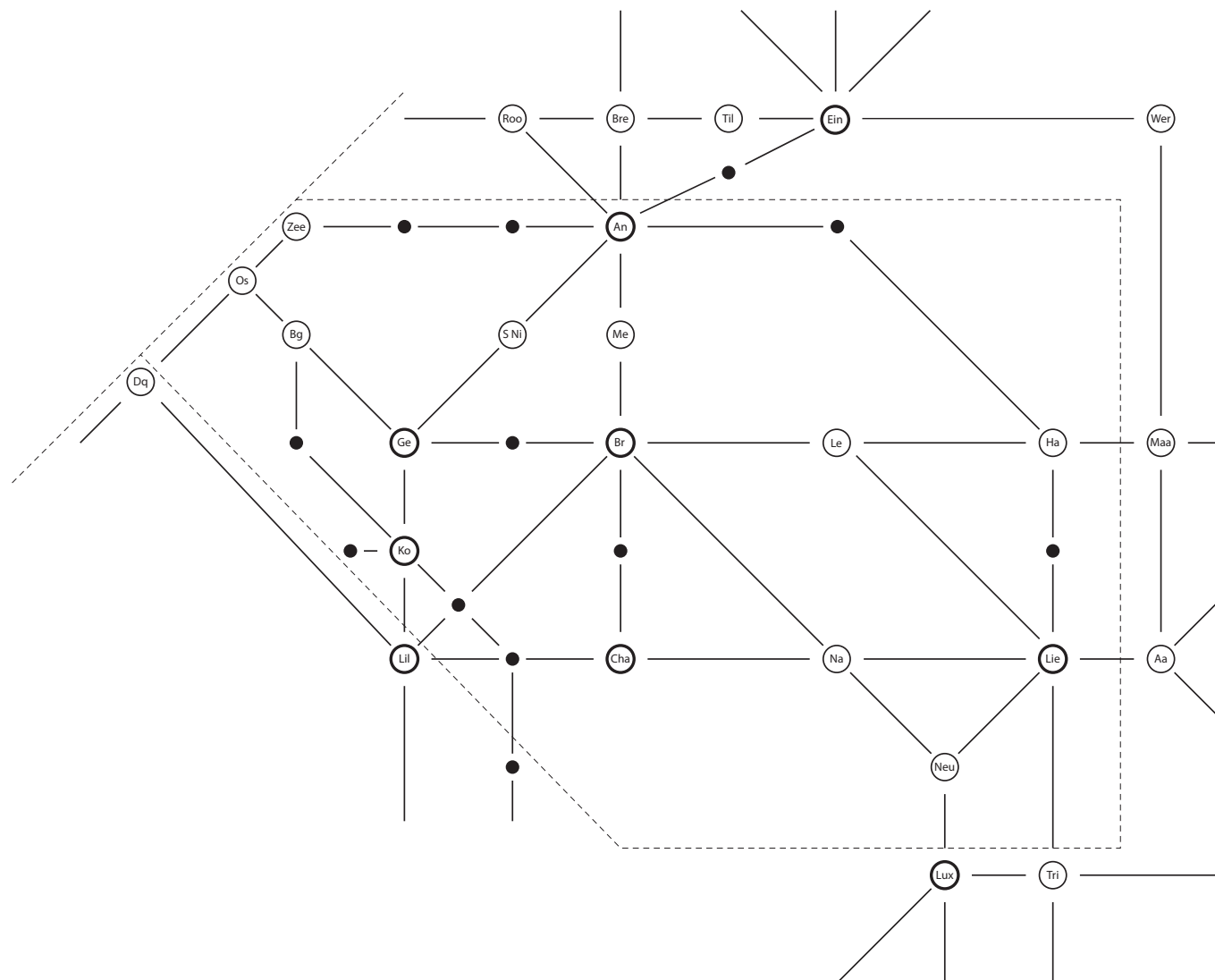
Overzicht van alle grensovergangen in het wegennetwerk en het openbaar vervoer

Bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

Het schema van de grensverbindingen toont een dens ritme van overgangen in het wegennetwerk en een beperkt grensoverschrijdend spoorwegennetwerk

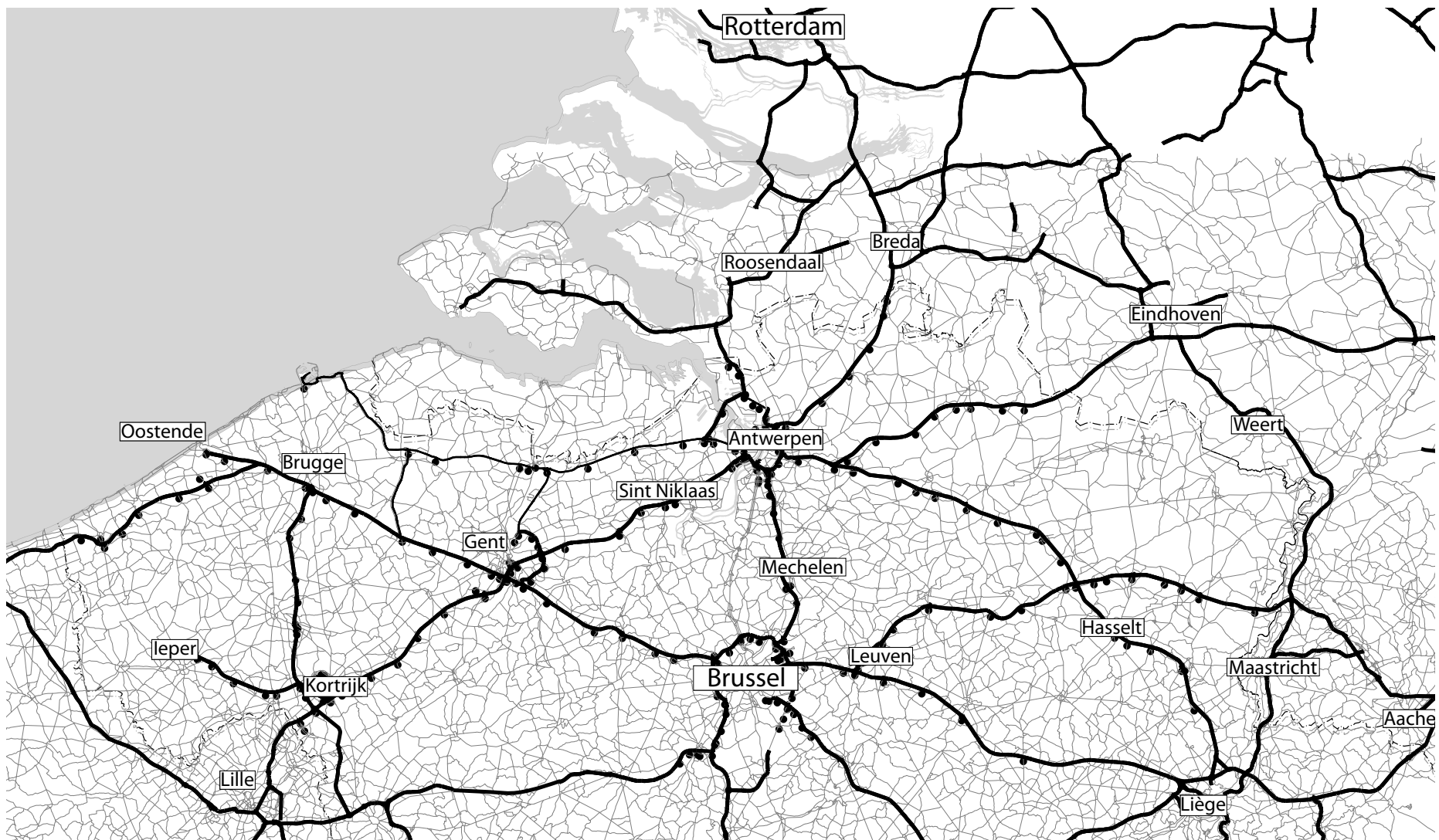
Bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

— AUTOSNELWEGVERBINDINGEN

Het schema van de autosnelwegen toont een zeer fijnmazig netwerk

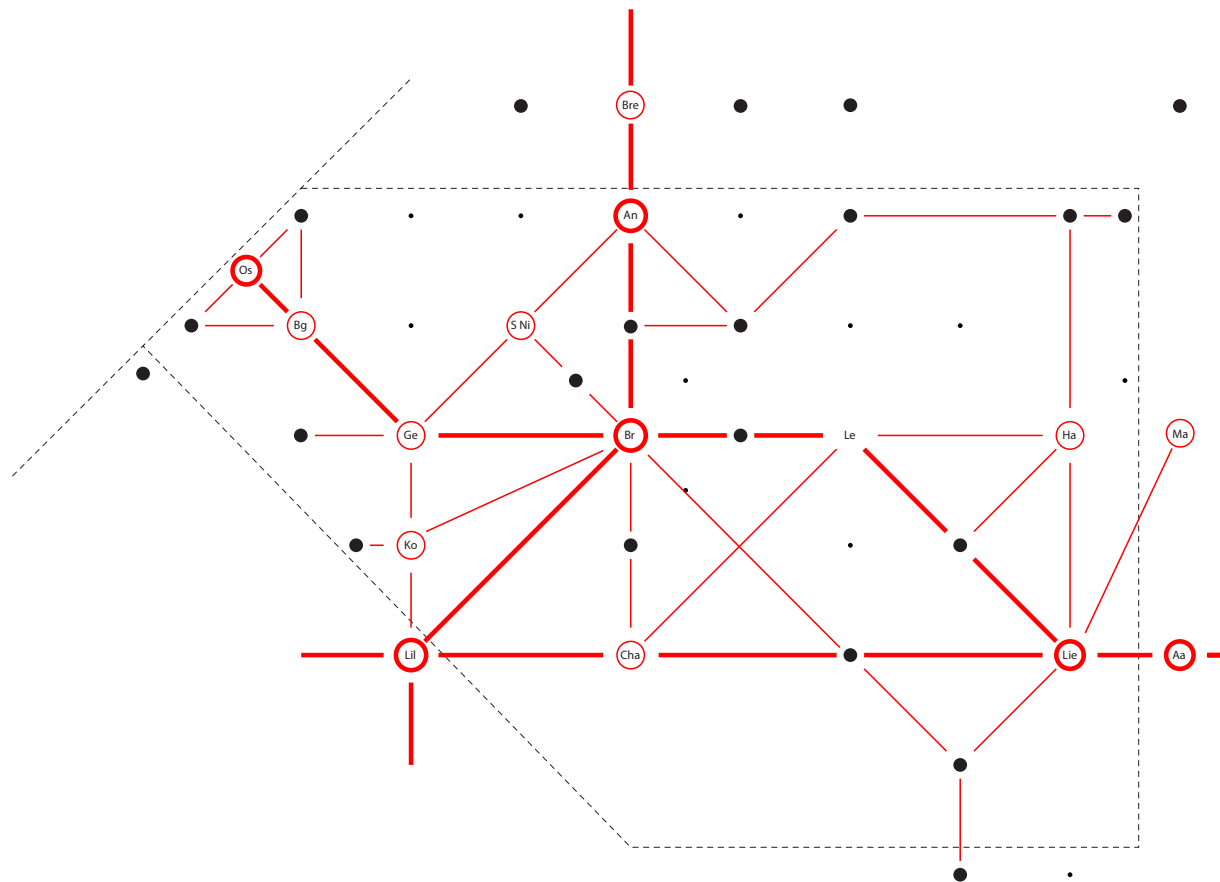
Bron: uapS

— WEGEN
— SNELWEGEN

De superpositie van de snelwegen, de op- en afritten (Vlaanderen) en het secundair netwerk toont een heel diffuus en isotrope structuur

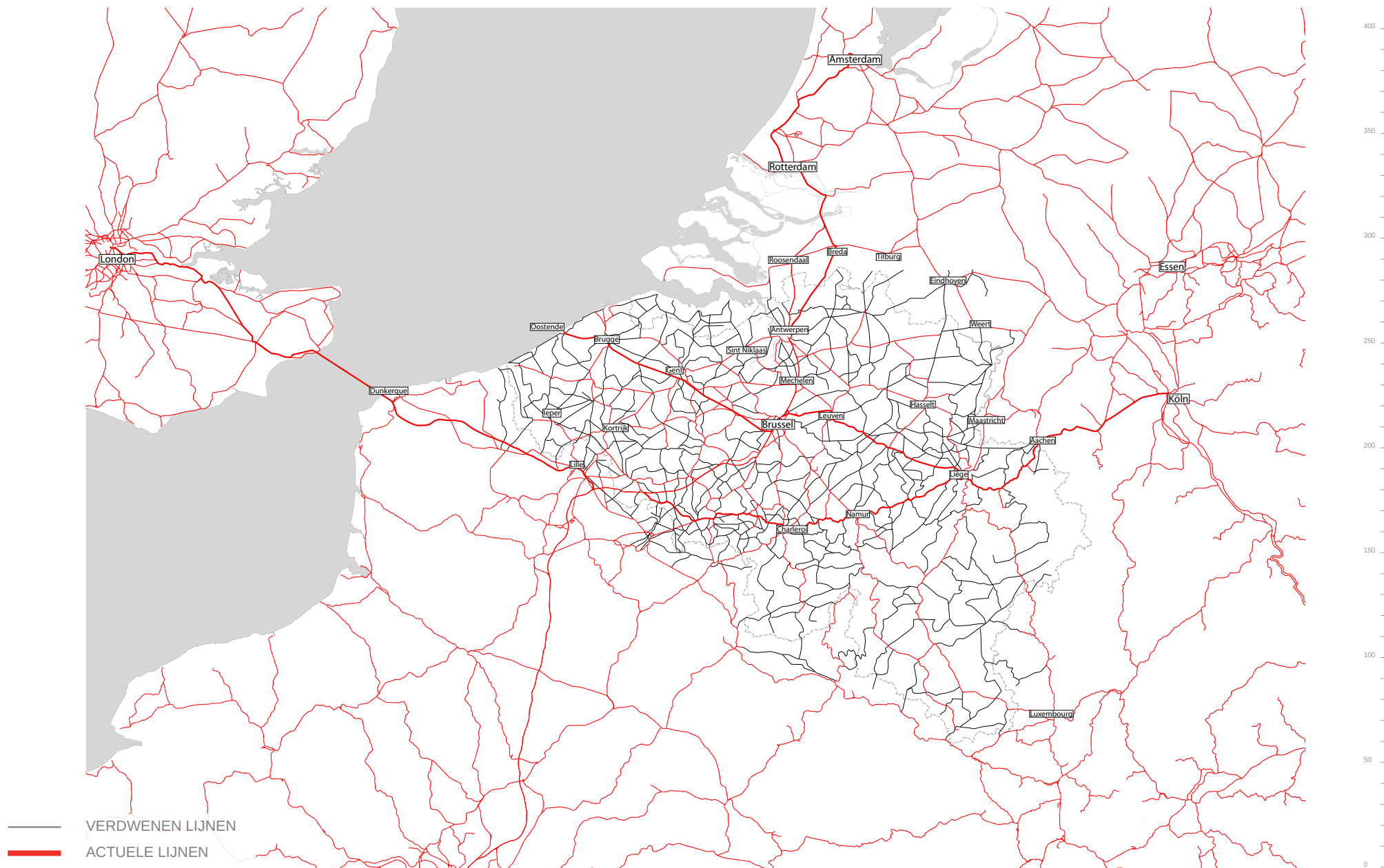
Bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

- FIJNMAZIGE STRUCTUUR
- RADIOCONCENTRISCHE STRUCTUUR

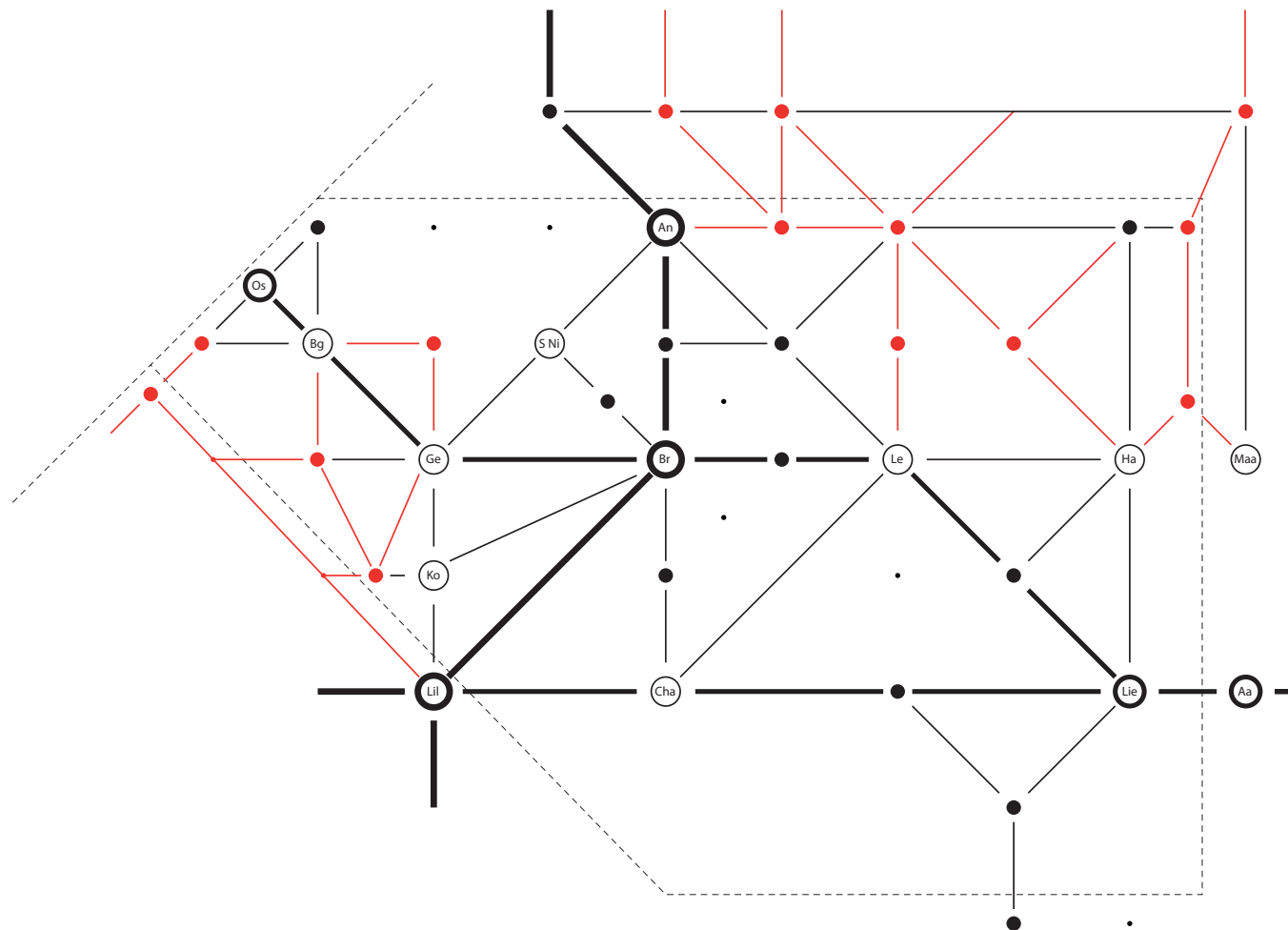
Het schema van het spoorwegennetwerk toont een structuur tussen een fijnmazige, verspreide en een radioconcentrische structuur

Bron: uapS

De superpositie van het historisch en huidige spoorwegnetwerk toont de evolutie naar een meer radioconcentrisch door de uitdunning van het netwerk

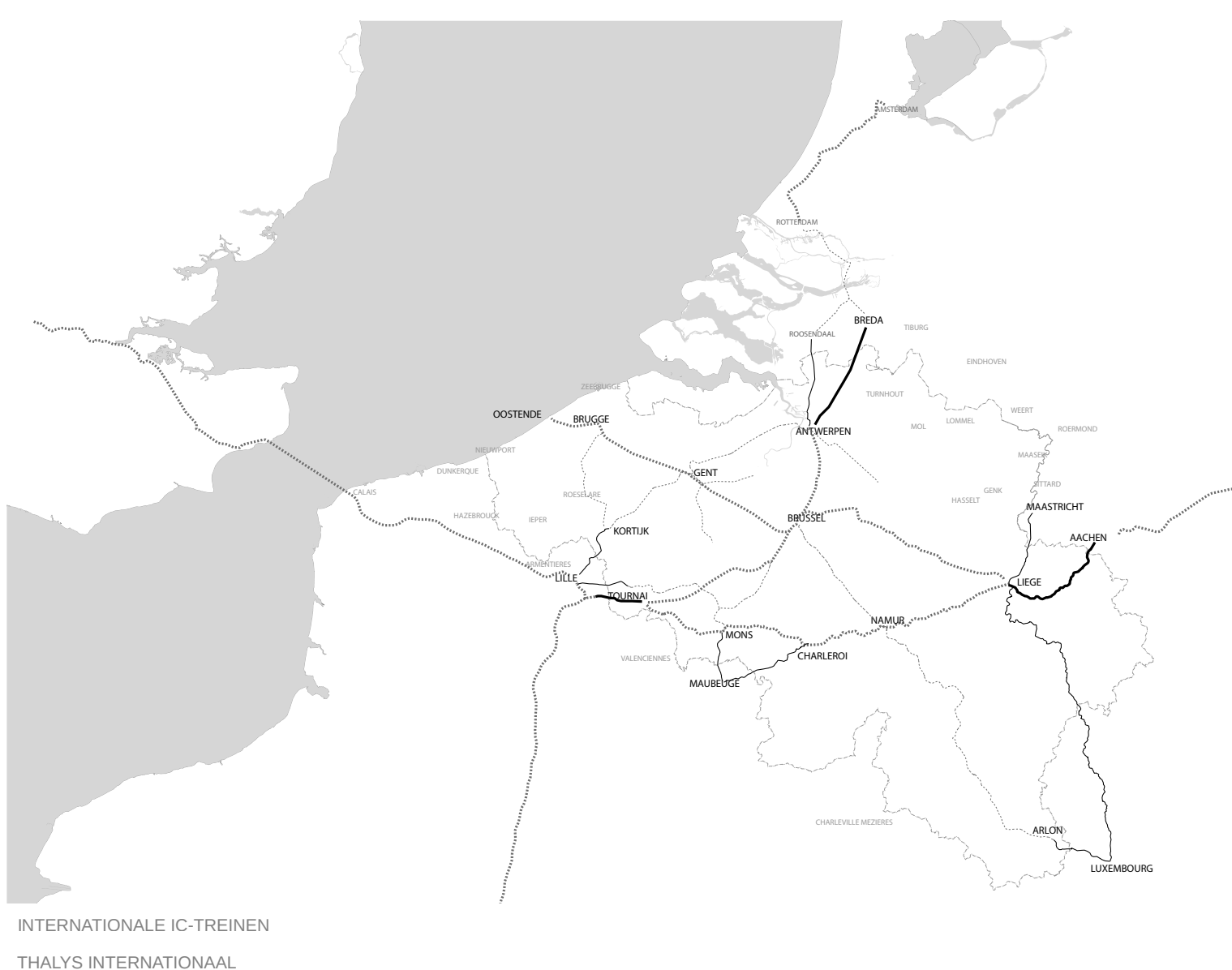
Bron: Agentschap voor geografische informatie Vlaanderen

— MOGELIJKE NIEUWE VERBINDINGEN
 — INTERNATIONALE TREINVERBINDINGEN

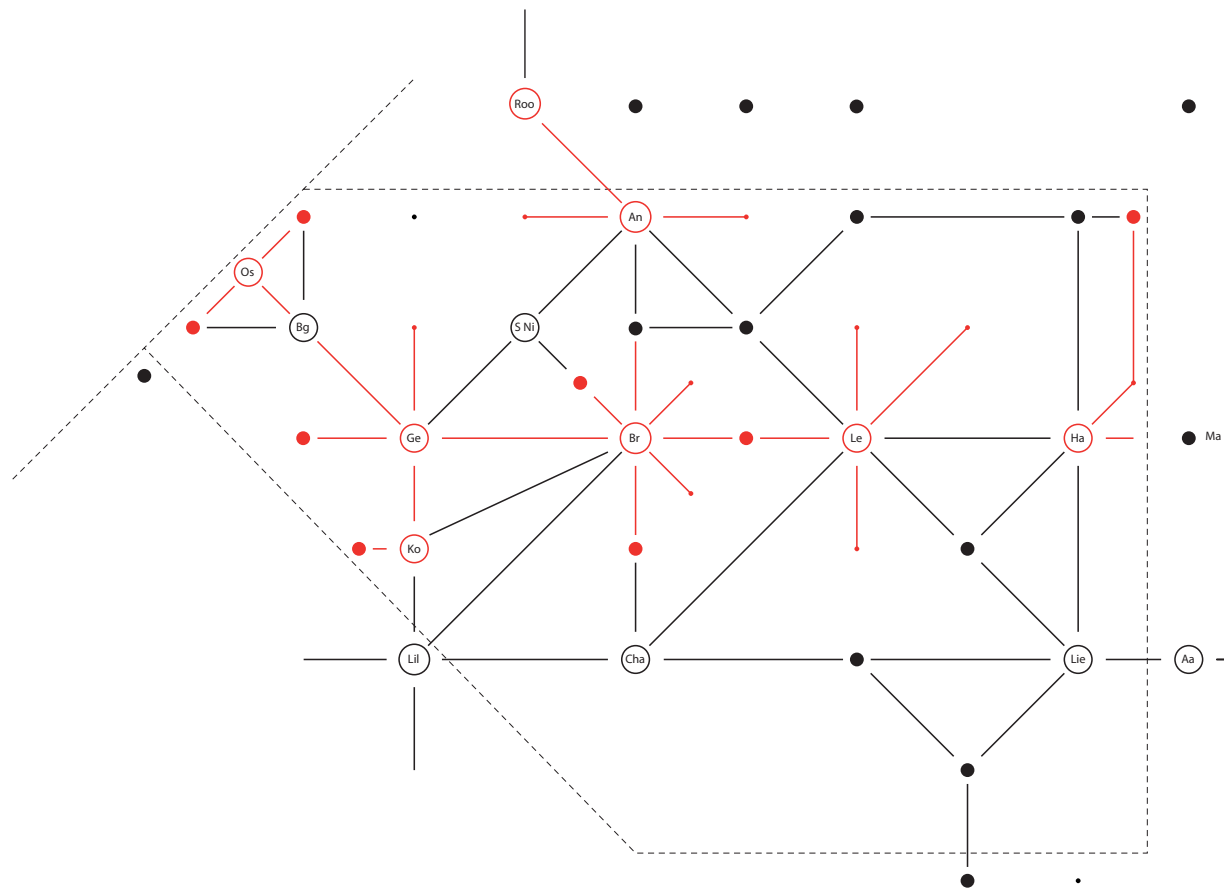
Diagram: observatie van twee nabijgelegen fijnmazige netwerken zonder grensoverschrijdende verbindingen, we suggereren om in een vervolgtraject te onderzoeken of door middel van bijkomende grensoverschrijdende verbindingen beide nationale netwerken kunnen worden verbonden

Bron: uapS

Overzichtskaart van de internationale spoorverbindingen

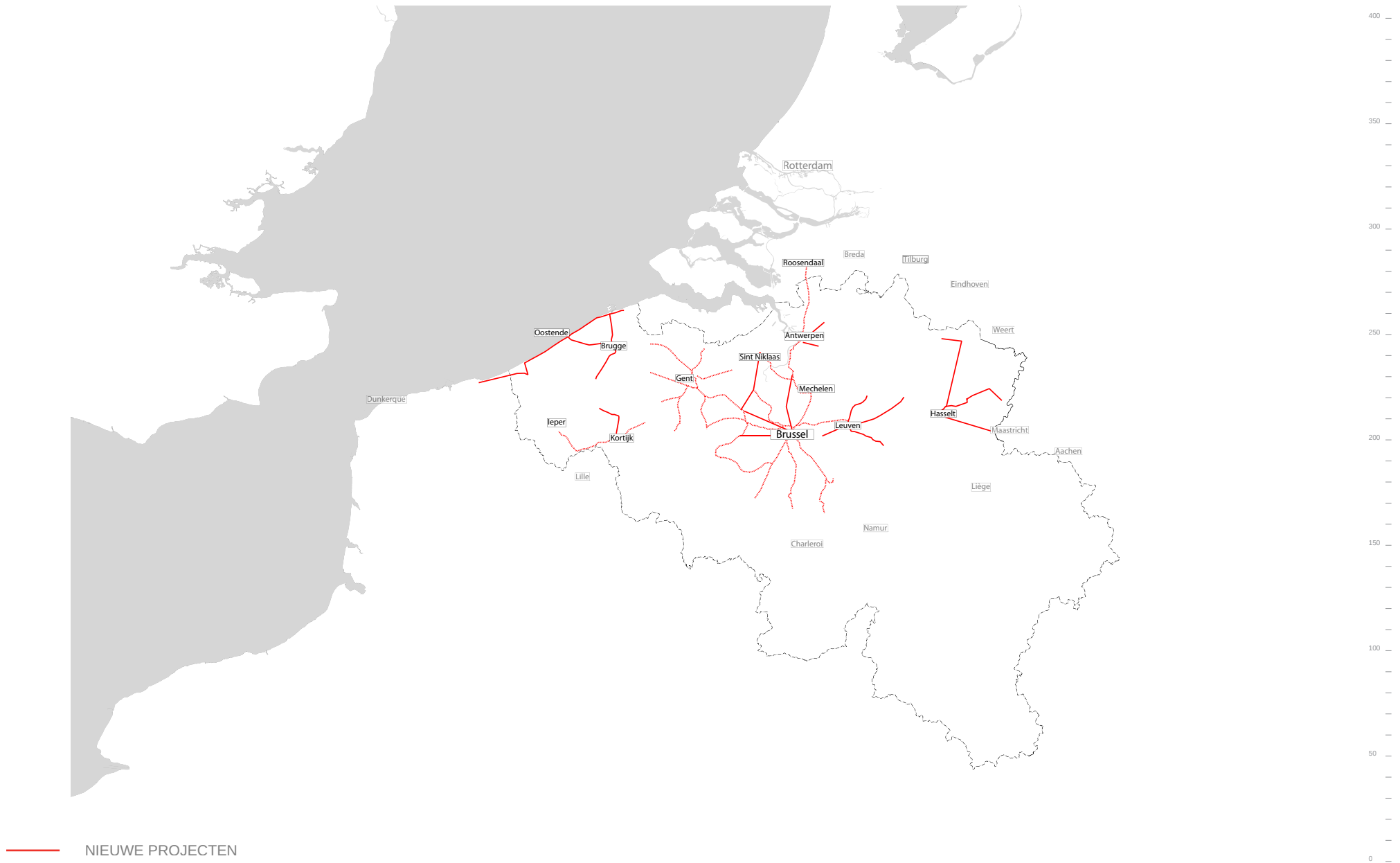
Bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

— BESTAAND NETWERK
 — NIEUWE PROJECTEN

Het schema van de nieuwe projecten voor het openbaar vervoer toont de verdere evolutie naar een radioconcentrische structuur en een introvert systeem

Bron: uapS

Overzicht van de nieuwe projecten in het bus- en tramnetwerk

Bron: Mobiliteitsvisie de Lijn 2020

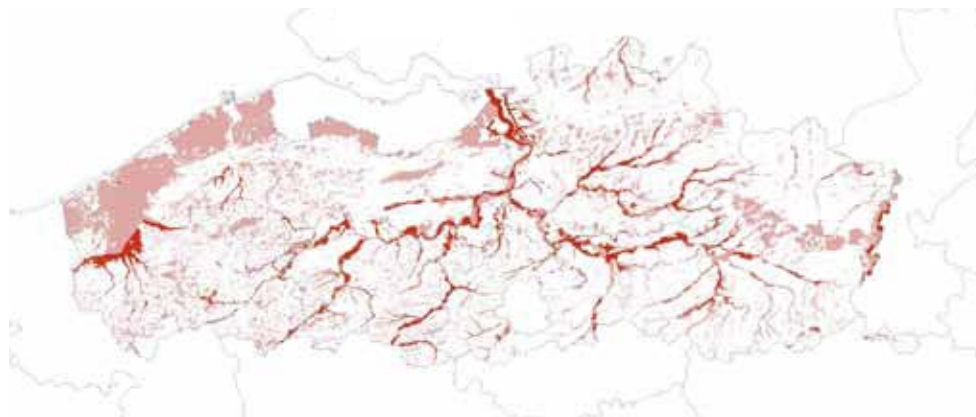
landbouw

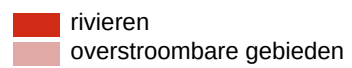
beschermde natuurgebieden

bosgebieden

overstroombare gebieden en rivieren

Overzicht van de open ruimte structuur van het geconsolideerde landschap

Bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

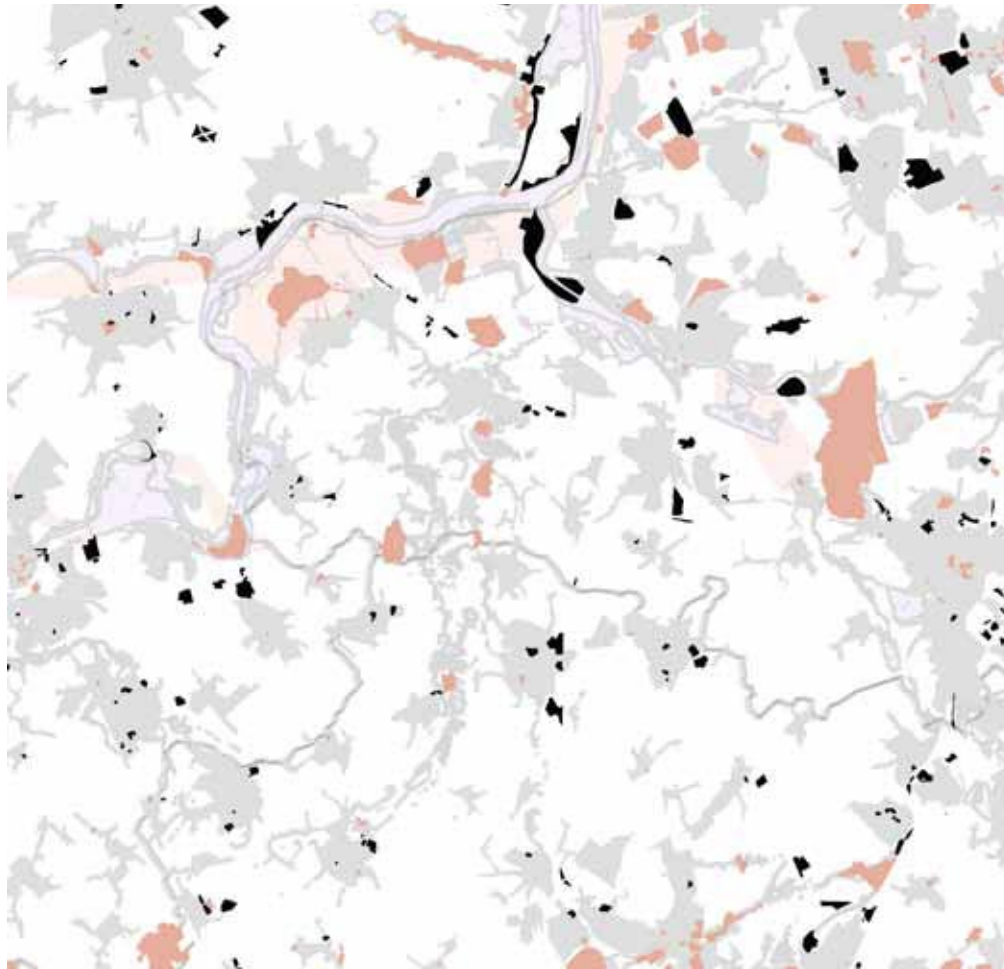
Open ruimte

Net als bij de nederzettingstructuur heeft de open ruimte een aantal grotere open ruimten van internationaal belang: het zoniënwood, de Kalmthoutse heide... Daarnaast wordt de open ruimte structuur in grote mate bepaald door de landbouwgebieden en het netwerk van rivieren, kanalen, beken... Dat zijn de gekende, geconsolideerde en vaak beschermde open ruimten. Kenmerkend voor sterk verstedelijkte gebieden en voor de dubbelzinnige Vlaamse structuur is een derde categorie open ruimte: de versnipperde open ruimte. Die versnipperde open ruimte speelt een belangrijke rol in de woonkwaliteit in Vlaanderen. Een van de woonkwaliteiten in Vlaanderen is immers de alomtegenwoordigheid en beschikbaarheid van natuur, ongeacht de grootte of vorm van die open ruimte. Het uitwerken van een polycentrische structuur kan leiden tot een verdere versnippering van de open ruimte. Dit hoeft niet noodzakelijk een nadeel te zijn indien er een sterke visie en ontwerp voor versnipperde open ruimte wordt uitgewerkt en indien het duidelijk wordt hoe die versnipperde open ruimte kan bijdragen aan de verbetering van de woonkwaliteit in een polycentrisch Vlaanderen.

Eerste scan van mogelijk verwaarloosde en genegeerde open ruimten

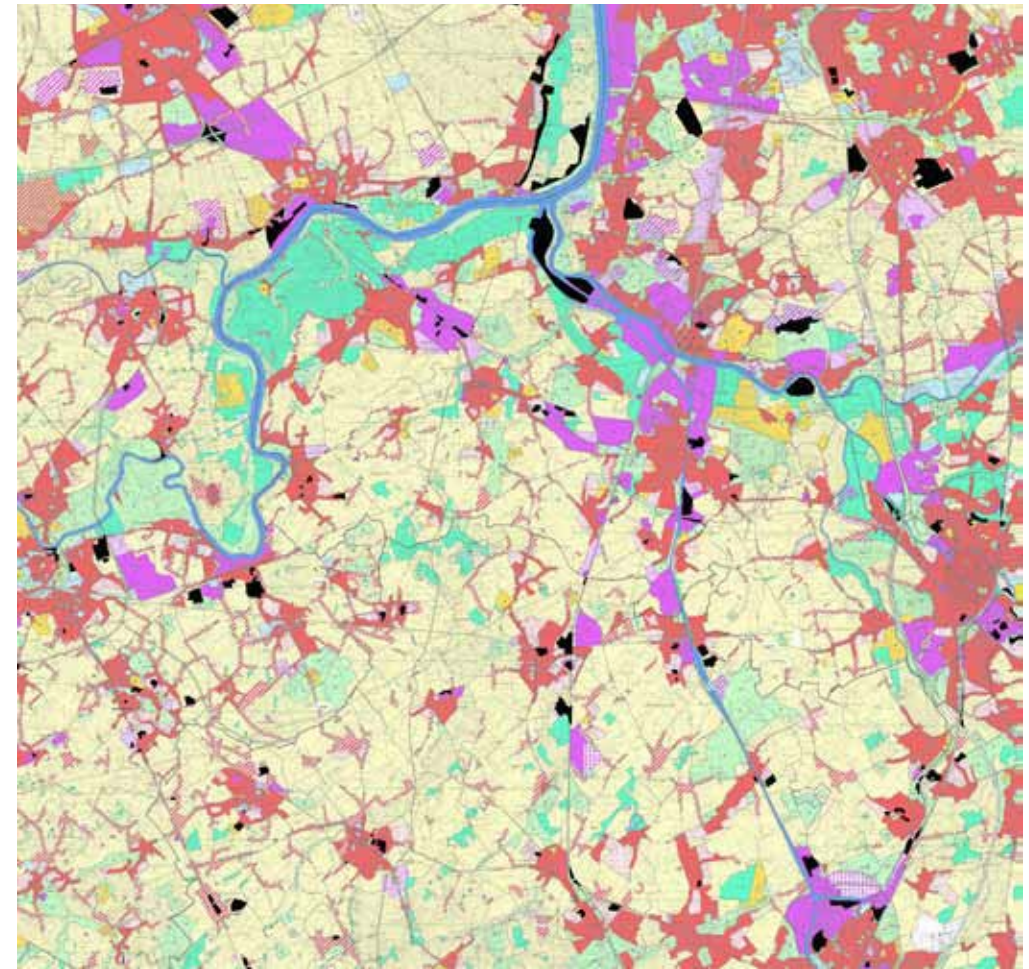
Bron: Google Earth

- rivieren
- overstroombare gebieden
- natura2000
- verstedelijking

Superpositie verwaarloosde ruimtes, overstromingsgebieden en Natura2000

Bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

- industriegebied
- groengebied
- bosgebied
- woongebied
- agrarisch gebied

Superpositie verwaarloosde ruimten en gewestplan

Bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

De verschraling van de open ruimten

Berlare

Ruiselede

Koksijde

Bron: Recollecting landscapes (<http://www.recollectinglandscapes.be>)

De verschraling van de open ruimten

Sint-Katelijne-Waver

Sint-Niklaas

Wetteren

Bron: Recollecting landscapes (<http://www.recollectinglandscapes.be>)

De verschraling van de open ruimten

Nieuwpoort

Knokke-Heist

Oostende

Bron: Recollecting landscapes (<http://www.recollectinglandscapes.be>)

Antwerpen

Antwerpen

Deinze-Denderleeuw

De huidige versnipperde open ruimte

Bron: Van Daele Erik, Hybrid spaces as open signifiers, Addressing the ecological aspects of the next urban question, in The Next Urban Question.

Kortrijk (het Ei)

Brussel (R0-A10)

Brussel (A12-R0)

Antwerpen (R1-A112)

Mechelen (R6-A1)

Antwerpen (N155)

Versnipperde en verwaarloosde ruimten zijn het bijproduct van een sterkere vorm van verstedelijking, bijvoorbeeld van infrastructuurprojecten

Bron: Google Earth

Het historisch, huidig en toekomstig Vlaanderen

In de analyse wordt het huidige Vlaanderen beschreven. Het Vlaanderen dat in deze oefening als basis werd gebruikt. Het is interessant om het historische en het toekomstige Vlaanderen hier naast te plaatsen. Met een analyse van het historische Vlaanderen kunnen we de huidige structuur beter begrijpen. Een historische analyse legt de logica's en krachten bloot die tot de huidige ruimte hebben geleid. Op dit vlak is al heel wat studiewerk verricht. Minder gekend is het toekomstige Vlaanderen, het Vlaanderen dat momenteel wordt gebouwd. In een vervolgtraject zou het interessant zijn om een kaart te maken van alle grootschalige projecten die op korte en middellange termijn worden gepland of gerealiseerd ⁶. Wat zijn de nieuwe infrastructuurprojecten, de grote stadsuitbreidingen (vb. het douaneplein en de stationsomgeving in Mechelen), de grote landschapsprojecten, de vervanging van grootstedelijke functies zoals nieuwe ziekenhuiscampussen, gevangenissen...? Wat zijn de gebieden die worden verlaten en die beschikbaar worden: de spoorwegemplacements, de verlaten industrieterreinen, de vervuilde terreinen...? De bedoeling van deze kaarten is om tendensen in de evolutie van Vlaanderen te ontdekken niet om exact of volledig te zijn. Gaat die evolutie de richting uit van het versterken van een polycentrische structuur? Zo is bijvoorbeeld het wegwerken van alle gelijkvloerse kruisingen op de N16 tussen Willebroek en St Niklaas vooral ingegeven door verkeersveiligheid. Tegelijkertijd introduceert dit project echter een nieuwe hiërarchie tussen de kernen langsheen de N16. Onderschrijft die hiërarchie een gewenst polycentrisch geheel? Versterken de plannen van de NMBS voor een nieuwe dienstregeling en nieuwe voorstadnetten een polycentrische werking?

⁶ Zie als voorbeeld het scenario 0 in Secchi, Vigano *La ville Poreuse, un projet pour le grand Paris et la métropole de l'après-Kyoto*, Métispresses 2011, pp 62- 71.

Limburg (Bron: uapS)

0. INLEIDING

1. ANALYSE / KANSEN EN BEDREIGINGEN

2. RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGSOPTIES

3. VLAANDEREN ALS POLYCENTRISCHE CONSTELLATIE

4. KORT ONDERZOEK NAAR DE POLYCENTRISCHE STEDELING

5. CONCLUSIES EN BEDENKINGEN

6. ROUTEPLAN

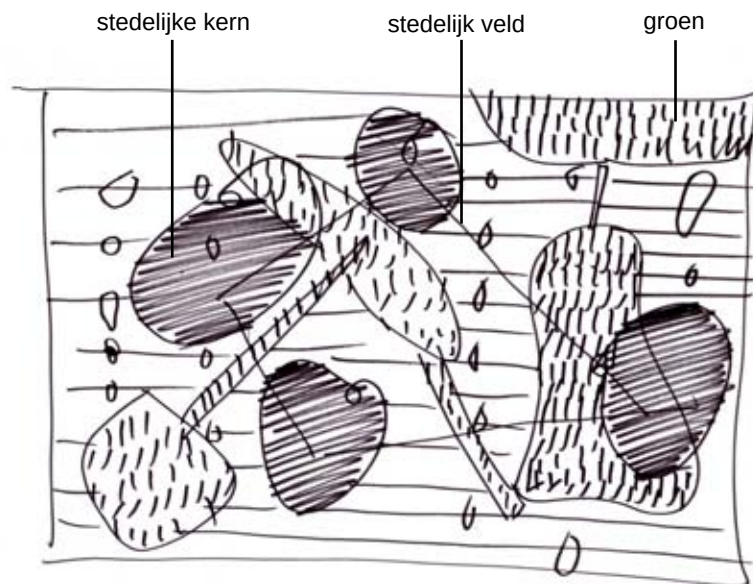
7. BELEIDSAANBEVELINGEN

Via ontwerpschetsen wordt in dit deel een attitude, een perspectief beschreven voor een ruimtelijke aanpak van een polycentrisch Vlaanderen. Via conceptdiagrammen worden mogelijke polycentrische clusters omschreven en geëvalueerd in drie zooms. Aan de hand van de diagrammen en de zooms wordt een kaart getekend van een mogelijke Vlaamse polycentrische structuur.

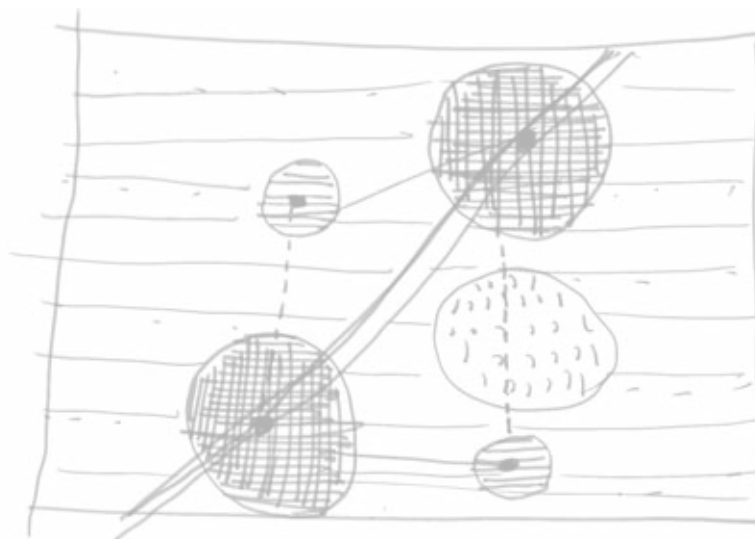
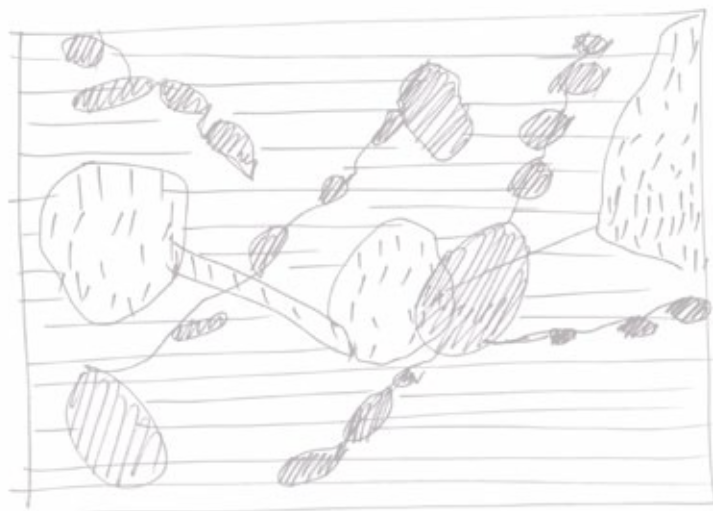
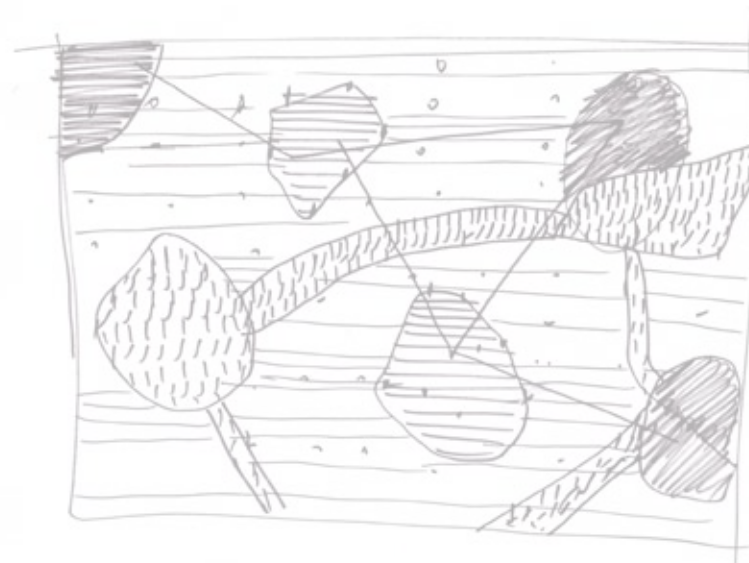
Methode

Op basis van het analysemateriaal werden vier mogelijke diagrammen van polycentrisme onderscheiden en onderzocht: het stedelijk veld, de kometengordel, een lineaire centraliteit en meelifters. Met die vier is de lijst van mogelijk polycentrische clusters vanzelfsprekend niet volledig. In een vervolgtraject kunnen andere diagrammen worden bedacht gebaseerd op een nauwkeurige lezing van de Vlaamse ruimte.

In een eerste deel worden de specifieke ruimtelijke en functionele relaties tussen de kernen in elk diagram beschreven. Vervolgens worden de gevolgen van het diagram bekeken in een zoom en geëvalueerd. In een tweede deel wordt aan de hand van de diagrammen en zooms een eerste kaart van een mogelijk polycentrisch Vlaanderen getekend.

*verruiming
traditionele veld.*

Diagrammen van mogelijk polycentrische structuren: 1. Het stedelijk veld

Bron: uapS

Stedelijk veld

Beschrijving

In een stedelijk veld worden dagdagelijkse functies uitgesmeerd over het territorium. Regionale functies zoals middelbare scholen liggen op grotere afstand terwijl uitzonderlijke functies zoals rechtbanken of opera's enkel in de grotere kernen voorkomen. Het is een polycentrische structuur met overwegend kleinschalige polen en met weinig profilering van de verschillende polen. In wezen evolueert Vlaanderen reeds stapsgewijs naar een stedelijk veld. Daarom is het stedelijk veld niet expliciet uitgewerkt in een zoom.

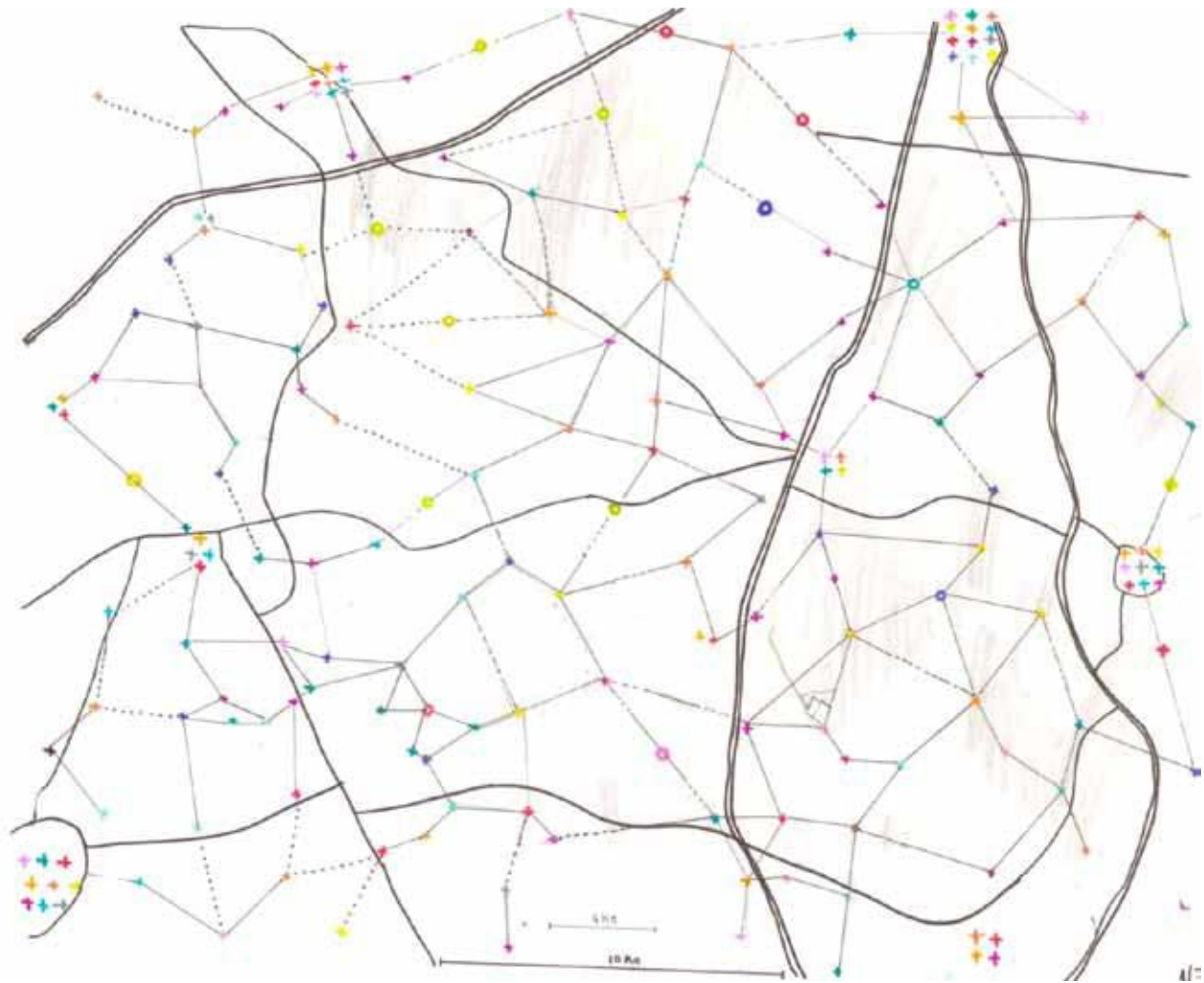
Gevolgen

Ruimtelijk en programmatisch wordt Vlaanderen een grijze massa waarin er nauwelijks tot geen onderscheid en eigenheid in de polen bestaat. De open ruimte versnipperd in toenevende mate. Waardoor er ook in de open ruimte structuur nog nauwelijks karakteristieke en onderscheiden open ruimten zijn. Het stedelijk veld veronderstelt een zeer fijnmazig infrastructuurnetwerk voor alle verplaatsingen: zowel voor individuele verplaatsingen, openbaar vervoer als voor zacht verkeer; zowel voor personenverkeer als voor goederenverkeer. Een isotroop netwerk met slechts een beperkte hiërarchie zodat elke beweging in om het even welke richting kan verlopen.

Evaluatie

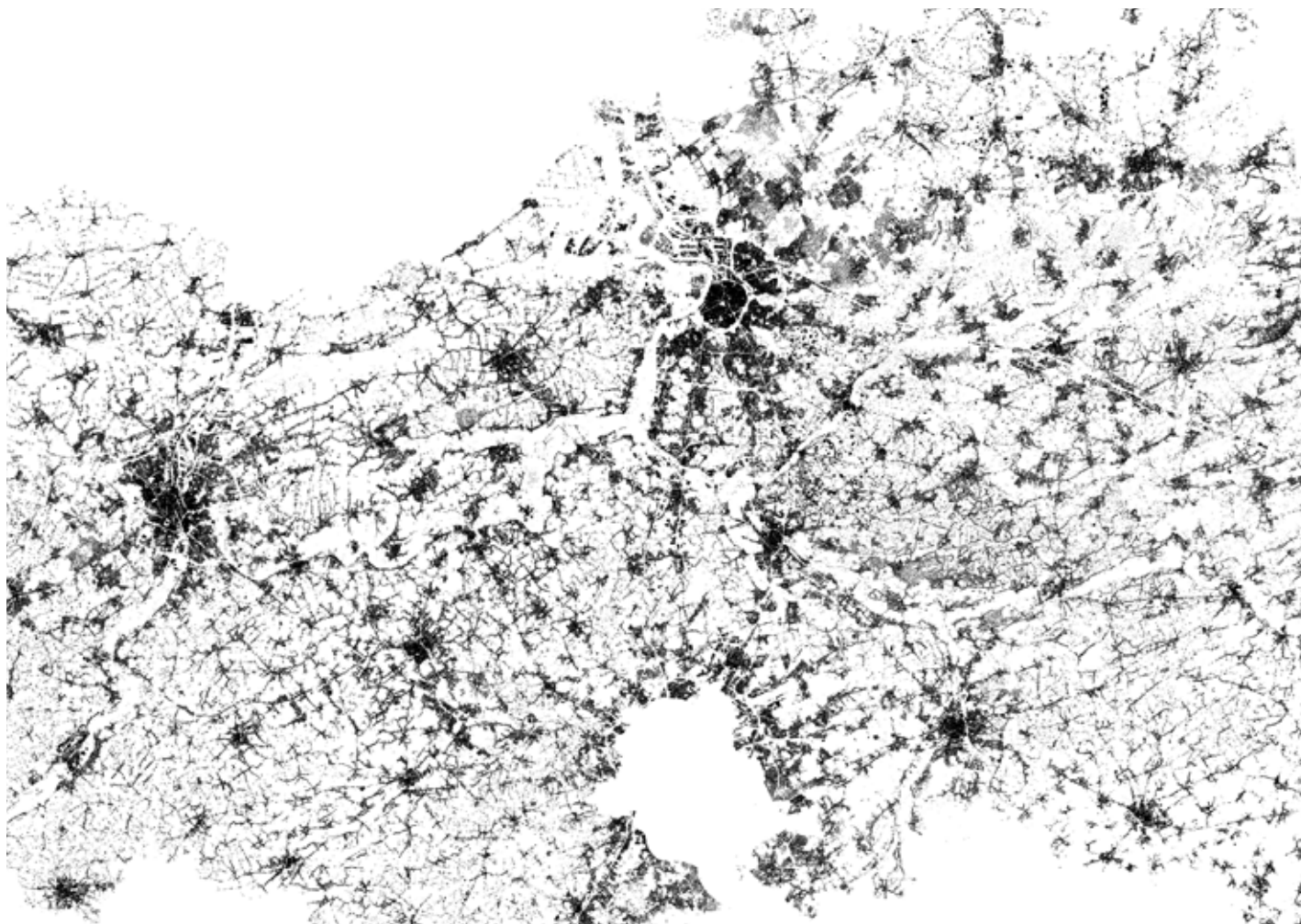
De keuze om Vlaanderen verder uit te bouwen als een stedelijk veld is geen optie. Een stedelijk veld is enkel een meerwaarde voor dagdagelijkse functies en zou de kwaliteit van het lokale woonkader kunnen versterken. Door verstedelijking uit te smeren worden stad en land zodanig verweven dat natuur en open ruimte alomtegenwoordig en bereikbaar is wat een aangenaam woonmilieu zou kunnen opleveren.

Een stedelijk veld biedt echter geen antwoord op de hedendaagse uitdagingen die elke metropool of grootstedelijk gebied moet beantwoorden op vlak van: ecologie – sterk versnipperde open ruimte, bijkomende, doorgaans individuele, bewegingen...-; bereikbaarheid en infrastructuur – oneigenlijk gebruik van infrastructuur, versnipperd openbaar vervoer -; sociale inclusie ... **Bovendien is de verdunning van de stedelijke programma's door radicale spreiding een verarming.** Stedelijkheid wordt zo verdund dat een interessante complementariteit of wisselwerking tussen kernen of programma's beperkt of onmogelijk wordt. Er zijn weinig tot geen karakteristieke polen die zich nationaal of internationaal kunnen positioneren.

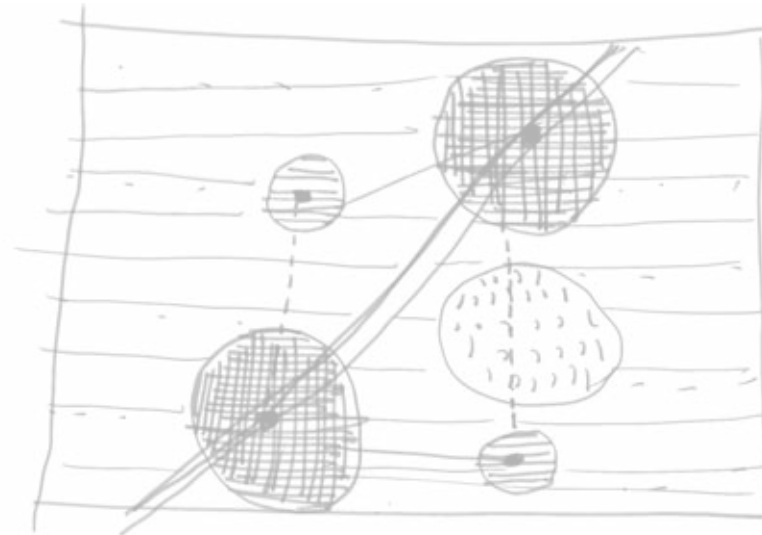
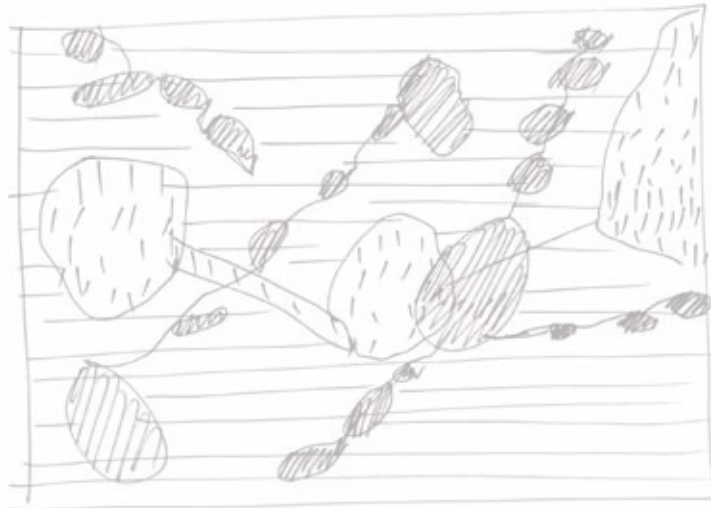
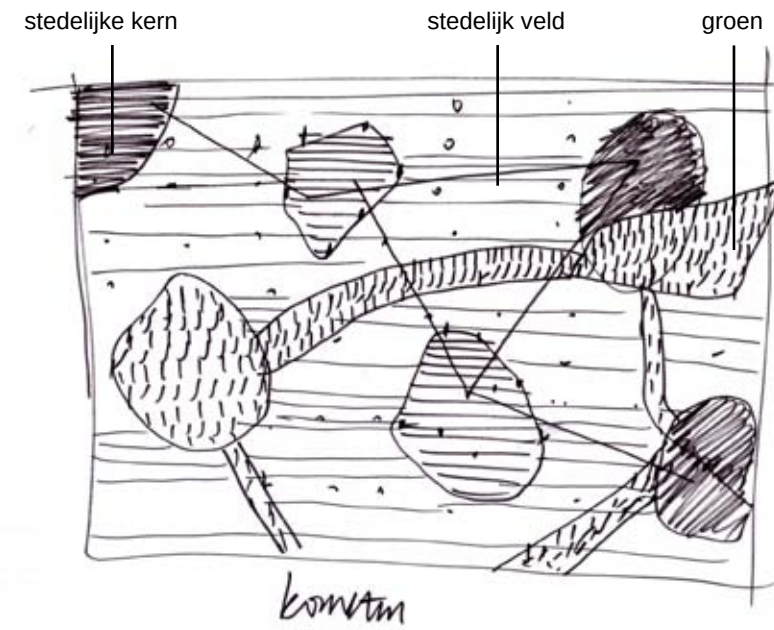
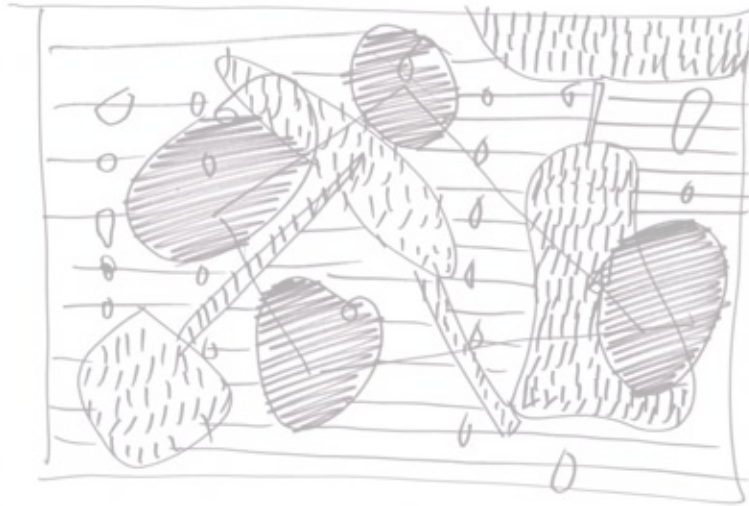
In een stedelijk veld kan elk programma zich op het even welke plaats bevinden

Bron: uapS

Het huidige Vlaanderen is reeds een stedelijk veld

Bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

Diagrammen van mogelijk polycentrische structuren: 2. De kometengordel

Bron: uapS

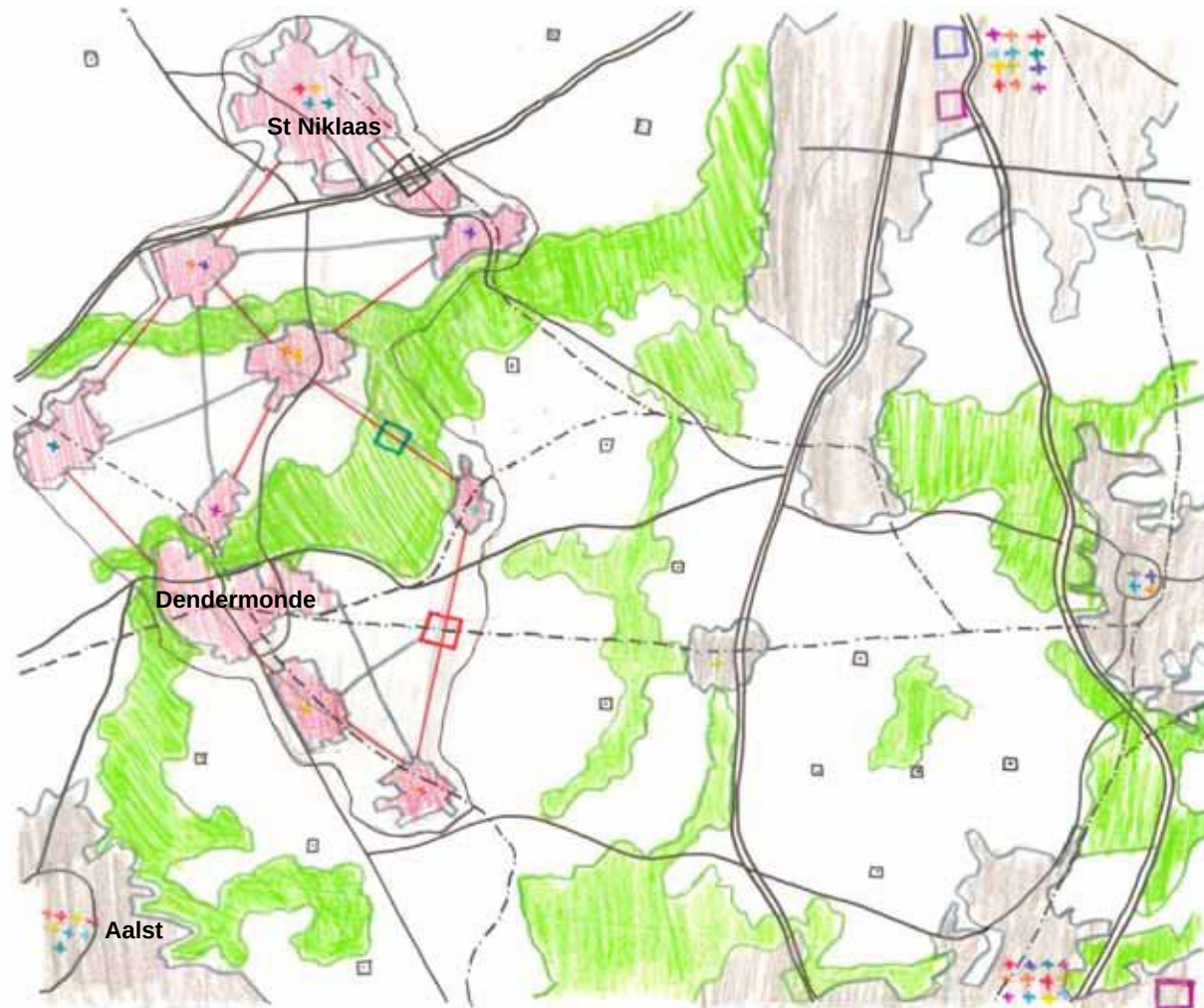
De kometengordel

Beschrijving

Naast de grote internationale steden, Antwerpen en Brussel, vormen regionale steden een kometengordel. Een kometengordel is een cluster, een samenhangende constellatie van kernen met elk één of meerdere gespecialiseerde regionale of nationale programma's. De kometengordel vormt een atypisch uiteengelegd metropolitaans of grootstedelijk systeem. Om het geheel te versterken worden nieuwe functies op selectieve wijze toegevoegd in de grotere kernen. In de kleinere kernen tussen de polen bevinden zich dagdagelijkse functies. De zone tussen de grootsteden en tussen verschillende kometengordels is een stedelijk veld met beperkte voorzieningen, een beperkte doordringbaarheid en een sterke integratie in het landschap.

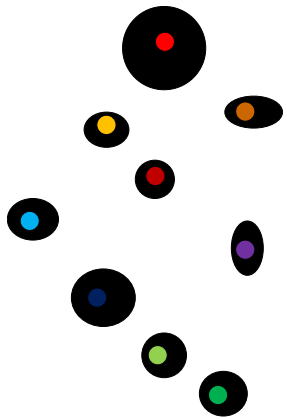
Gevolgen

De kometengordel is een uiteengelegde structuur. Het is een stedelijke structuur die meer uitgespreid en verdund is dan de grootsteden, maar compacter is en een hogere dichtheid heeft aan functies en kernen dan het stedelijk veld. Het is een model dat sterk inzet op samenwerking en complementariteit. **Het geheel van de kometengordel heeft een meer uitgesproken profiel en een hogere graad van verstedelijking dan de individuele polen.** In dit concept treedt een sterke differentiatie op in de open ruimte structuur. Binnen de kometengordel is de open ruimte kleinschalig en heeft doorgaans een stedelijk karakter: recreatie, hobbylandbouw, park ... In tegenstelling hiermee is de open ruimte tussen de verschillende kometengordels en grootsteden grootschalig. Het is landbouwgebied, grootschalige aaneengesloten ecologische gebieden, een werkend landschap... De kometengordel vereist een complex en verscheiden infrastructuurnetwerk. In de kometengordel is een snel en multimodaal infrastructuursysteem vereist tussen de kometen onderling. Complementair hiermee is een fijnmazig netwerk tussen de kleinere kernen en de kometen nodig. De gordel als geheel wordt vanuit één of meerdere polen in de kometengordel met een snelle verbinding gekoppeld aan grootsteden of andere kometengordels.

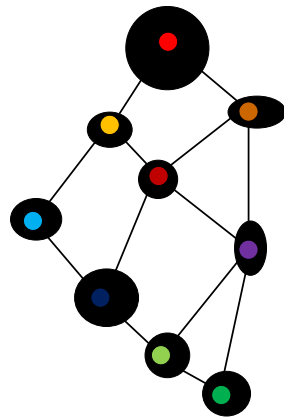

Regionale steden vormen een samenhangende constellatie van kernen met één of meerdere gespecialiseerde regionale of nationale programma's

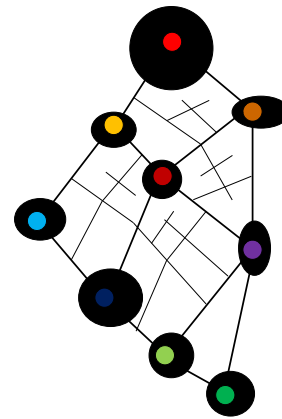
Bron: uapS

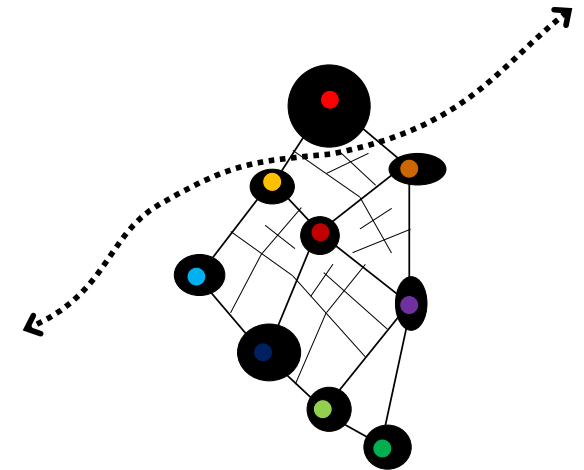
Polen

Verbinding tussen polen

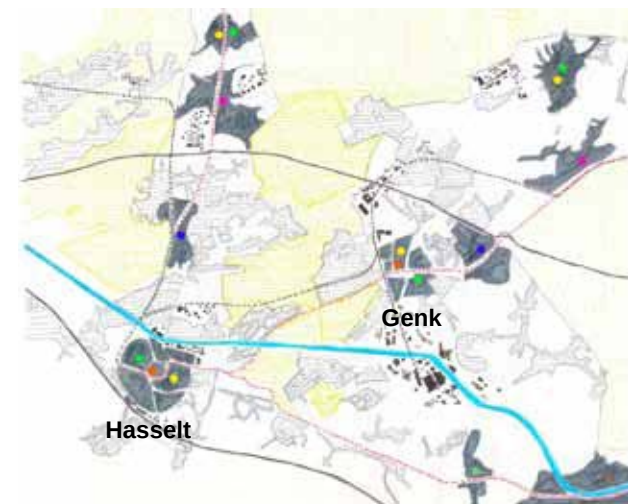
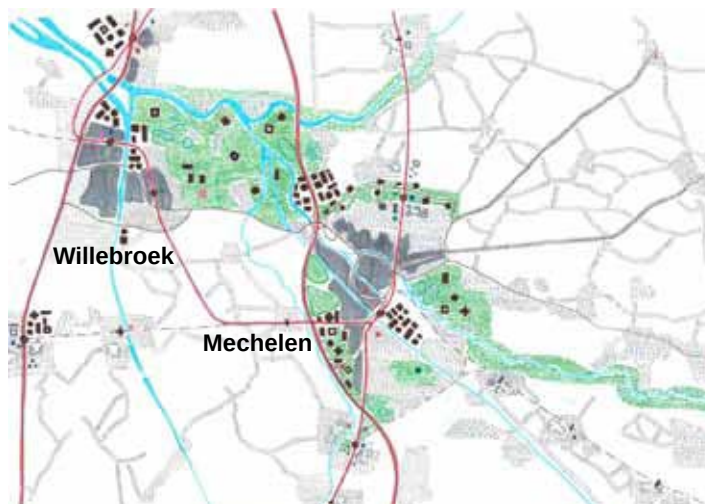
Fijnmazig netwerk

Verbinding tussen kometengordels en grootsteden

De kometengordel vraagt een gelaagd, complex en nieuw infrastructuurnetwerk

Bron: uapS

Zoom Kortrijk, Mechelen, Hasselt-Genk

Bron: uapS

Zoom

Kortrijk – Roeselare kan worden uitgewerkt als een kometengordel. Kortrijk-Roeselare zou dan een alternatieve stedelijke figuur worden naast Lille en Gent. Daarvoor dient de verdere ruimtelijke en programmatische evolutie van beide steden gelijke trend te houden en worden de kernen tussen Roeselare en Kortrijk verder versterkt. De vraag is of Kortrijk niet reeds te dominant is om met Roeselare een evenwaardig, complementair geheel te vormen. Een complementariteit die bovendien kan worden verstoord door de invloed van Lille. De infrastructuur tussen beide steden moet worden geoptimaliseerd. De internationale verbindingen vanuit Kortrijk worden nog belangrijker in functie van de nationale en internationale uitstraling van de kometengordel.

In de tweede zoom Mechelen – Willebroek liggen de belangrijkste strategische punten vooral ten westen van Mechelen. De oostzijde is moeilijk doordringbaar en heeft vooral een residentieel karakter. Rond Mechelen-Willebroek kan een kometengordel worden uitgewerkt. In vergelijking met Kortrijk – Roeselare hebben Mechelen en Willebroek een meer uitgesproken complementair imago. Willebroek heeft eerder een zwaar industrieel en logistiek profiel terwijl Mechelen eerder een kantorenmarkt, een cultureel historische achtergrond en een kleine kennispool met verschillende hogescholen omvat. Als kometengordel positioneert Mechelen – Willebroek zich als een alternatief stedelijk systeem tussen de internationale kernen Antwerpen en Brussel. De vraag is echter ook hier of de invloed van Antwerpen en Brussel niet een te grote impact heeft om op korte termijn een zelfstandige kometengordel te ontwikkelen. Op infrastructureel vlak heeft het netwerk reeds de gelaagdheid van snelle verbindingen op internationaal vlak en tussen de polen onderling en een meer isotroop systeem op lokaal niveau.

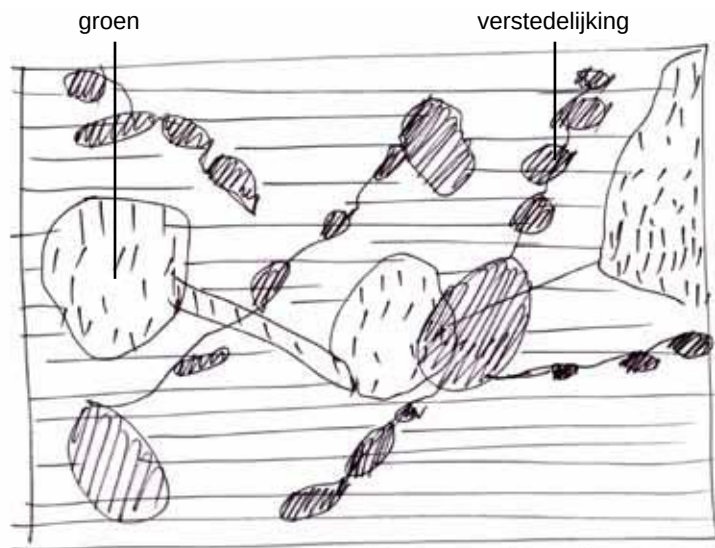
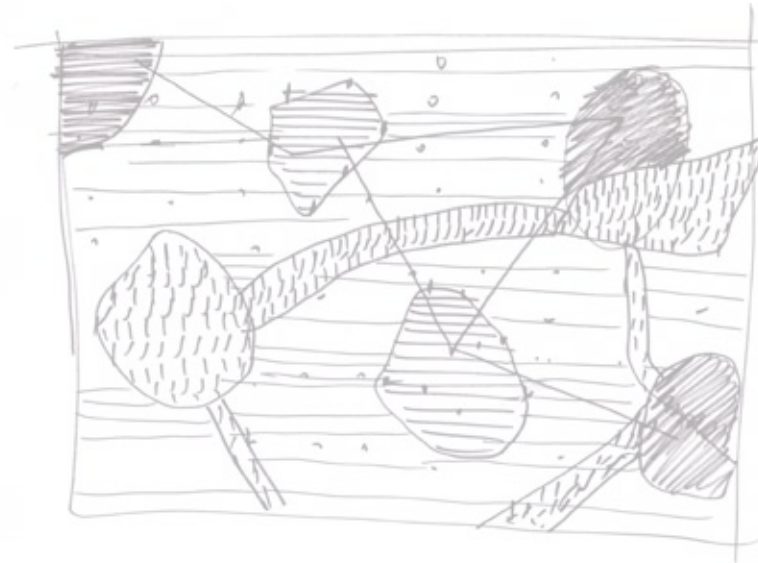
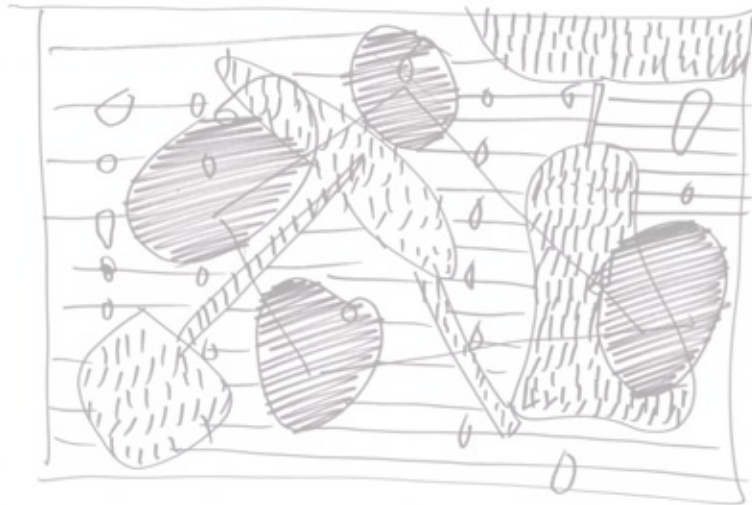
In zoom drie is Hasselt – Genk reeds potentieel een bipool, een soort miniversie van een kometengordel. Pas indien Hasselt – Genk werkelijk als een bipool functioneren, door complementair in plaats van competitief ten opzichte van elkaar te evolueren, kan de bipool uitgroeien tot een grotere kometengordel. Die complementariteit en gelijkwaardigheid tussen de polen moet ook in het infrastructuurnetwerk doorwerken. Momenteel lijkt in het zinfrastructuurnetwerk (oa. Het Spartacusproject) het zwaartepunt in Hasselt te liggen. Door een al dan niet uitgebreide kometengordel te ontwikkelen kan de evolutie van het gebied tussen Hasselt/Genk en Lommel/Neerpelt/Overpelt worden vertraagd waardoor de grote heide-oppervlakten en de vallei van de Demer verder kunnen uitgroeien tot één aaneengesloten landschappelijk gebied.

Evaluatie

Een kometengordel kan enkel werken indien de samenwerkende steden in onderling overleg zich complementair aan elkaar ontwikkelen. Die complementariteit is het meest efficiënt indien de steden op vrijwillige basis gaan samenwerken. Het Ruhrgebied is een voorbeeld van een dergelijk ruimtelijk en bestuurlijk samenwerkingsverband. In een vervolgtraject moeten dergelijke referentieruimten en –projecten worden bestudeerd om een Vlaams samenwerkingsverband te kunnen uitwerken. De vraag is of een kometengordel op Vlaamse schaal dezelfde internationale uitstraling kan ontwikkelen als bijvoorbeeld het Ruhrgebied. Daarom is het essentieel om bij het verbeelden van een kometengordel de schaal van de gordel te bepalen. Is het de miniversie van een aantal bipolen, de schaal van de hele Vlaamse ruit uit het RSV, of een regionale schaal bijvoorbeeld de cluster St Niklaas, Dendermonde, Aalst? In ieder geval is een kometengordel pas mogelijk indien er een kritische dichtheid aan programma's bestaat of wordt gecreëerd. Die nodige programmatische dichtheid vraagt bijgevolg een sturend beleid in de verdeling van programma's. Programmabeheer en het schaaleffect van de dichtheid aan programma's zijn in ieder geval de belangrijkste beleidsdoelstellingen bij het creëren van een kometengordel.

De bestaande infrastructuur in Vlaanderen lijkt zich op veel plaatsen te lenen om een, voor een kometengordel vereist, complex en gelaagd netwerk uit te werken. In vergelijking met ons huidig verplaatsingspatroon (zie kort onderzoek naar de polycentrale stedeling) lijkt een kometengordel niet meer verplaatsingen te veroorzaken. Maar door de specialisatie van de polen kunnen die verplaatsingen wel over een langere afstand gebeuren. Voorts moet er worden nagegaan of de huidige infrastructuurwerken (vb de voorstadnetwerken, het wegwerken van de zwarte punten....) een evolutie richting kometengordels ondersteunen of niet.

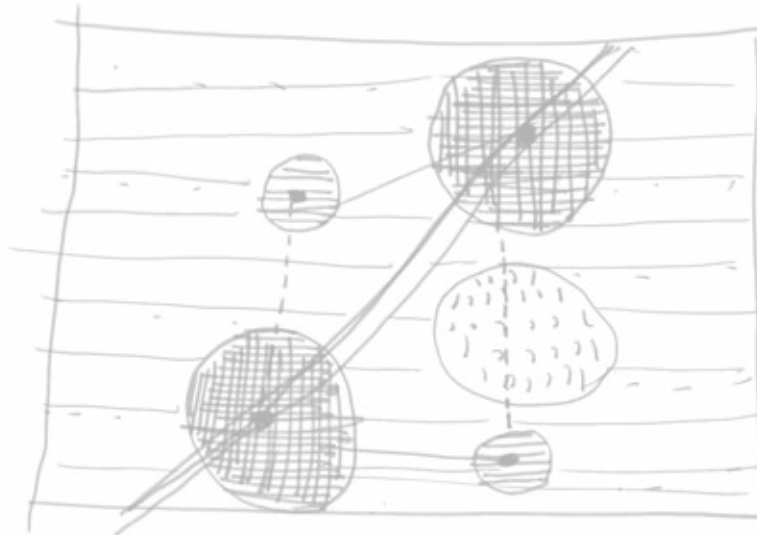
Op vlak van de open ruimte structuur introduceert de kometengordel **een duidelijk onderscheid tussen de omliggende grootschalige open ruimte en de kleinschalige interne open ruimte.** Hierdoor worden de ecologische waarde van de grote aaneengesloten gebieden losgekoppeld van een intens recreatief gebruik dat zich eerder intern in de kometengordel bevindt en een meerwaarde vormt voor de lokale woonkwaliteit.

groen

verstedelijking

Amia nigrata

Diagrammen van mogelijk polycentrische structuren: 3. Lineaire centraliteit

Bron: uapS

Een lineaire centraliteit

Beschrijving

Een lineaire centraliteit is een polycentrische cluster die veeleer wordt gevormd door bereikbaarheid in plaats van nabijheid. In het huidige Vlaanderen ontstaan reeds ruimtelijk lineaire concentraties langsheen belangrijke parallelle infrastructuurbundels. Een lineaire centraliteit werkt niet noodzakelijk als één geheel maar in verschillende sequensen: kleinere opeenvolgende sequensen van regionale programma's, grotere intervallen van nationale of internationale programma's. De infrastructuur is overwegend de bestaande infrastructuur met een nationaal of internationaal belang. De bestaande infrastructuurbundels kunnen worden uitgebreid of versterkt om de centrale werking door een multimodale bereikbaarheid te versterken. Naast die parallelle infrastructuurbundels is er een fijnmaziger lokaal netwerk tussen het stedelijk veld en de lineaire centraliteit. De open ruimte structuur van de lineaire centraliteit blijft beperkt tot een aantal groene corridors die de infrastructuurbundels dwarsen en tot zeer kleinschalige open ruimten langsheen de infrastructuurbundels. Die beperkte open ruimte structuur staat in contrast met de grootschalige open ruimten rond de lineaire centraliteit.

Gevolgen

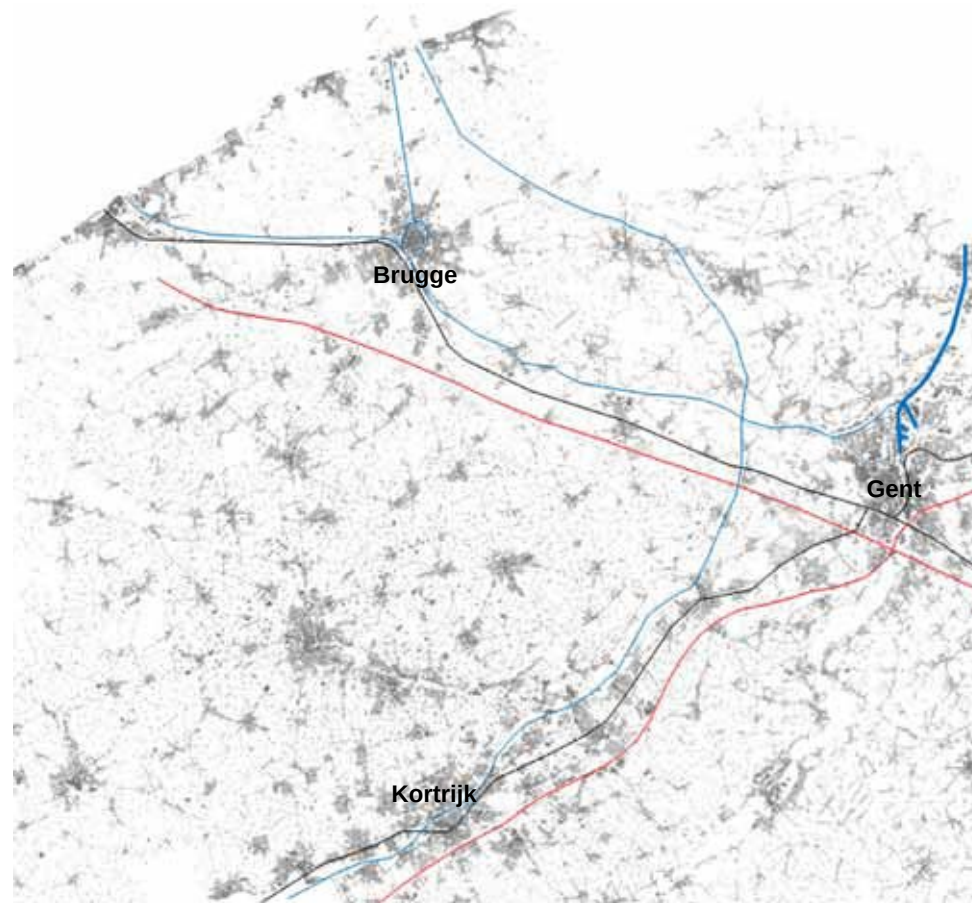
Net als de kometengordel vormt de lineaire centraliteit een uiteengelegd metropolitane structuur. In tegenstelling tot de kometengordel is de lineaire centraliteit een meer verdicht en ruimtelijk aaneengesloten geheel. Programmatisch is het echter een minder coherent geheel dan de kometengordel. Programma's worden op strategische knooppunten in de infrastructuurbundel gesitueerd, punten die optimaal bereikbaar of zichtbaar zijn. Daardoor staan programma's vaak in een nevenschikking naast elkaar in plaats van complementair aan elkaar. De complementaire werking tussen de verschillende programma's is gebaseerd op een vlotte bereikbaarheid langsheen eenzelfde infrastructuurbundel. Voor het omliggende gebied werkt de centrale lineariteit als een regionale pool. In vergelijking met de kometengordel treedt er in een lineaire configuratie nog een grotere tegenstelling op tussen de grootschalige aaneengesloten open ruimte buiten de lineaire centraliteit en de open ruimte binnen de lineaire structuur die beperkt blijft tot enkele (dwarse) corridors en kleinschalige open ruimten die sterk verstedelijkt zijn. Het infrastructuurnetwerk is hoofdzakelijk het bestaande netwerk dat aan de basis ligt van de lineaire centraliteit. Ook in het infrastructuurnetwerk is er een grote tegenstelling tussen de compacte multimodale infrastructuurbundel in de lineaire structuur en een meer diffuus netwerk buiten de lineaire centraliteit. Beide netwerken kunnen slechts op een beperkt aantal strategische punten met elkaar worden verbonden om een uitdijning van de lineaire centraliteit te voorkomen. Dat betekent dat bijvoorbeeld het aantal op- en afritten wordt beperkt. De infrastructuur in de lineaire centraliteit moet multimodaal zijn zodat elke

- WEGEN
- SPOORWEGEN
- WATERWEGEN

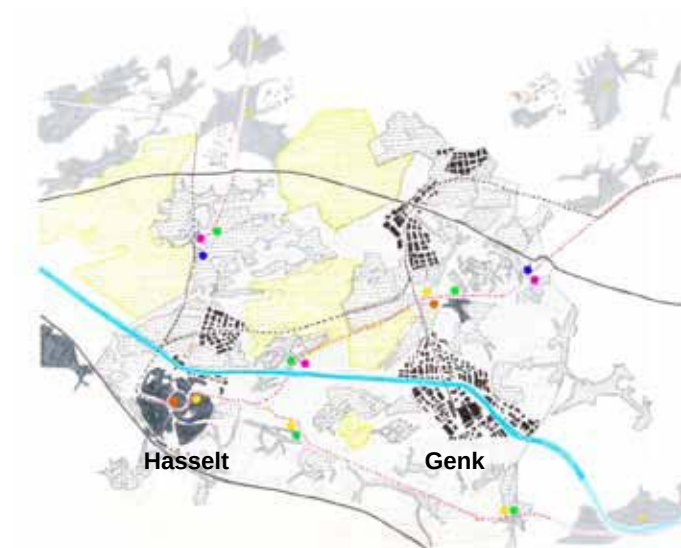
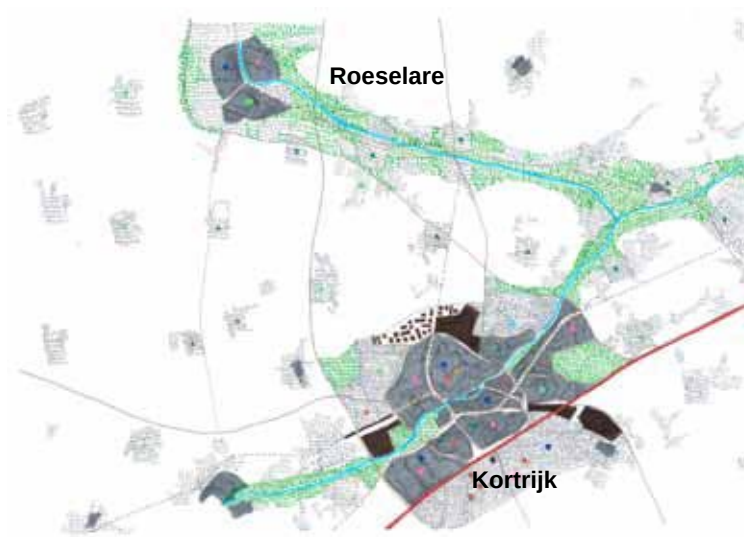
In het huidige Vlaanderen worden ruimtelijke lineaire concentraties gevormd langsheen belangrijke parallele infrastructuurbundels

Bron: uapS

Kortrijk-Gent: hoge dichtheid van bebouwing en industrieel programma, Gent-Brugge: lage dichtheid van bebouwing en residentieel programma

Bron: uapS

Zoom Kortrijk, Hasselt-Genk

Bron: uapS

verplaatsing op verschillende manieren kan gebeuren daardoor zullen enkele bestaande infrastructures worden versterkt met parallelle alternatieve infrastructures.

Zooms

In zoom 1 is er reeds een lineaire clustering rond de infrastructuurbundel tussen Lille en Gent. Die bundel kan worden versterkt door de bundel meer multimodaal uit te werken en door grensoverschrijdende verplaatsingen in het openbaar vervoer beter op elkaar af te stemmen. Nieuwe functies of functies die worden gehergroepeerd of verplaatst worden langs de infrastructuurbundel tussen Lille – Kortrijk en Gent geconcentreerd. Hierdoor groeit Lille, Kortrijk, Waregem, Gent uit tot één grote metropolitane structuur. De grootsteden Lille en Gent bevinden zich aan de uiteinden van de lineaire centraliteit en zijn de twee trekkers van de polycentrische structuur. Steden buiten de lineaire centraliteit, zoals Roeselare, verliezen deels hun functie als regionale bestemming en nemen in de eerste plaats een residentiële functie op waarvan de kwaliteit in grote mate door een nieuwe open ruimte structuur wordt bepaald. De open ruimte structuur in de lineaire structuur wordt bepaald door de Leievallei en heeft een sterk verstedelijkt karakter.

In zoom twee kan een vergelijkbare lineaire structuur worden bedacht tussen Antwerpen en Brussel. Toch is deze lineaire configuratie niet getest omdat de huidige basisconfiguratie lineair zwakker is dan tussen Lille en Gent. De infrastructures liggen verder uit elkaar, zijn minder gebundeld en de invloed van Antwerpen en Brussel, als uitgespreide grootsteden, lijkt, zowel ruimtelijk als programmatisch, te groot om een zuiver lineaire structuur te ontwikkelen.

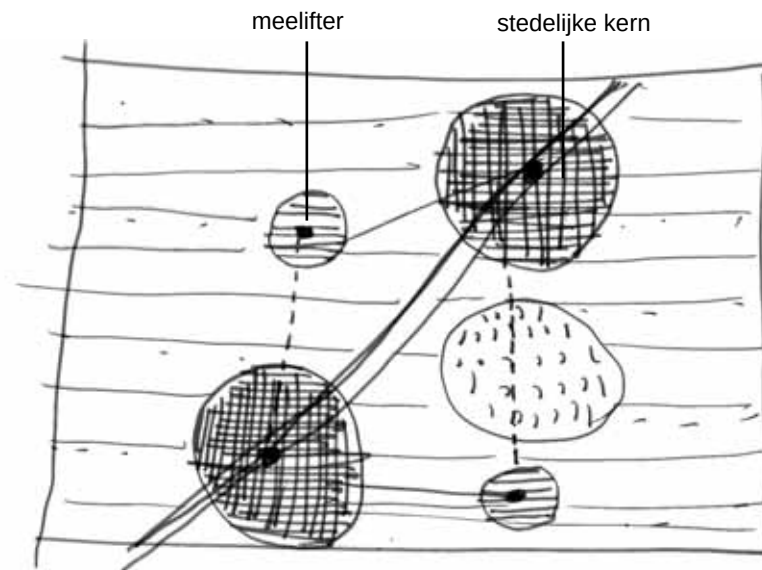
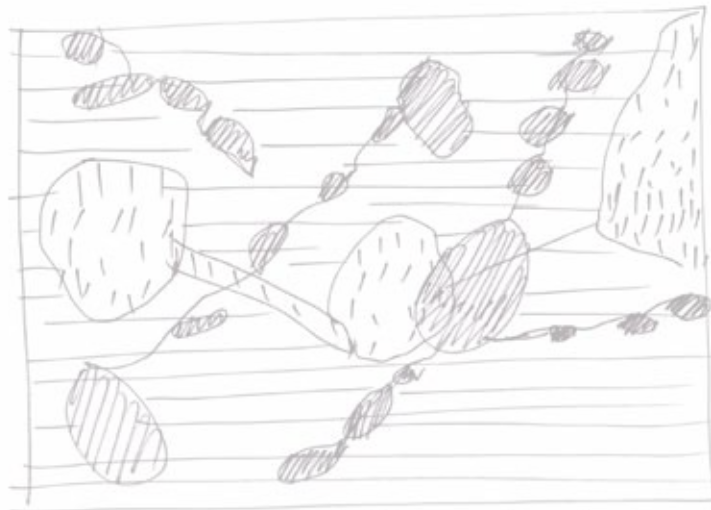
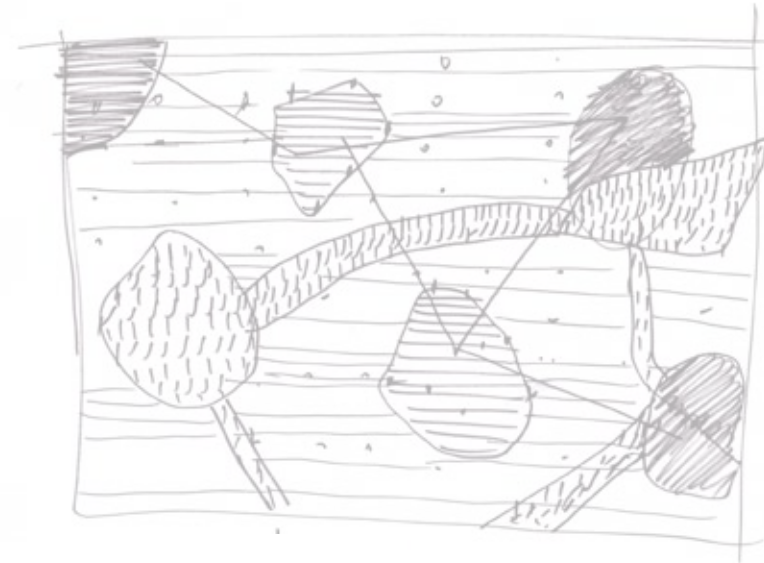
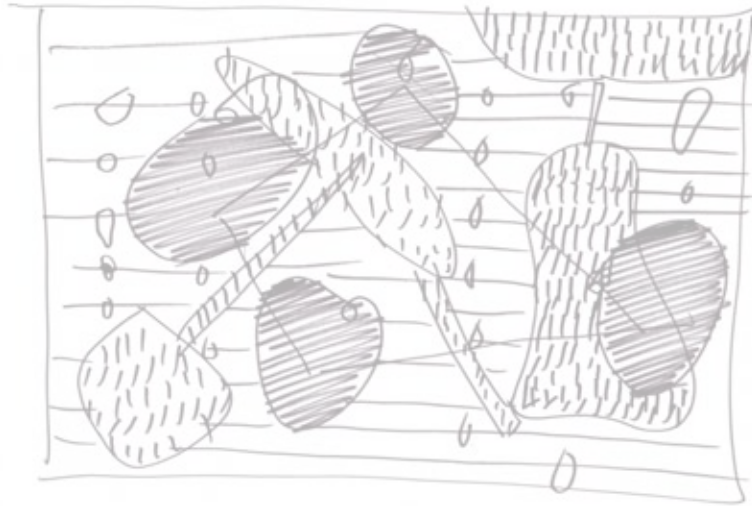
In zoom drie kunnen potentieel twee lineaire centraliteiten worden bedacht. Een noord-zuid structuur tussen Hasselt/Genk en Lommel/Overpelt/Neerpelt, een lineaire structuur die zou kunnen doorlopen tot de Brabantse stedengordel in Nederland. Geplande infrastructuur werken zoals de nieuwe noord-zuid verbinding, de lijn drie van het Spartacusproject of plannen om de spoorlijnen opnieuw te activeren lijken een dergelijke structuur te bevestigen. De vraag is echter of Lommel/Overpelt/Neerpelt voldoende gewicht en uitstraling heeft om te fungeren als pool vergelijkbaar met Gent of Lille. Bovendien bedreigt een noord – zuid structuur de open ruimte van heide en Demer. Een tweede lineaire centraliteit kan worden bedacht in oost-westelijke richting tussen Hasselt-Genk en Maastricht of beperkt tussen Hasselt-Genk en Maasmechelen. De polen aan de uiteinden van de lineaire centraliteit kunnen in beide gevallen uitgroeien tot complementaire polen. De infrastructuur is echter beperkt, er is niet echt sprake van een infrastructuurbundel. Hoewel lijn een en twee van het Spartacusproject een eerste stap kunnen zijn in het uitwerken van een multimodale infrastructuurbundel. Ook deze oost-west configuraties is mogelijk een bedreiging voor de open ruimtestructuur van de Demervallei.

Evaluatie

Een lineaire centraliteit vereist een bestaande bundeling van parallelle infrastructuren. Bovendien vereist een lineaire structuur aan de uiteinden polen die als complementaire trekkers kunnen fungeren. **Omdat de lineaire centraliteit veeleer werkt door bereikbaarheid dan via complementariteit lijkt het een zelfsturend systeem.**

Programma's vestigen zich op, voor hen, strategische plekken in de infrastructuurbundel. In vergelijking met een kometengordel is er dus minder nood om een gesofistikeerd samenwerkingsverband tussen de verschillende steden op te stellen. Omdat **dit polycentrisch systeem eerder werkt op vlak van het individueel gedrag van de polycentrische stedeling is het nadeel dat het systeem waarschijnlijk veel extra, maar daarom geen langere verplaatsingen met zich meebrengt.** Een voordeel is dan weer dat er een evidente grensoverschrijdende werking en een internationale uitstraling ontstaat omdat de lineaire centraliteit zich veelal ontwikkelt langsheen verschillende internationale verbindingen.

Op infrastructureel vlak moeten de bestaande bundels en het multimodaal karakter ervan worden versterkt. Essentieel is dat de infrastructuurbundels slechts op enkele strategische plekken verbonden zijn met het hinterland. Essentieel omdat anders de lineaire centraliteit uitdijt. Hoe minder compact de lineaire centraliteit is, hoe minder functioneel de structuur is, hoe minder het geheel een internationale uitstraling kan verkrijgen en hoe meer de omliggende open ruimte wordt ingenomen waardoor de woonkwaliteit van het geheel vermindert zowel in de lineaire centraliteit als in het hinterland. Als in de kometengordel vooral de nadruk ligt op een programmabeheer ligt die in de lineaire centraliteit vooral op een optimale werking van de infrastructuur.

Diagrammen van mogelijk polycentrische structuren: 4. Meelifter

Bron: uapS

Meelifters

Beschrijving

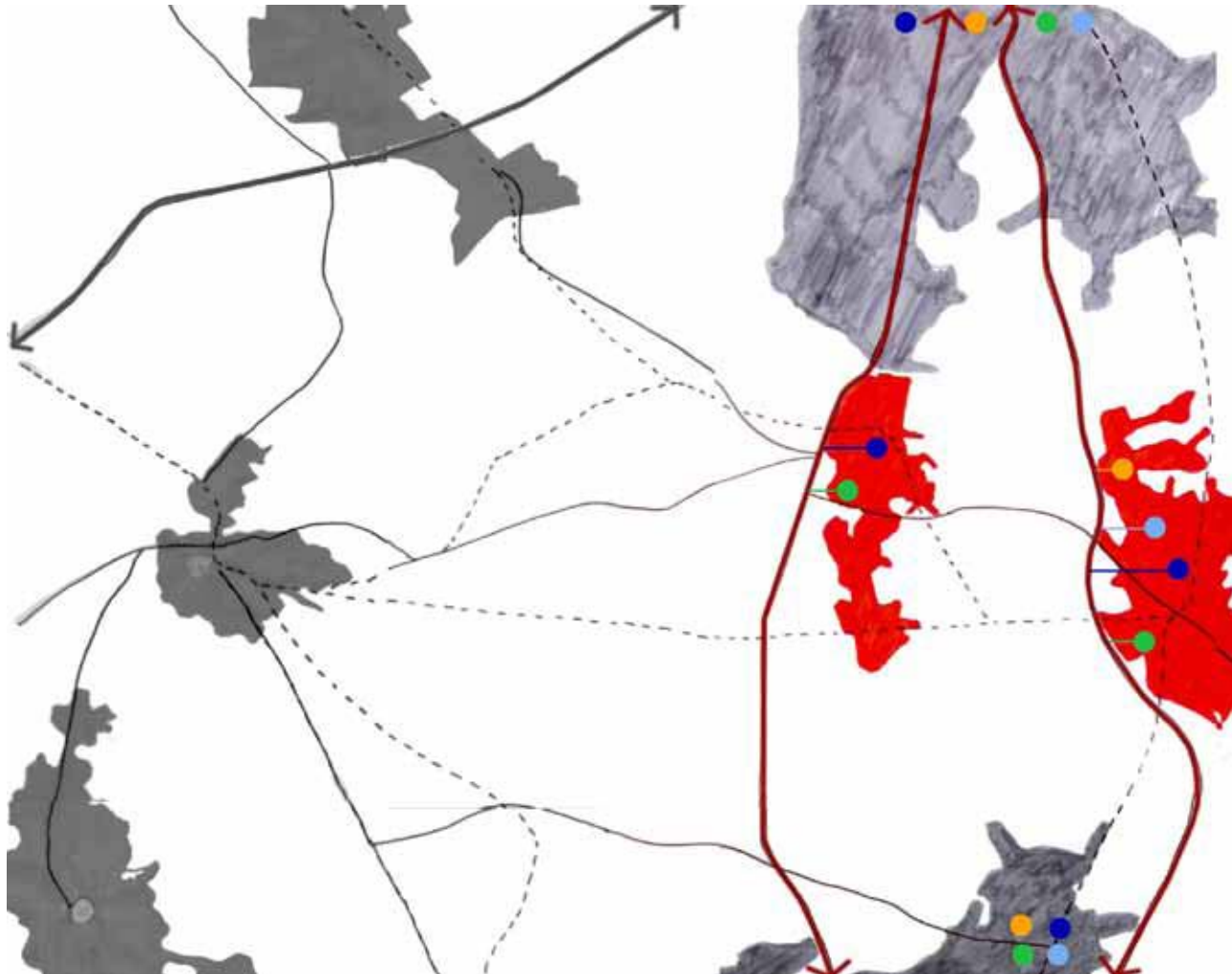
In het huidige Vlaanderen profiteren sommige regionale steden van de nabijheid van grootsteden. Die regionale steden, de meelifters, nemen grootstedelijke functies op die geen of moeilijk ruimte vinden in de nabijgelegen grootstad. Zo profiteert Mechelen van de nabijheid van Brussel en Antwerpen en neemt de stad bijvoorbeeld een deel van de kantoorprogramma op uit Antwerpen en Brussel.

Gevolgen

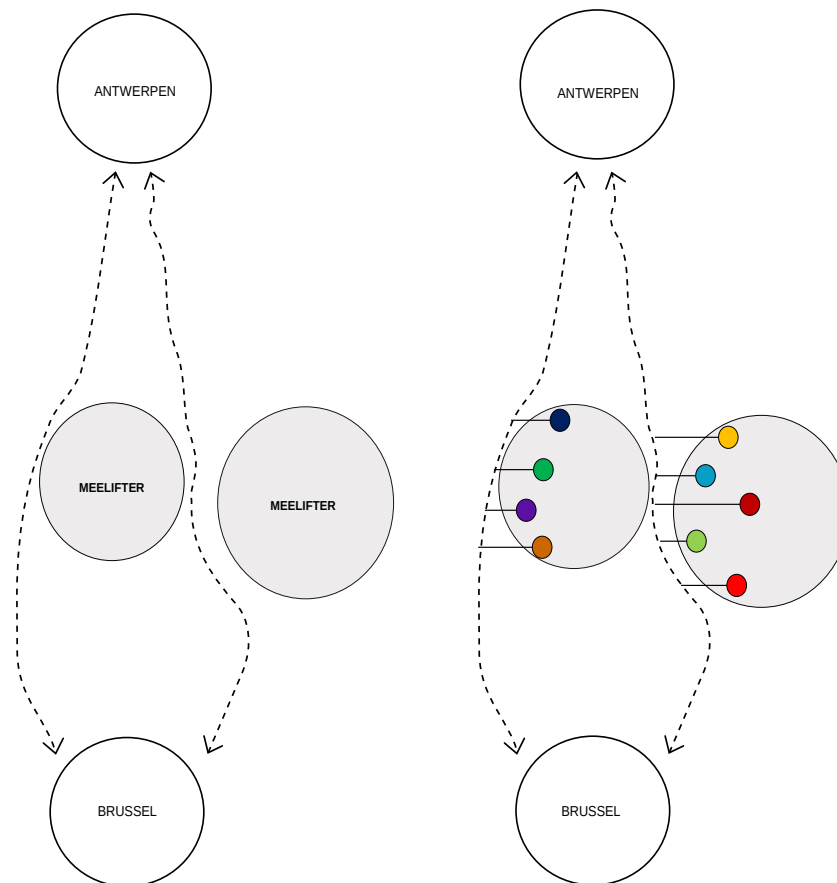
Het meeliften lijkt op het eerste zicht, ruimtelijk weinig invloed te hebben op de regionale stad en haar ruimere omgeving. Toch heeft het stelselmatig opnemen van grootstedelijke functies en taken indirect een enorme invloed op de meelifter. Het is nog niet duidelijk hoe en in welke mate de meelifter complementair is aan de grootsteden. Of is de meelifter deels concurrentieel aan de grootsteden? Met andere woorden is dit een proces van het verplaatsen van functies of een **is dit proces ingegeven door opportunisme?** In een vervolgtraject moet die relatie tussen grootstad en meelifter meer in detail worden bekeken om vervolgens de mogelijke en nodige samenwerkingsverbanden tussen meelifter en grootstad uit te tekenen (cfr. De kometengordel).

Meeliften vereist een infrastructuursysteem dat aan twee vereisten moet voldoen. Voor-eerst kan een stad enkel meeliften met een nabijgelegen grootstad indien er snelle en vlotte verbindingen van verschillende aard zijn met die grootstad of grootsteden. Daarnaast wordt de regionale stad, door regionale en nationale functies op te nemen, in toenemende mate een bestemming voor de ruimtere omgeving. Dat vraagt dan weer een fijnmazig netwerk tussen de meelifter en de omliggende kernen. Net als bij de kometengordel vraagt deze polycentrische structuur een vernieuwend en duurzaam infrastructuurproject.

Door stelselmatig grootschalige programma's op te nemen komt de bestaande open ruimte in de meelifter onder druk te staan en dreigt die open ruimte te versnipperen. Geconsolideerde ruimten zoals de Vrouwenvliet in Mechelen zullen niet verdwijnen maar wel de ongecontroleerde, niet traditionele en niet geconsolideerde open ruimten: de versnipperde stedelijke landbouwgebieden, de ruigten, de terreinen van jeugdbewegingen... (cfr. De inplanting van het industrie – en kantoren park in Mechelen Noord of de inplanting van een nieuwe grootschalige ziekenhuiscampus in landbouwgebied langs de grote ring rond Mechelen.)

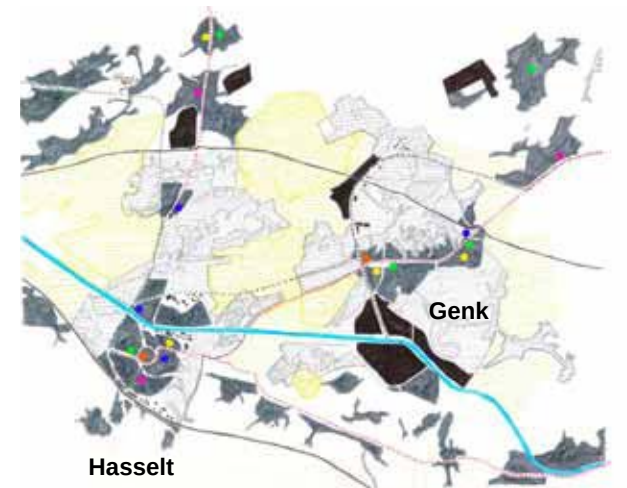

Meeliften vereist zowel directe vlotte verbindingen met de grootsteden als een fijnmazig netwerk dat de meelifter, als bestemming, bereikbaar maakt voor het hinterland
Bron: uapS

Regionale steden nemen grootstedelijke functies op die geen of moeilijk ruimte vinden in de nabijgelegen grootstad

Bron: uapS

Zoom Kortrijk, Mechelen, Hasselt-Genk

Bron: uapS

Zooms

In alle drie de zooms kan de huidige ruimtelijke en programmatische constellatie worden geïnterpreteerd als meeliften: Kortrijk ten opzicht van Lille, Mechelen tussen Brussel en Antwerpen en Hasselt-Genk in relatie tot Maastricht. Toch is het meeliften en de potentiële kwaliteit van het meeliften in de drie gevallen anders.

Kortrijk heeft niet kunnen profiteren van de evolutie van Lille. Lille is op korte termijn van een regionale stad, groter maar vergelijkbaar met Kortrijk, uitgegroeid tot een internationaal centrum met snelle verbindingen naar Londen, Parijs, met een pendant van het Louvre, met Euralille als nieuwe pool... De stad Kortrijk heeft een potentiële complementariteit met de agglomeratie van Lille nooit benut. Zo is het plan om de RER in de agglomeratie Lille door te trekken tot Kortrijk nooit gerealiseerd waardoor de wisselwerking tussen beide kernen niet werd versterkt. In de Eurometropole kan Kortrijk nog enkel meeliften op het internationaal statuut van Lille. Ruimtelijk en programmatisch is er weinig tot geen evolutie in de stad die te wijten is aan het meeliften

Mechelen lijkt veeleer een overloopvat te zijn van zowel Brussel als Antwerpen. Van enige vorm van samenwerkingsverband zoals de voorzichtige aanzet die met Eurometropole wordt gemaakt is geen sprake. Ruimtelijk en programmatisch is er zeer zeker een invloed van het meeliften. Alleen lijkt er weinig tot geen visie te zijn hoe een regionale stad kan omgaan met de grootstedelijke aspecten als gevolg van het meeliften.

In Hasselt – Genk is het meeliften met Maastricht enkel potentieel aanwezig. Er is al weinig tot geen wisselwerking in de bipool Hasselt – Genk laat staan tussen de bipool en Maastricht. Een eerste duw in de rug naar een dergelijke wisselwerking wordt gegeven door de lijn van het Spartacusproject die Hasselt, en bij uitbreiding Genk, verbindt met Maastricht.

Evaluatie

Op ruimtelijk vlak moeten de gevolgen van het meeliften worden geëvalueerd op een laag schaalniveau. Het gaat daarbij om een evaluatie van de ruimtelijke draagkracht en het maximaal draagvermogen van een regionale stad om grootstedelijke en grootschalige programma's op te nemen. Nog belangrijker dan de ruimtelijke draagkracht is de evaluatie van de sociale en culturele impact van het meeliften. Meeliften kan de regionale steden een nationale of zelfs internationale uitstraling opleveren maar kan in het nadeel van de lokale woonkwaliteit werken. Het nadeel van het meeliften is dat een kleinschalige, regionale pool wordt geconfronteerd met grootstedelijke problemen zoals migratie, sociale uitsluiting, verkeerscongestie, ecologische druk... Zo neemt Mechelen heel wat migranten op uit Brussel en Antwerpen, wordt de stad geconfronteerd met een toenemende verkeerscongestie en staat de resterende open ruimte onder druk voor nieuwe groot-schalige programma's. **Omdat de meelifter uitgroeit tot een (inter)nationale bestemming is een innoverend infrastructuurontwerp essentieel om de grootstedelijke functies die de meelifter opneemt op een functionele en kwalitatieve manier te kunnen bedienen.** Op het vlak van de open ruimte structuur moet net als voor de ruimtelijke draagkracht een onderzoek op een lager schaalniveau worden gevoerd waarbij niet enkel de geconsolideerde open ruimten maar vooral de ongecontroleerde open ruimten de woonkwaliteit beïnvloeden.

Meeliften kan een tussenstadium zijn in de evolutie van een stad of een gebied. Een meelifter kan zoveel grootstedelijke functies opnemen dat de eens regionale stad een motor wordt voor een volgende polycentrische structuur: een kometengordel of een lineaire centraliteit. Meeliften hoeft echter niet noodzakelijk te leiden tot een polycentrisch systeem. Het kan ook leiden tot de integratie van een kern in een monocentrische stedelijke regio. Zo kan een meelifter, zoals Vilvoorde, de nabijheid van een grootstad ondergaan zonder ooit te eindigen in een polycentrische structuur.

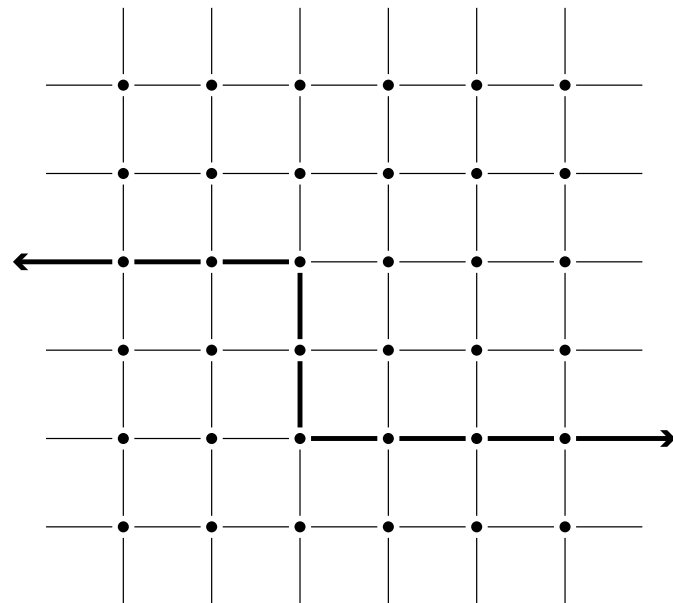
BESCHRIJVING

EVALUATIE / GEVOLGEN

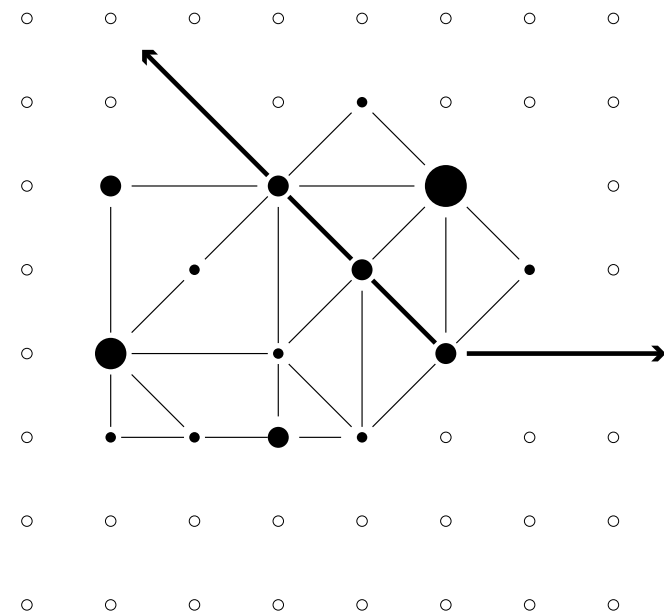
	STEDELIJK VELD	KOMETENGORDEL	LINEAIRE CENTRALITEIT	MEELIFTERS
RUIMTE, PROGRAMMA	- Functies evenredig verspreid over het territorium - Vlaanderen evolueert al naar een stedelijk veld	- Cluster van regionale steden gevormd door programma en nabijheid - Het geheel behaalt een grotere stedelijkheid dan de aparte delen	- Cluster gevormd door bereikbaarheid langs bestaande infrastructuurbundels	- Regionale steden profiteren van de nabijheid grootsteden - Regionale steden nemen grootstedelijke functies over
OPEN RUIMTE	- Volledig versnipperde open ruimte	- Versnipperde recreatieve open ruimte in de cluster en grote aaneengesloten open ruimten buiten de cluster	- Beperkte open ruimte corridors en versnipperde ruimte in en groot-schalige open ruimte buiten de cluster	- De open ruimte wordt in toenemende mate aangesproken voor nieuwe grootstedelijke programma's en infrastructuur
INFRASTRUCTUUR	- Een infrastructuursysteem waarbij elke beweging kan in elke richting	- Een complex, gelaagd infrastructuursysteem: snelle verbindingen tussen de polen, een diffuus intern systeem en nationale verbindingen tussen de clusters	- Verschil tussen de bestaande parallelle infrastructuurbundels en een isotroop systeem buiten de bundels, met beperkte verbindingen tussen beide	- Een vlotte verbinding tussen regionale en grootstad; een fijnmazig netwerk tussen meelifter en hinterland
RUIMTE/ PROGRAMMA	- Een grijze massa waarin er geen onderscheid en eigenheid van de polen bestaat	- Een programmatische specialisatie van kernen - De samengestelde delen moeten complementair aan elkaar werken	- Een programmatische nevenschikking in sequenties	- Een systeem van opportunisme of concurrentie?
OPEN RUIMTE	- Geen of nauwelijks onderscheid in de open ruimte structuur	- Een sterk onderscheid tussen open ruimten in en buiten de cluster	- Een extreem onderscheid tussen de open ruimte in en buiten de cluster	- Potentieel een bedreiging voor de open ruimte van de regionale stad op lokaal niveau
INFRASTRUCTUUR	- Een fijnmazig isotroop netwerk zonder hiërarchie	- De huidige infrastructuur lijkt bruikbaar te zijn om het uit te bouwen tot de vereiste complexe infrastructuur	- De bestaande infrastructuur kan worden geoptimaliseerd	- Nood aan een nieuw complex infrastructuurconcept
EVALUATIE	- Het stedelijk veld is geen optie - Het is geen antwoord op de hedendaagse metropolitane uitdagingen - Geen internationale uitstraling door een beperkte complementariteit tussen de kernen	- Een potentieel atypisch metropolitaan systeem - Nood aan een sterk programmabeheer	- Een "zelfregulerend systeem" met een nood aan een optimaal functionerende infrastructuur	- Meeliften kan een tussenstadium zijn in de evolutie van een stad of gebied

Tabel met beschrijving en evaluatie van mogelijk polycentrische structuren

Bron: uapS

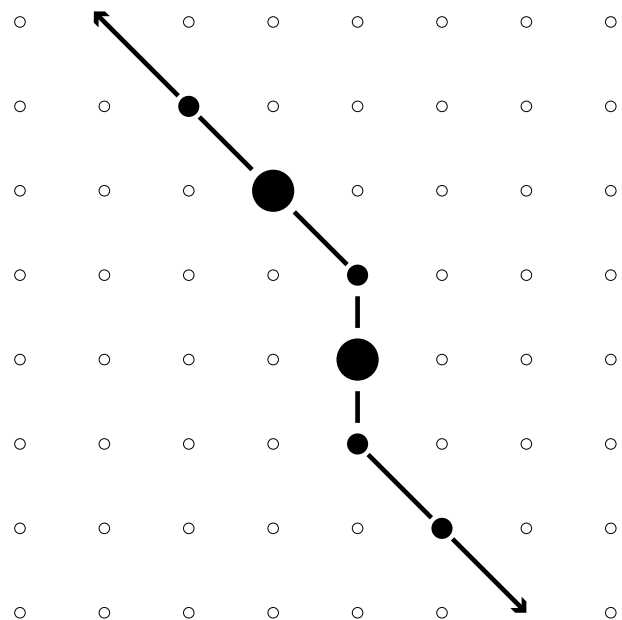
stedelijk veld

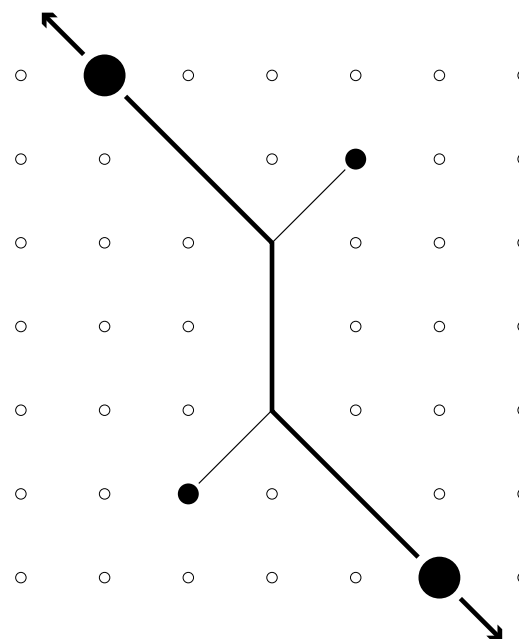
kometengordel

Verskillende polycentrische structuren vereisen een specifieke infrastructuur

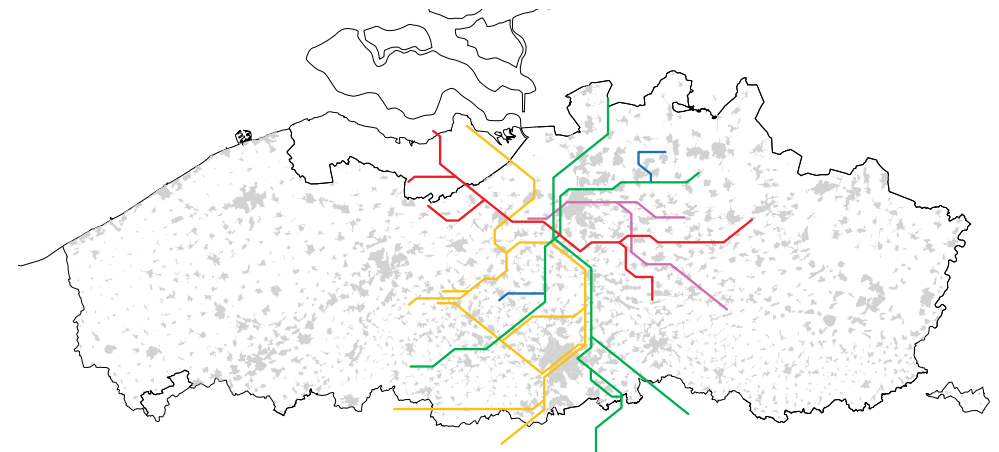
Bron: uapS

lineaire continuïteit

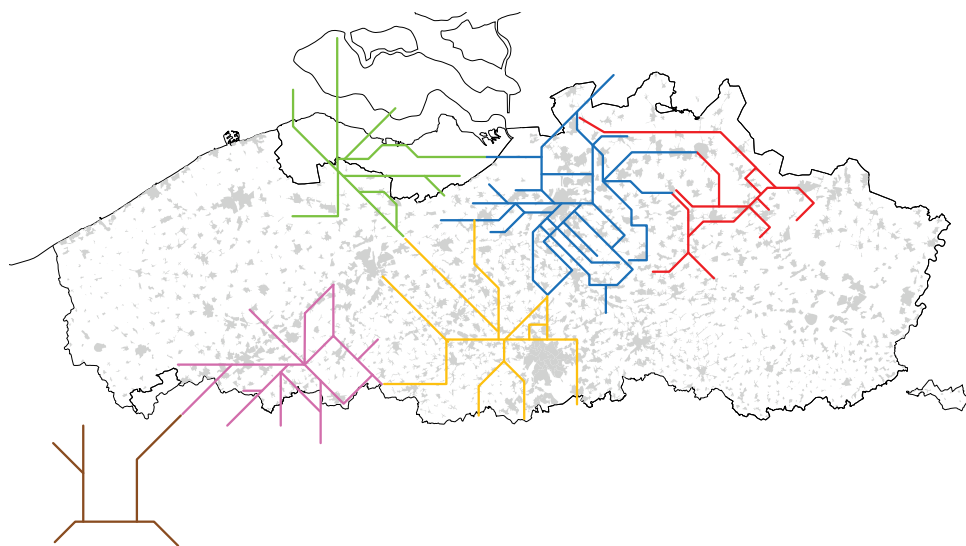
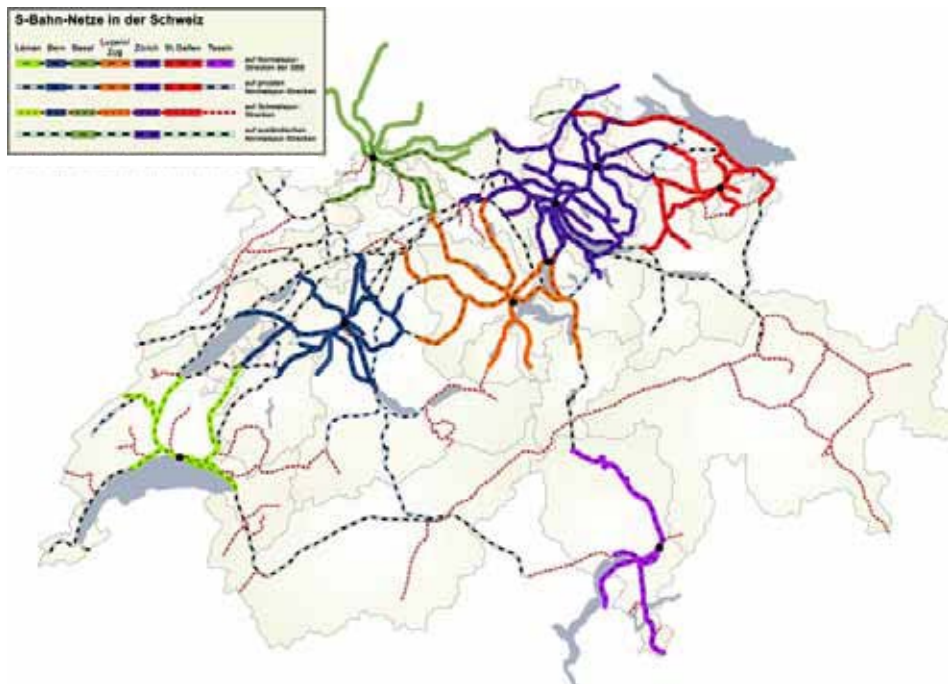
meelifter

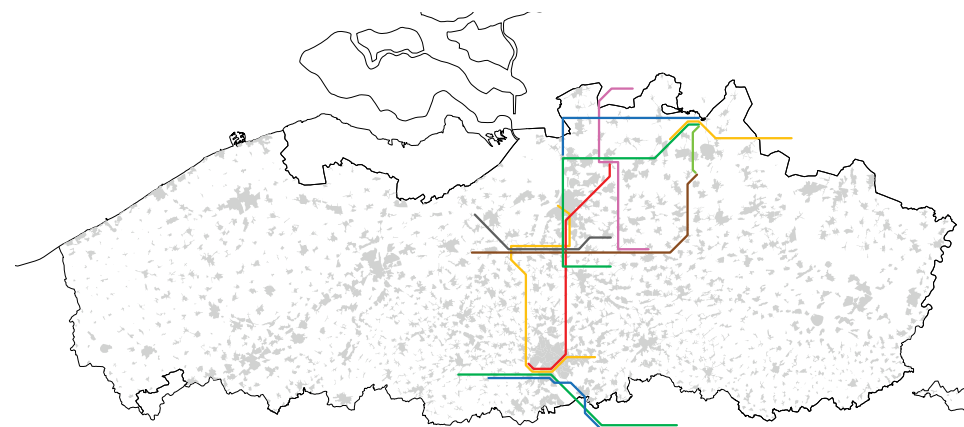
Vergelijking van verschillende infrastructuursystemen (op werkelijke schaal) op de Vlaamse ruimte

RER-netwerk (Parijs)

Bron: uapS

S-BAHN network (Zwitserland)

Rhein-Ruhr network (Ruhr gebied)

Denderleeuw (Bron: uapS)

0. INLEIDING

1. ANALYSE / KANSEN EN BEDREIGINGEN

2. RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGSOPTIES

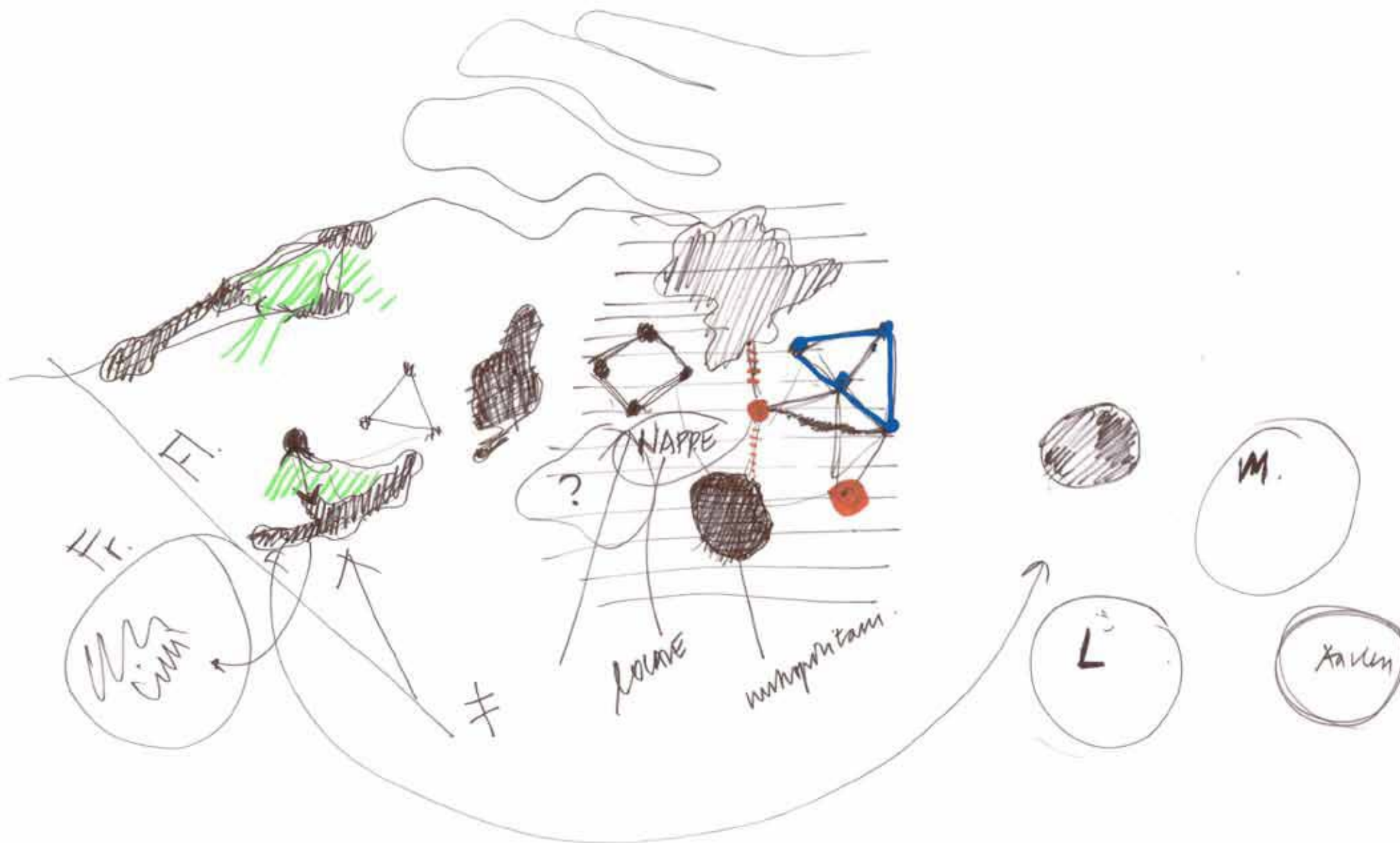
3. VLAANDEREN ALS POLYCENTRISCHE CONSTELLATIE

4. KORT ONDERZOEK NAAR DE POLYCENTRISCHE STEDELING

5. CONCLUSIES EN BEDENKINGEN

6. ROUTEPLAN

7. BELEIDSAANBEVELINGEN

Eerste schets van een complexe en gelaagde polycentrische Vlaamse structuur

Bron: uapS

Zoom 1:
Kortrijk-Roeselare

(Lineaire) komeet

Zoom 2:
Mechelen

Meelifter
Stedelijk veld

Zoom 3:
Hasselt-Genk

Komeet

Drie zooms, specifieke gebieden vragen een eigen polycentrische constellatie

Bron: uapS

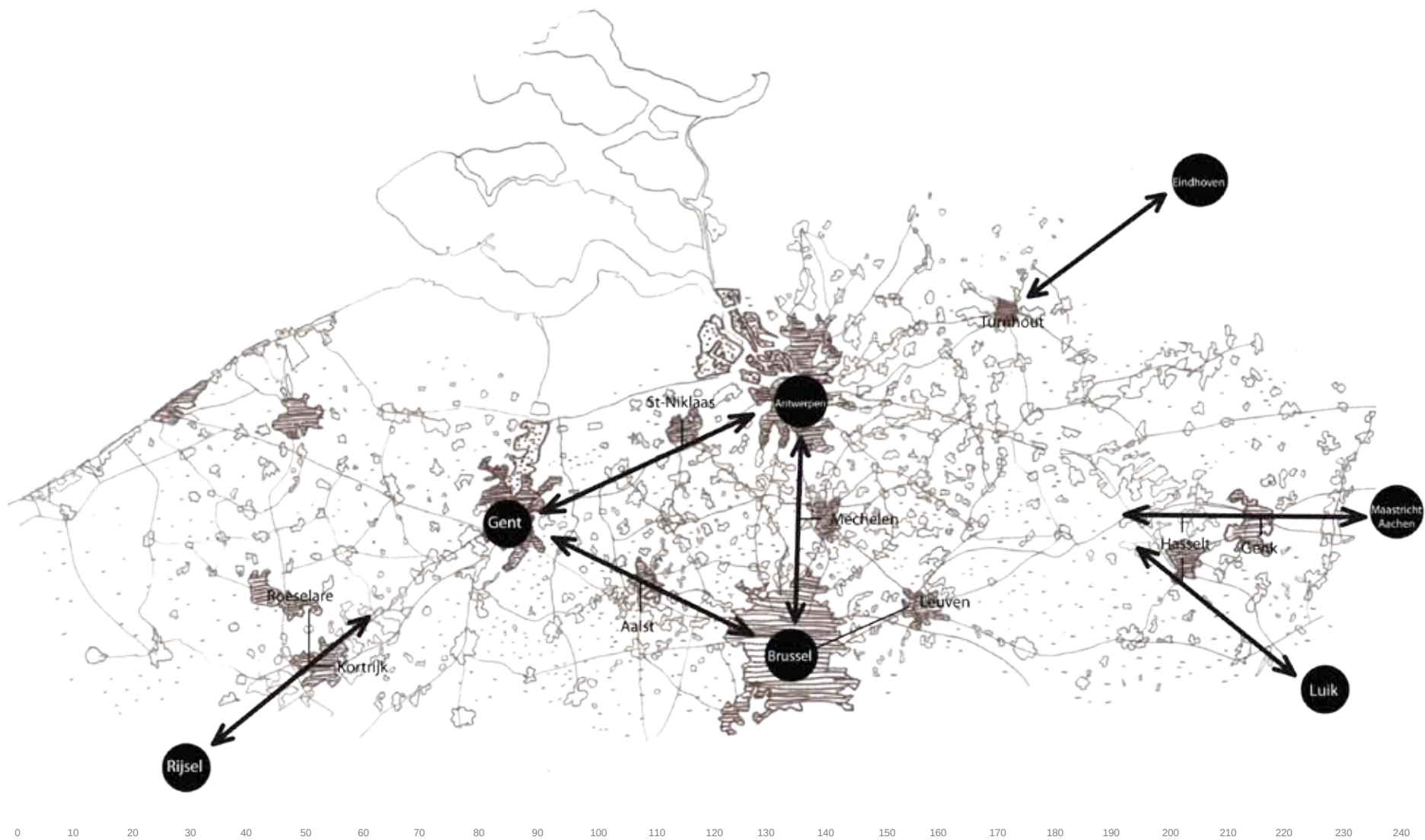
We hebben eerste mogelijke schets gemaakt van een Vlaamse polycentrische structuur. Die polycentrische structuur is gelaagd, complex en dynamisch. Er is geen oorzakelijk verband tussen de polycentrische structuur en de strategieën waarmee deze structuur kan worden bereikt. In een kleine sterk verstedelijkte regio als Vlaanderen is deze polycentrische structuur onvermijdelijk grensoverschrijdend wat niet automatisch inhoudt dat de structuur ook een internationale uitstraling heeft.

Uit de analyse bleek reeds dat Vlaanderen een gelaagde, complexe structuur heeft. Daarom zal Vlaamse polycentrische structuur geen eenheidsfiguur zijn maar een combinatie van verschillende polycentrische constellaties. In de zooms van het voorgaande deel werd reeds een afweging gemaakt tussen de verschillende diagrammen voor een bepaald gebied. De bijgevoegde schets is een eerste poging om een mogelijke polycentrische structuur te verbeelden op schaal van de Vlaamse regio. Die figuur is gebaseerd op de potentiële wisselwerking tussen kernen door hun ruimtelijke nabijheid. Die figuur of toekomstige figuur wordt ongetwijfeld nog meer complex en gelaagd wanneer meerdere aspecten van polycentrisme in rekening worden gebracht. In een vervolgtraject kunnen verschillende configuraties van polycentrische structuren en hun relevantie in Vlaanderen worden onderzocht. De schets uit deze ontwerpbeurt kan daarbij als start worden gebruikt.

Nu reeds kunnen een aantal opmerkingen worden gemaakt bij de kaart.

Strategie en diagram

Er wordt in de voorbereiding van het beleidsplan ruimte uitgegaan van een nultgroe in de te bebouwen ruimte. Er worden drie ontwikkelingsstrategieën naar voor geschoven om dit te bereiken: verdichten, verplaatsen en toevoegen. Initieel lag aan de basis van de uitgewerkte zooms Kortrijk, Mechelen, Hasselt/Genk de hypothese dat deze drie strategieën leiden tot een van de diagrammen: stedelijk veld, kometengordel, lineaire centraliteit of meelifter. Uit het gevoerde ontwerpend onderzoek en uit de interne discussies bleek echter dat er geen oorzakelijk verband is tussen de gekozen strategie en de gewenste polycentrische structuur. Elke polycentrische structuur kan via om het even welke strategie worden ontwikkeld.

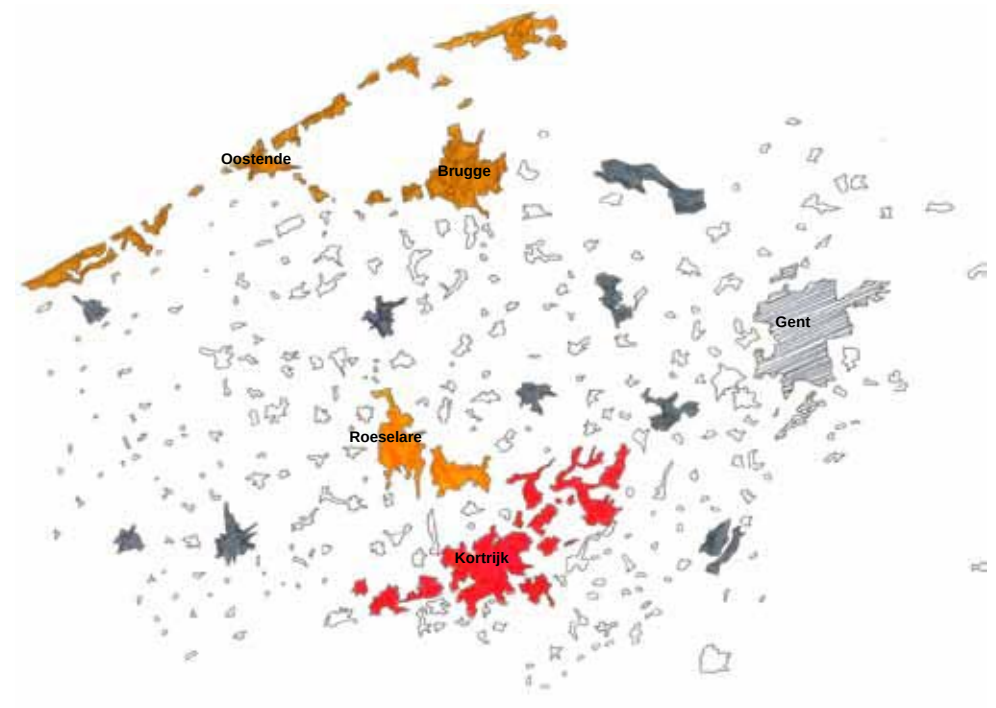
Een indicatie van mogelijk grensoverschrijdende polycentrische structuren, maar niet noodzakelijk internationale structuren

Bron: uapS

Grensoverschrijdend is nog niet internationaal.

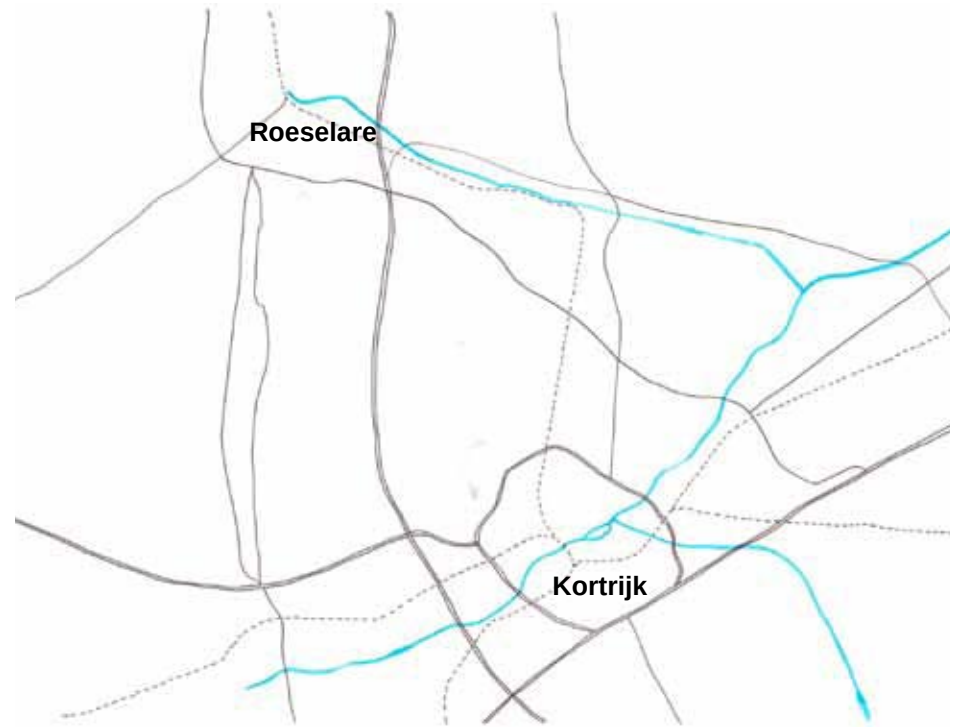
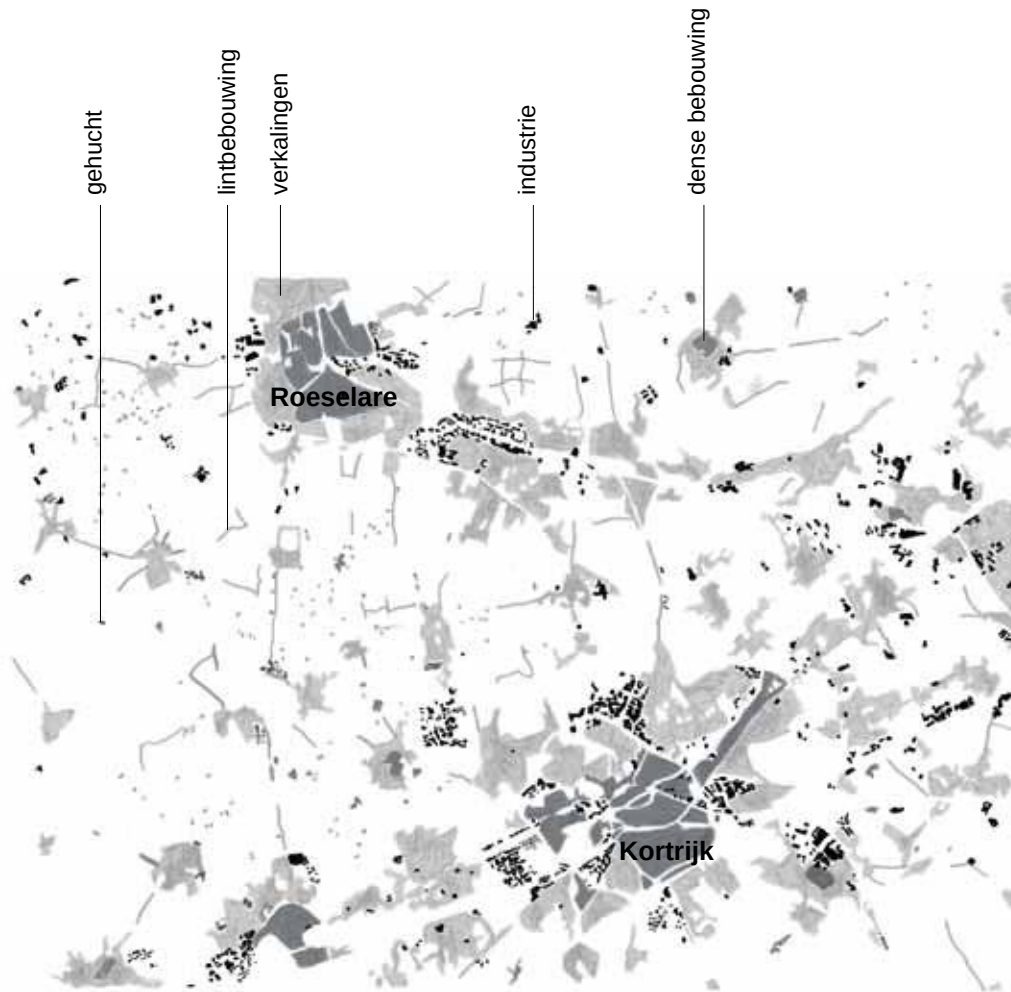
De nabijheid en complementariteit tussen centra blijft in een dichtbebouwd en verstedelijkt gebied als Vlaanderen niet beperkt tot de grenzen. Potentieel onderkennen we al het MAHL gebied (de cluster Maastricht, Aken, Heerlen, Luik) en LIKOTO (de cluster Lille, Kortrijk en Tournai). Een grensoverschrijdende complementariteit is echter nog geen internationale constellatie. Het is niet omdat er een potentiële grensoverschrijdende pool is dat die pool zich ook internationaal positioneert. Bovendien zijn de Vlaamse steden binnen MAHL en LIKOTO niet de leidende steden in de constellatie en ondervinden ze concurrentie binnen de grensoverschrijdende cluster. Zo wordt de rol die de stad Kortrijk zich aanmeet als design stad op internationaal niveau beconcurrereerd door, onder andere de oprichting van een Quartier des createurs in Tourcoing. Deze bemerkingen in verband met grensoverschrijdend en internationaal meeliften gelden enkel op ruimtelijk en programma-tisch vlak. De internationale rol van steden als Kortrijk moet niet enkel ruimtelijk worden bekeken. Die internationale positionering wordt ook bepaald door de verschillende Europese partnerships die een stad aangaat. Zo is de stad Kortrijk betrokken in verschillende Europese programma's, waaronder Citizen first, Admire, European innovation weeks, Smart Cities...Die partnerships zijn samenwerkingsverbanden tussen steden die niet in elkaars nabijheid gelegen zijn. Bovendien zijn het uitwisselingsprojecten die geen directe ruimtelijke impact hebben maar de stad wel op een internationaal niveau kunnen positioneren.

Deze ontwerp oefening ligt in het verlengde van de zooms op Kortrijk/Roeselare, Mechelen en Hasselt/Genk. Het is een soort voorbereidende oefening op de zooms waarbij we naar het ruimer gebied rond de zooms kijken. De ontwerp vraag was welke elementen aanwezig zijn om naar een polycentrische structuur te evolueren en wat op het eerste zicht de gevolgen en kwaliteiten kunnen zijn.

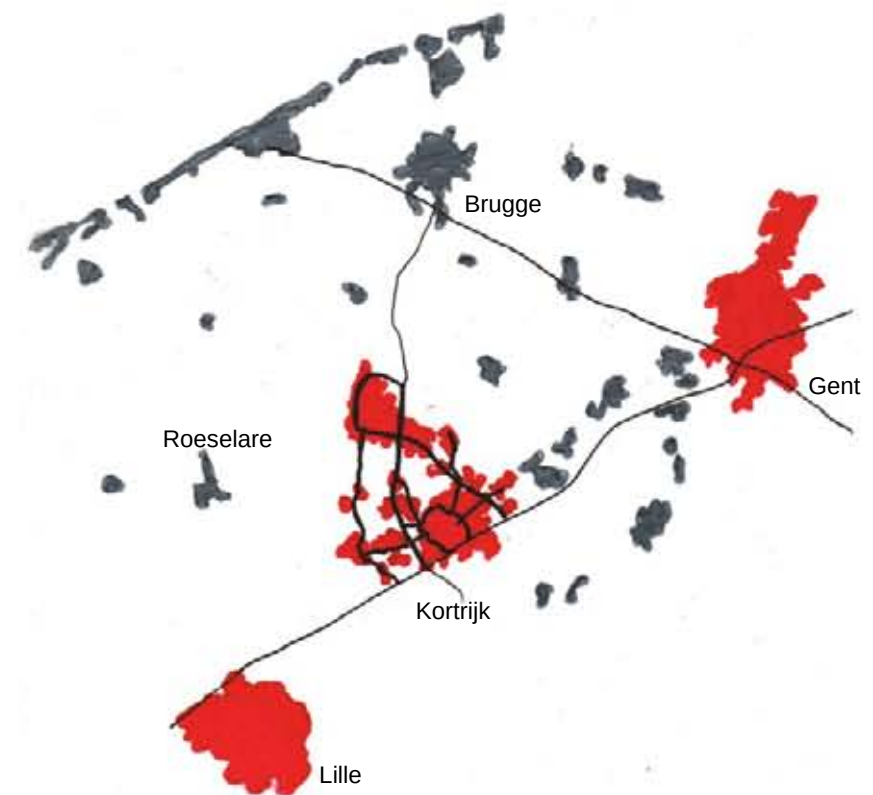

Basiskaarten van de zoom Kortrijk-Roeselare: verstedelijking morfologie en infrastructuur

Bron: uapS

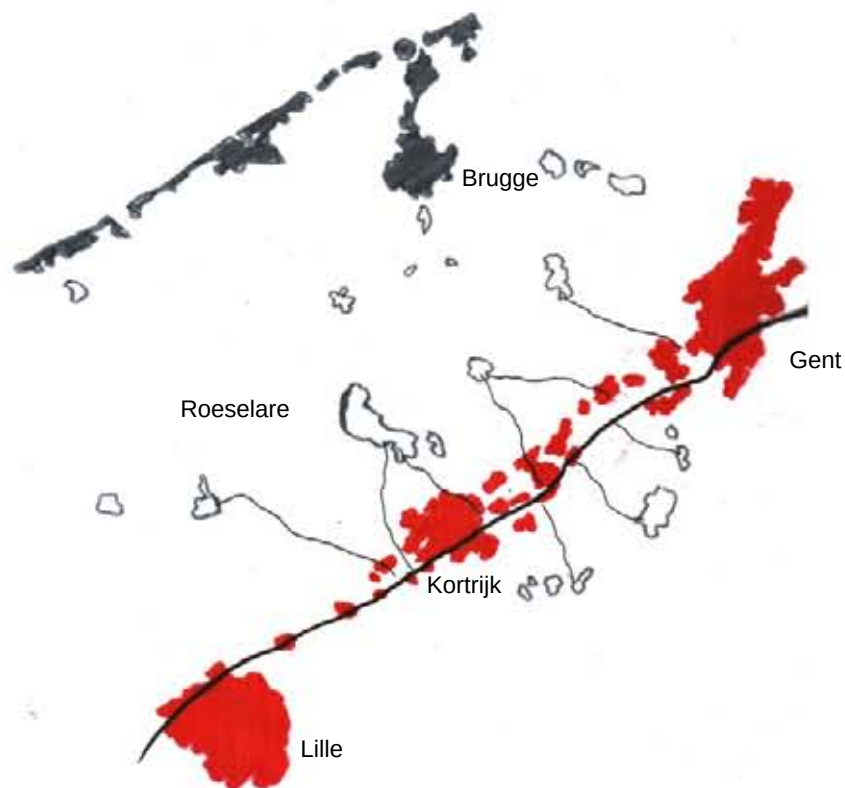

Autosnelwegen —
 Waterwegen —
 Spoorwegen - - -

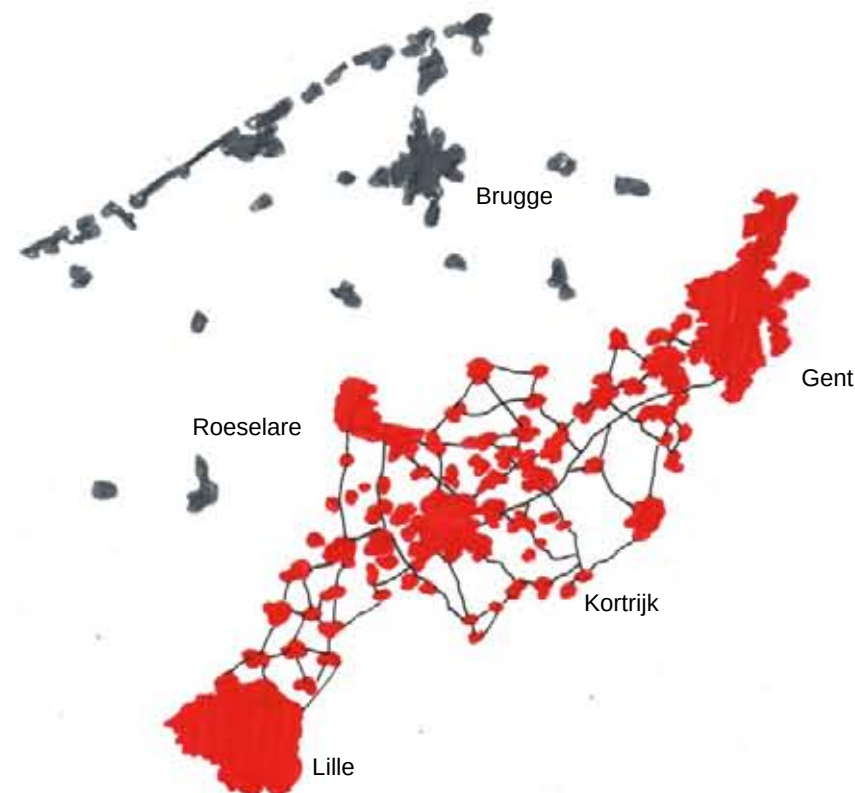

Bron: uapS

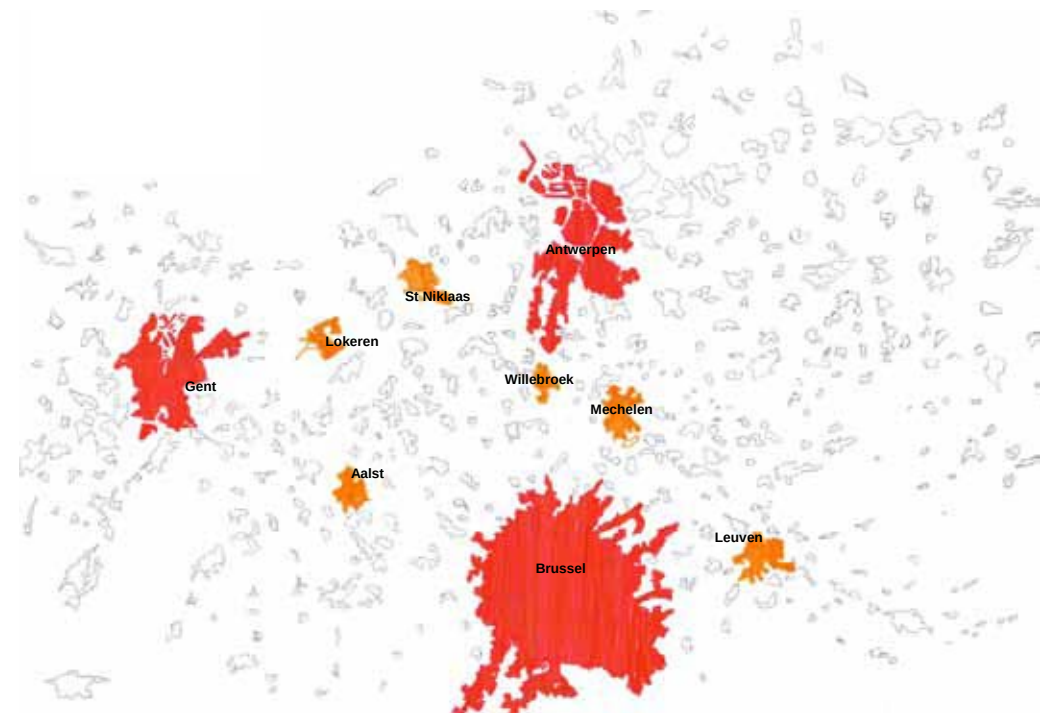
Kortrijk/Roeselare heeft de potentie om uit te groeien tot een kometengordel, een polycentrische stedelijke regio. De verschillende bestaande kernen werken samen en krijgen een bijkomend programma, complementair verdeeld over de steden. Hierdoor ontstaat een nieuwe regionale knoop tussen Lille en Gent. Dit diagram is een kansrijk concept dat verder kan worden onderzocht.

Kortrijk/Gent kan evolueren tot een onderdeel van een stedelijk lint tussen Lille en Gent. Daartoe worden activiteiten uit de ruimere omgeving (Roeselare, Ieper, Oudenaarde...) verplaatst naar de lineaire polycentrische omgeving langs de infrastructuurbundel (Leie-E17-spoorweg). Dit concept vertrekt van de bestaande versnippering langs de infrastructuurbundel. De vraag blijft of er voldoende activiteiten kunnen verplaatst worden naar het gebied om een echt polycentrisch werkend geheel te krijgen tussen Lille en Gent. Vermoedelijk treedt in dit concept een 'verdunning' van de activiteiten op, door activiteiten over de lengte van de infrastructuurbundel uit te smeren. Door die verdunning kan het polycentrische geheel niet sterker worden dan de som der delen.

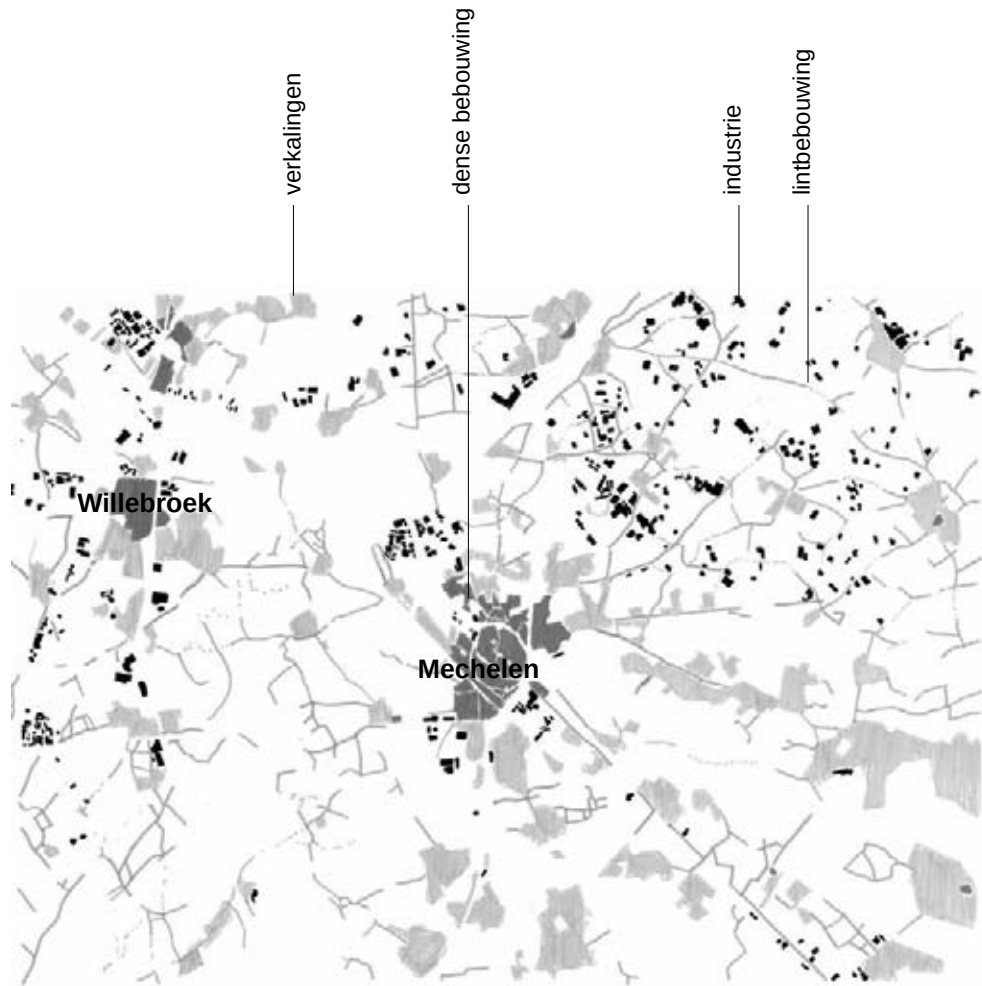

Het derde concept is de evolutie naar een stedelijk veld tussen Lille-Roeselare-Oudenaarde-Gent. Hierbij worden alle kernen in de ruimere omgeving ingeschakeld en versterkt. Er ontstaat een zeer dicht polycentrisch netwerk van kleinere en grotere kernen. Een stedelijke veld is enkel haalbaar in een zeer dynamische context, in een context met zeer grote economische en demografische groei. Toch wordt bij het uitwerken van een stedelijk veld telkens opnieuw duidelijk dat een stedelijk veld in grote mate overeen komt met de huidige verspreide situatie.

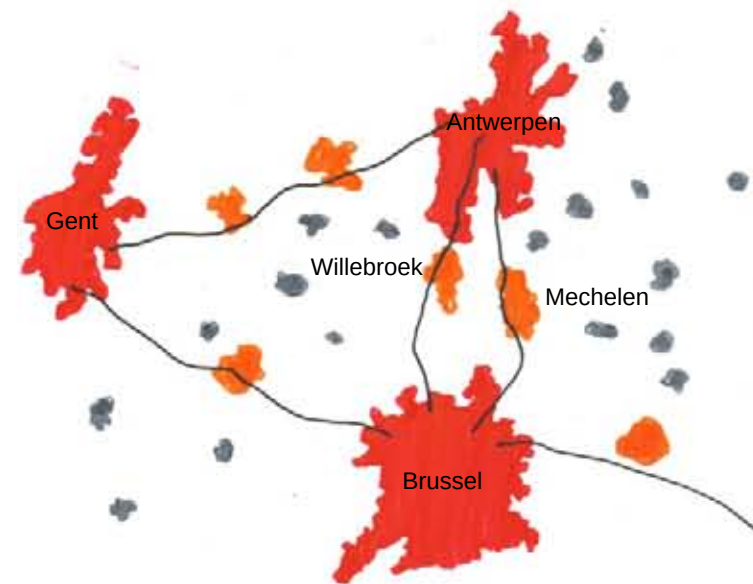

Basiskaarten van de zoom Mechelen: verstedelijking, morfologie en infrastructuur

Bron: uapS

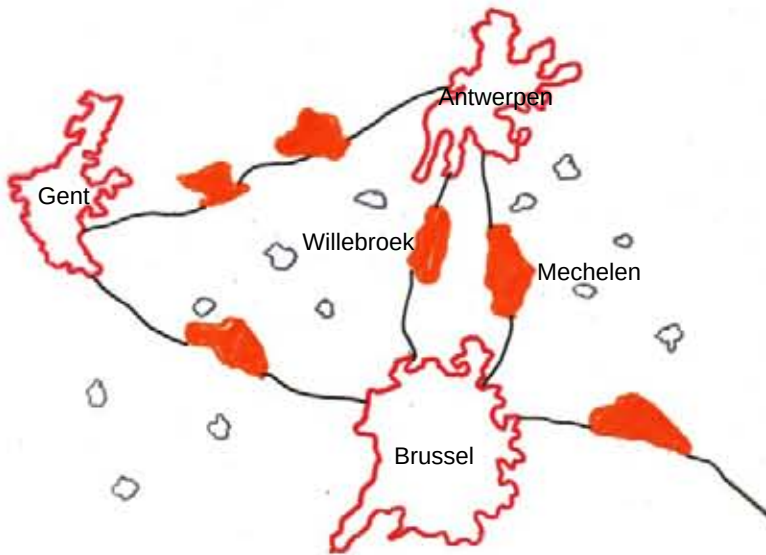

Autosnelwegen —
 Waterwegen —
 Spoorwegen - - -

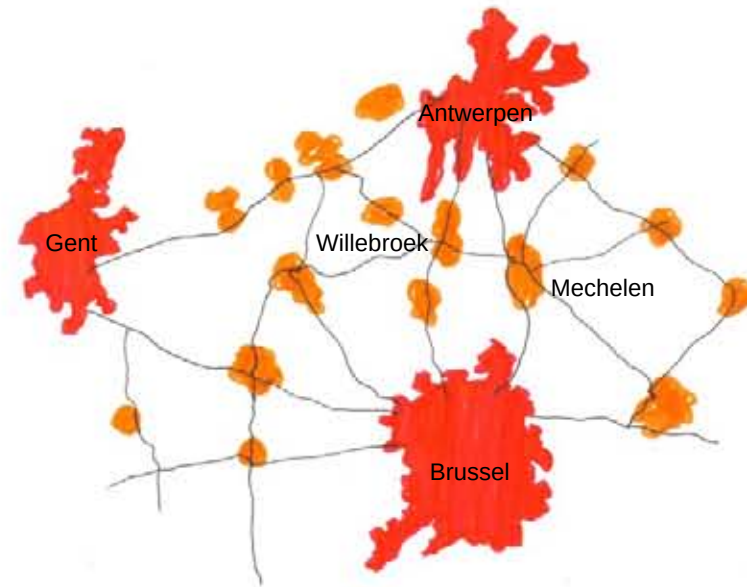

Bron: uapS

In de tweede serie diagrammen wordt gekeken naar een gebied dat in grote lijnen overeen komt met de Vlaamse Ruit. In het eerste diagram wordt ingezet op de bestaande grotere kernen (Aalst, Lokeren, Sint-Niklaas, Willebroek, Mechelen, Leuven) in en rond de driehoek Antwerpen-Gent-Brussel. Het is een evolutie richting stedelijk veld op een grotere schaal en komt ongeveer neer op het huidige beleid voor stedelijk gebied op Vlaams niveau.

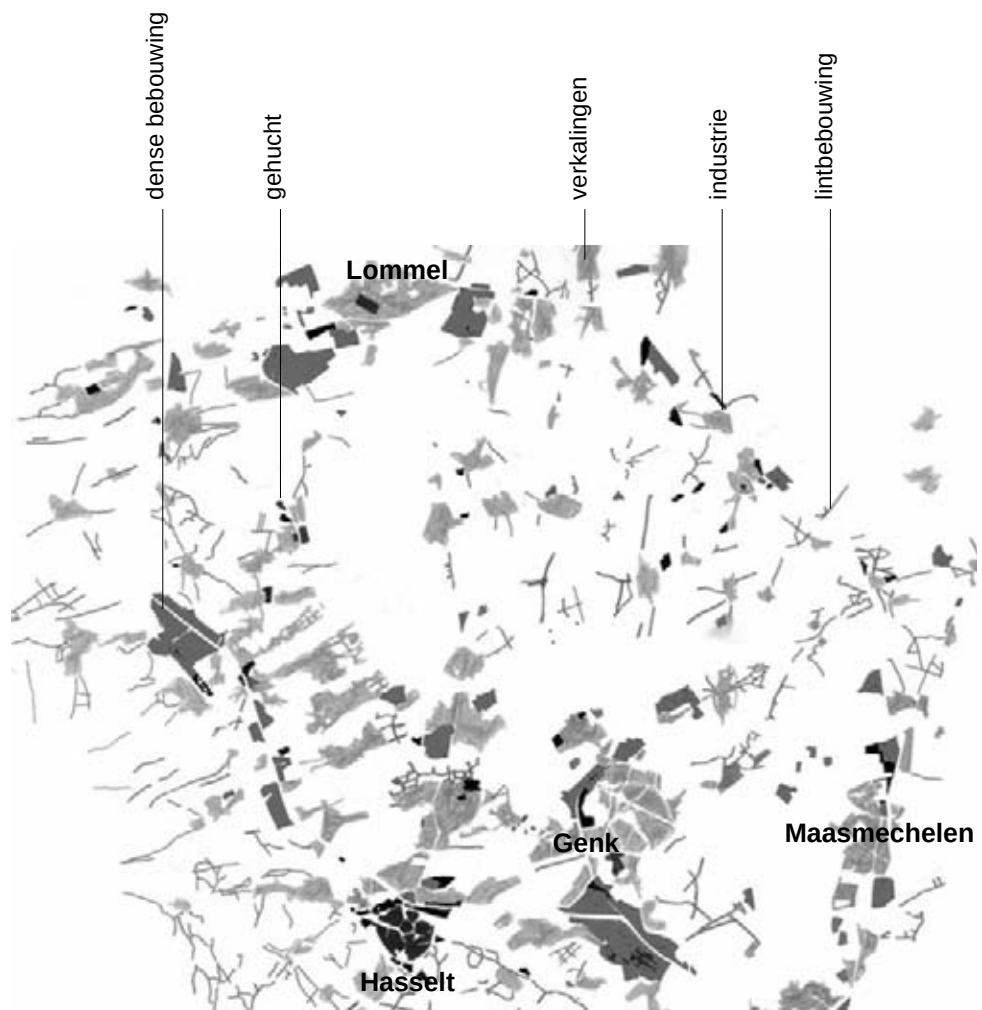
In het tweede diagram worden de regionale kernen in de Vlaamse Ruit versterkt. Een evolutie waarbij de groei wordt geconcentreerd in de secundaire kernen (Aalst-Lokeren-Sint-Niklaas-Willebroek-Mechelen-Leuven). Enerzijds worden activiteiten uit de kleinere kernen verplaatst naar de regionale centra. Anderzijds blijven de grootsteden (Antwerpen-Gent-Brussel) in hun huidige vorm behouden en groeien (bijna) niet. Het vertragen van de grootsteden en het versnellen van de regionale steden zou creatieve en innovatieve dienstverlening verplichten om zich in de secundaire kernen te vestigen. Een dergelijk beleid waarbij impliciet de kracht van de grootsteden vermindert is moeilijk haalbaar omdat hiermee de slagkracht van het Vlaams polycentrisch systeem wordt verminderd.

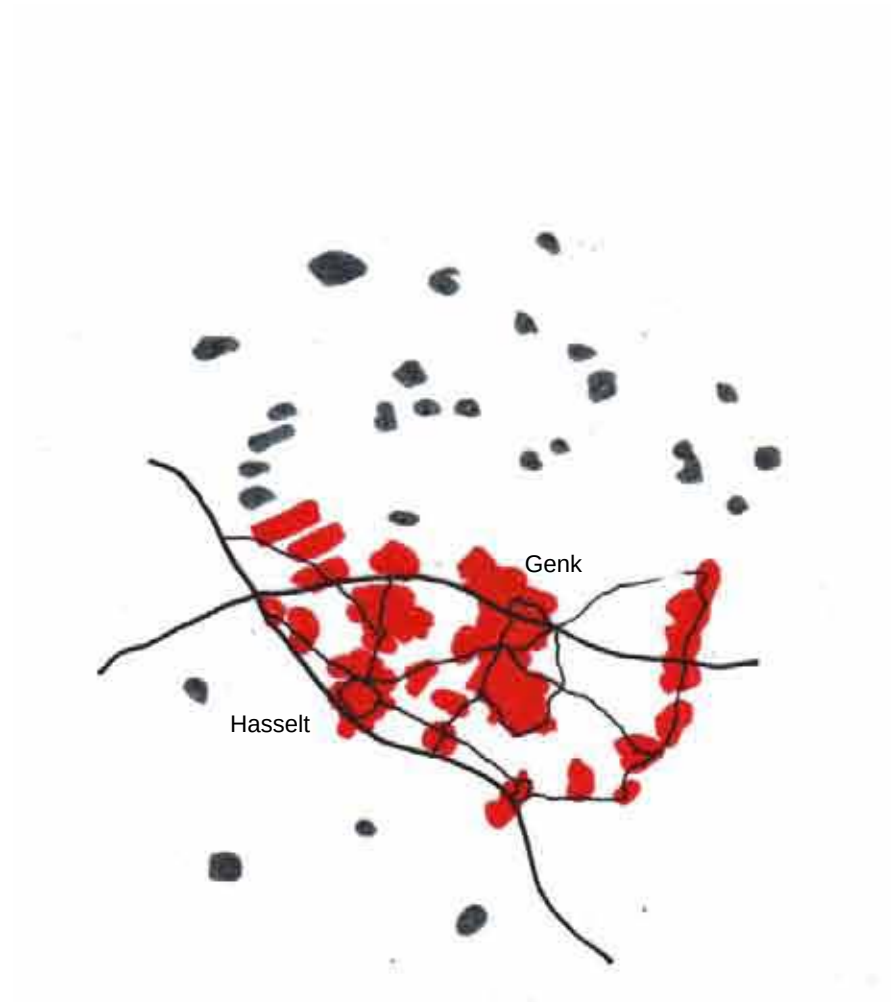

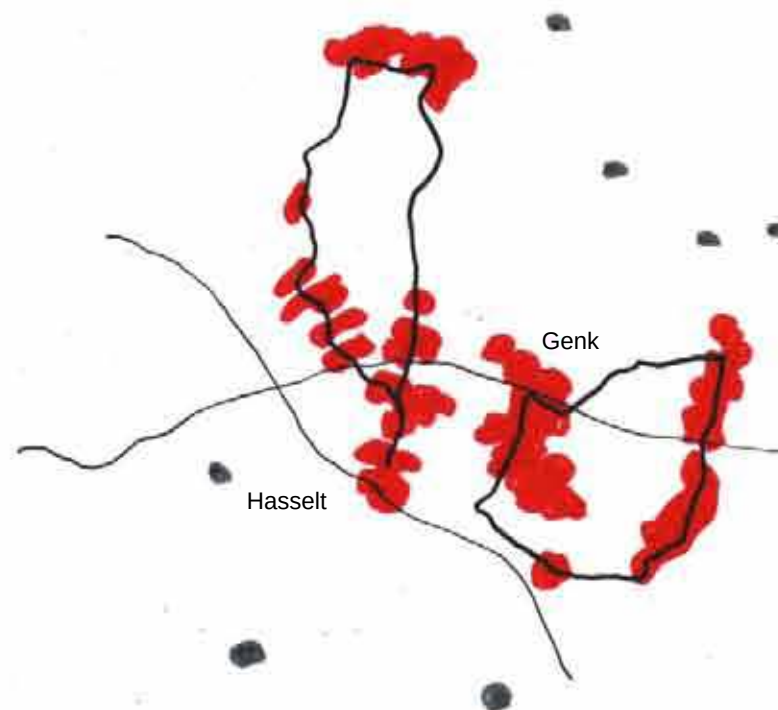
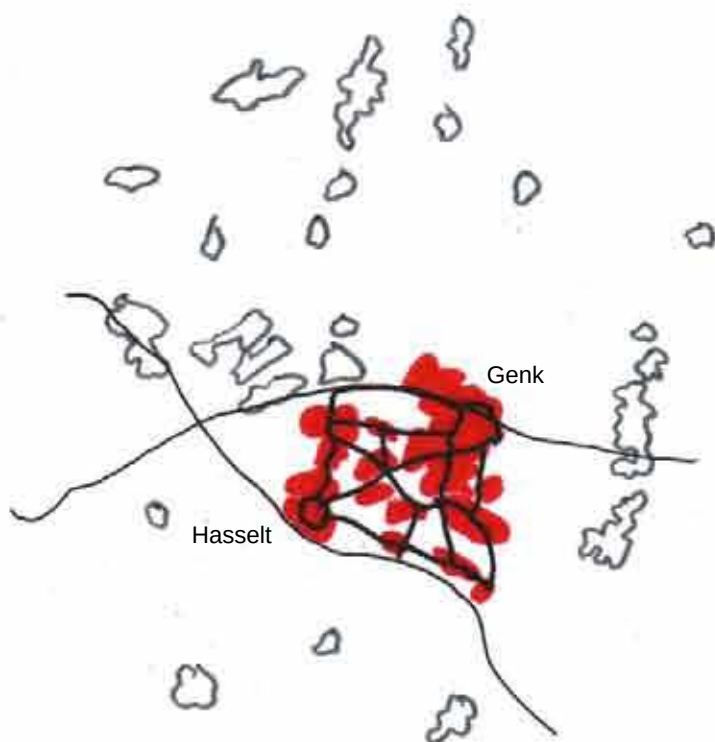
Het derde diagram toont een centraal-Vlaamse polycentrische constellatie. Het is een geheel van kleinere kometengordels, vergelijkbaar met de zoom Dendermonde, Aalst, St Niklaas. Net als de kometengordel Kortrijk-Roeselare is dit een vruchtbaar concept met dezelfde gevolgen en kwaliteiten. Ook dit concept kan verder worden onderzocht in een vervolgtraject.

Basiskaarten van de zoom Hassel - Genk: verstedelijking, morfologie en infrastructuur
Bron: uapS

Bron: uapS

De drie diagrammen van Hasselt-Genk geven tonen dat de omgeving Hasselt-Genk waarschijnlijk te klein is een te lage dichtheid heeft, zowel ruimtelijk, programmatisch als infrastructureel, om te evolueren naar een polycentrische omgeving. De zooms op Hasselt-Genk illustreren dit. In het eerste en derde diagram wordt een veelheid aan kernen in de omgeving van Hasselt-Genk betrokken. Door de lage dichtheid leidt dit echter tot een 'verdunning' van het stedelijk gebeuren. In het tweede schema wordt ingezet op het versterken van Hasselt-Genk door activiteiten weg te nemen uit de omgevende kernen. Dit leidt tot het versterken van de stedelijke regio Hasselt-Genk, maar versterkt ook de monocentrische gerichtheid van Limburg op één stedelijke regio.

Lanaken (Bron: uapS)

- 0. INLEIDING
- 1. ANALYSE / KANSEN EN BEDREIGINGEN
- 2. RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGSOPTIES
- 3. VLAANDEREN ALS POLYCENTRISCHE CONSTELLATIE

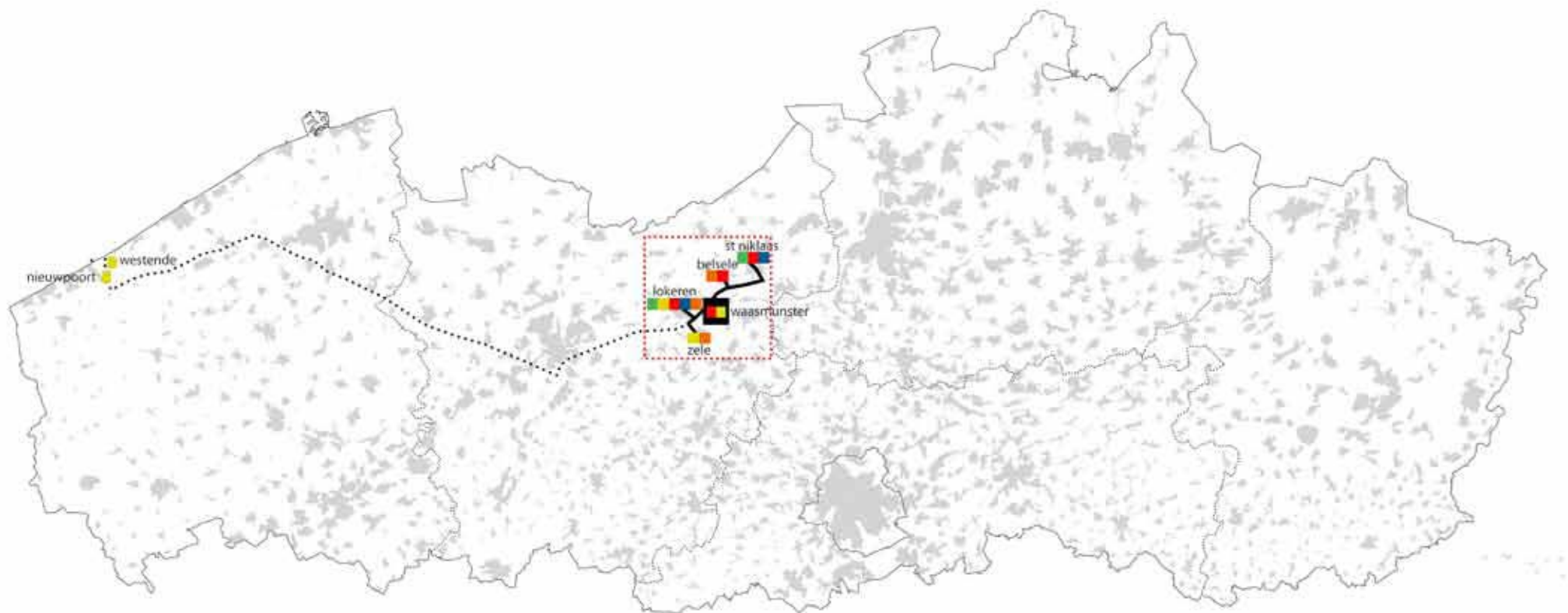
4. KORT ONDERZOEK NAAR DE POLYCENTRISCHE STEDELING

- 5. CONCLUSIES EN BEDENKINGEN
- 6. ROUTEPLAN
- 7. BELEIDSAANBEVELINGEN

Bestaat de polycentrische stedeling? Een korte steekproef doet uitschijnen dat de bewegingspatronen van de Vlamingen een mogelijke polycentrische structuur(en) onderschrijven.

Vlaanderen mag dan ruimtelijk een polycentrisch beeld vertonen maar bestaat de polycentrische stedeling wel? Met andere woorden **bewegen we ons dagelijks of toch regelmatig tussen verschillende kernen en open ruimten?** Gebruiken we verschillende territoria voor uiteenlopende functies en programma's? Is bijgevolg de uitwerking van Vlaanderen als een polycentrische structuur een vertaling van onze manier van leven? Om daar een beeld van te krijgen hebben we een aantal profielen opgesteld (student, alleenstaande, bejaarde, kaderlid...) en hun bewegingen gekarteerd. Die oefening was te kort en niet voldoende onderbouwd om er sluitende conclusies uit te trekken maar ze geeft ons wel een suggestie van bewegingspatronen en van het gebruik van de ruimte. Uit de beperkte profielen blijkt wat Grünfeld opmerkt in *De polycentrische stedeling* centraal: "Verschillende variabelen: opleiding, leeftijd, statuut, verstedelijkingsgraad, inkomen, bezit van een rijbewijs, burgerlijke staat... hebben een invloed op de manier waarop we de ruimte gebruiken." ⁷ Toch tekent zich een algemeen patroon af waarbij Vlamingen zich slechts worden afgelegd voor sporadische (wekelijks, maandelijks) of unieke (jaarlijkse) verplaatsingen. Het woon-werk verkeer lijkt een meer complex patroon te vertonen. Door nieuwe vormen van werken wordt het werken meer losgekoppeld van de woonplek en is een fysieke aanwezigheid op de werkplek niet altijd noodzakelijk. De werkplek op zich is bovendien ook niet altijd de enige werkbestemming, verschillende patronen doorkruisen elkaar. Dit eerste beeld lijkt de diagrammen van de polycentrische structuren uit het vorige deel te onderschrijven. **Een divers en vlot bewegingspatroon in de polycentrische structuren met eenmalige verplaatsingen tussen de polycentrische structuren of grootsteden.**

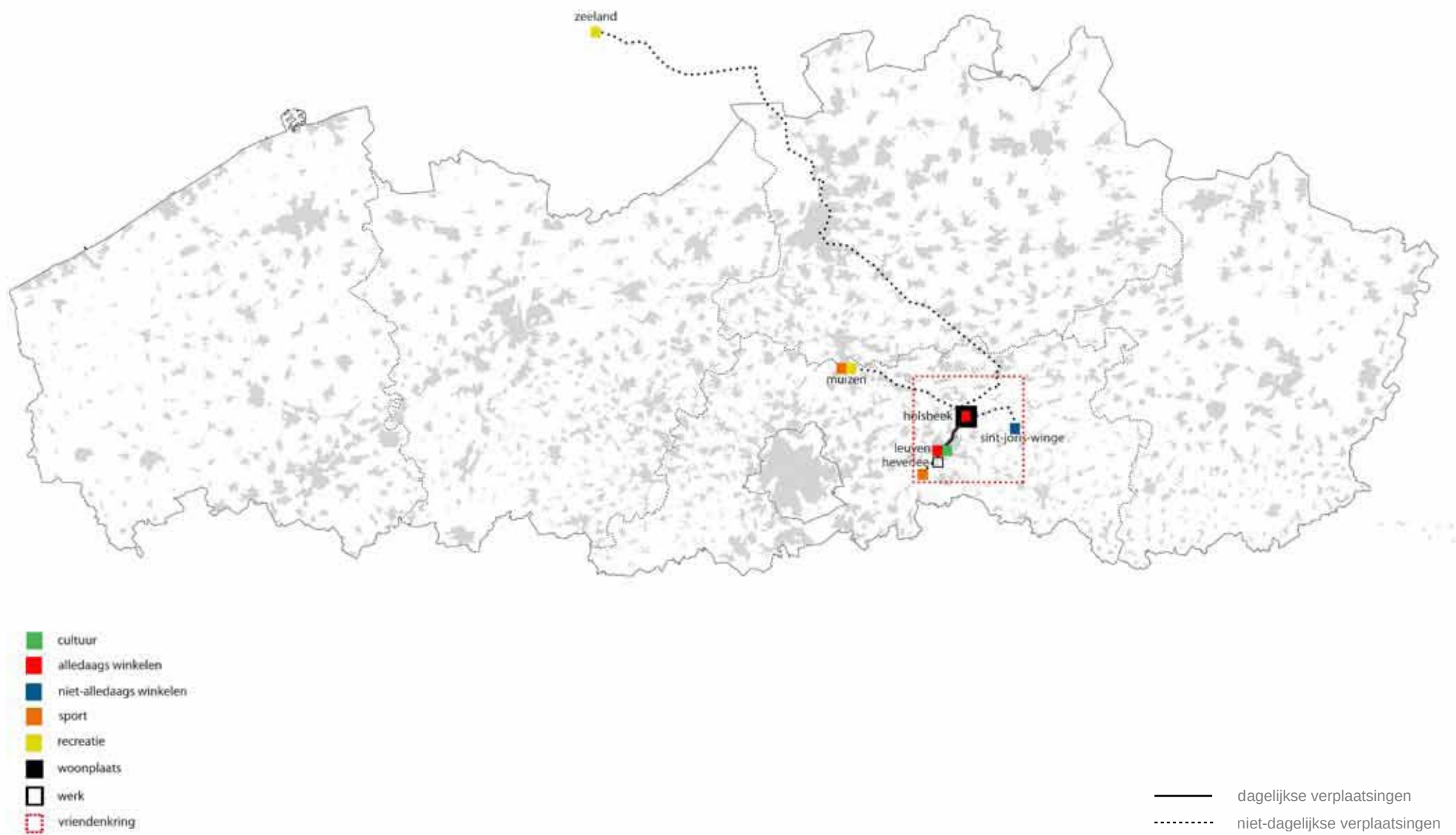
⁷ Zie Grünfeld Joram, *De polycentrische stedeling centraal, een onderzoek naar het veranderende palet van plekken in een polycentrische stedelijke regio, academisch proefschrift, Universiteit van Amsterdam, 3 juni 2010.*

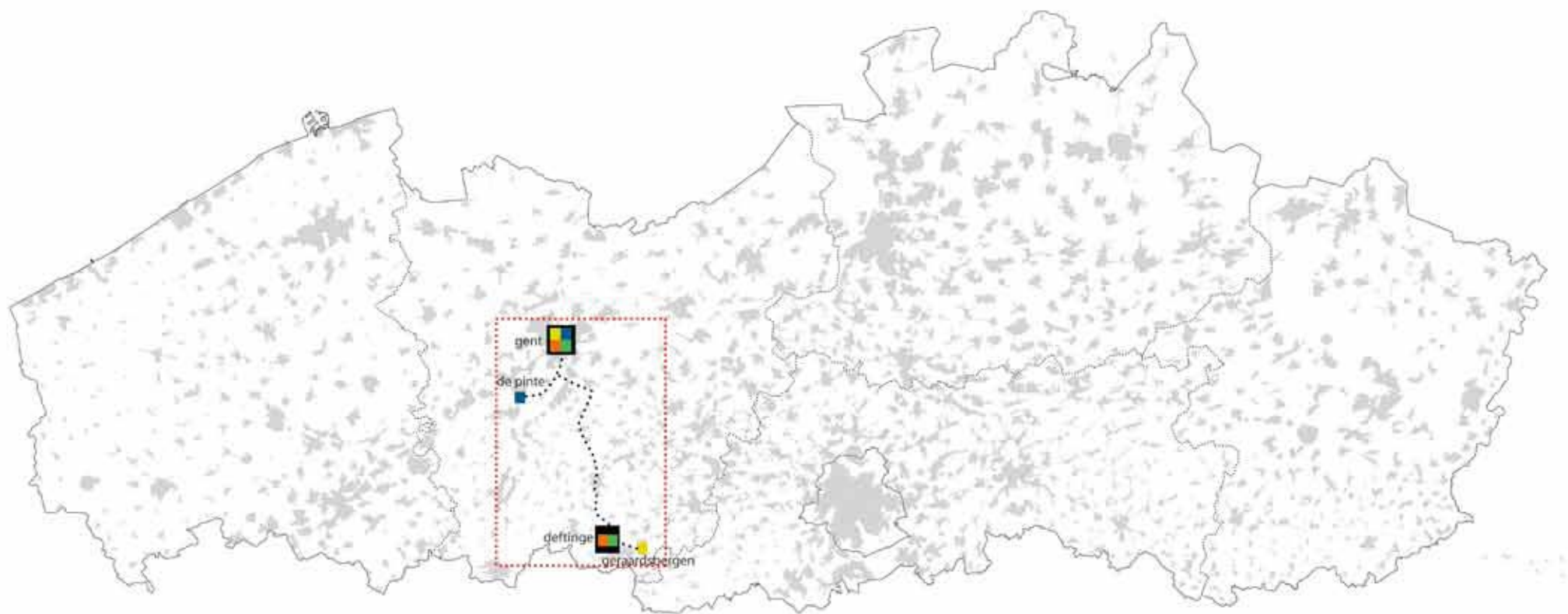
- cultuur
- alledaags winkelen
- niet-alledaags winkelen
- sport
- recreatie
- woonplaats
- werk
- - - vriendenkring

- dagelijkse verplaatsingen
- - - niet-dagelijkse verplaatsingen

Verplaatsingspatroon gepensioneerde (Waasmunster)

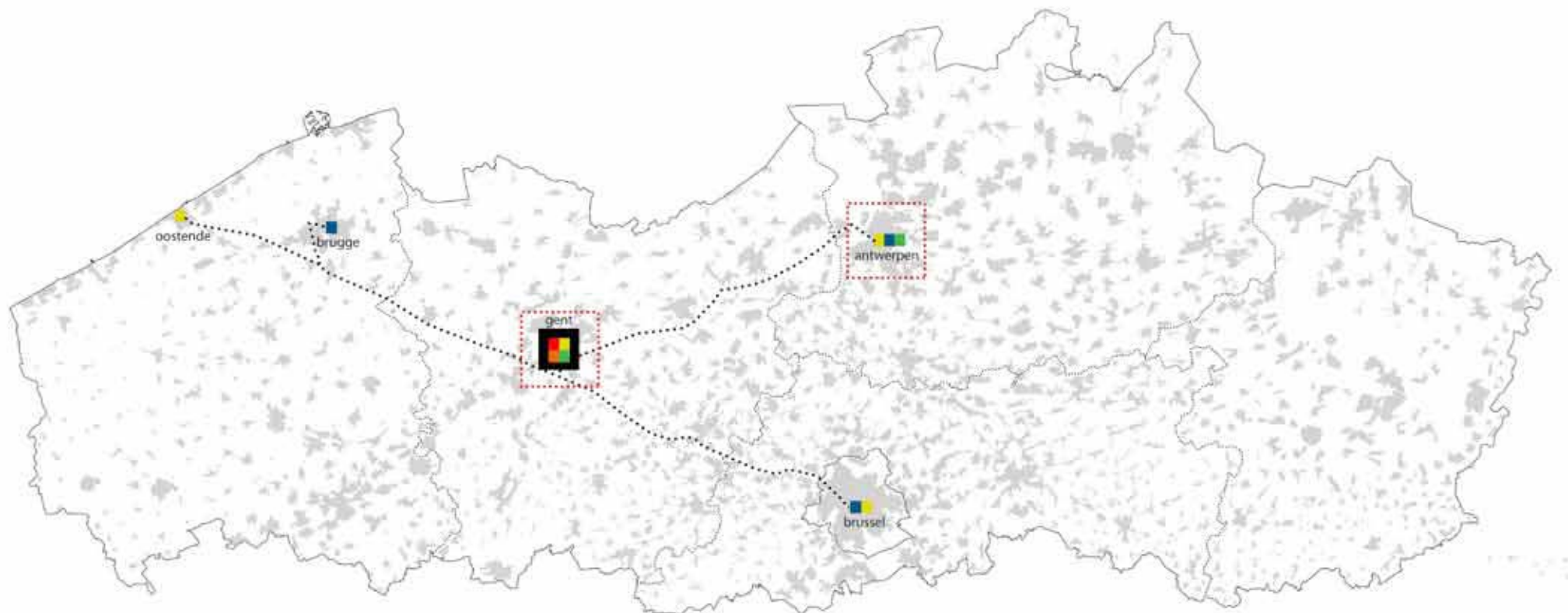
Verplaatsingspatroon jonge mama (Leuven)

- cultuur
- alledaags winkelen
- niet-alledaags winkelen
- sport
- recreatie
- woonplaats
- werk
- vriendenkring

- dagelijkse verplaatsingen
- niet-dagelijkse verplaatsingen

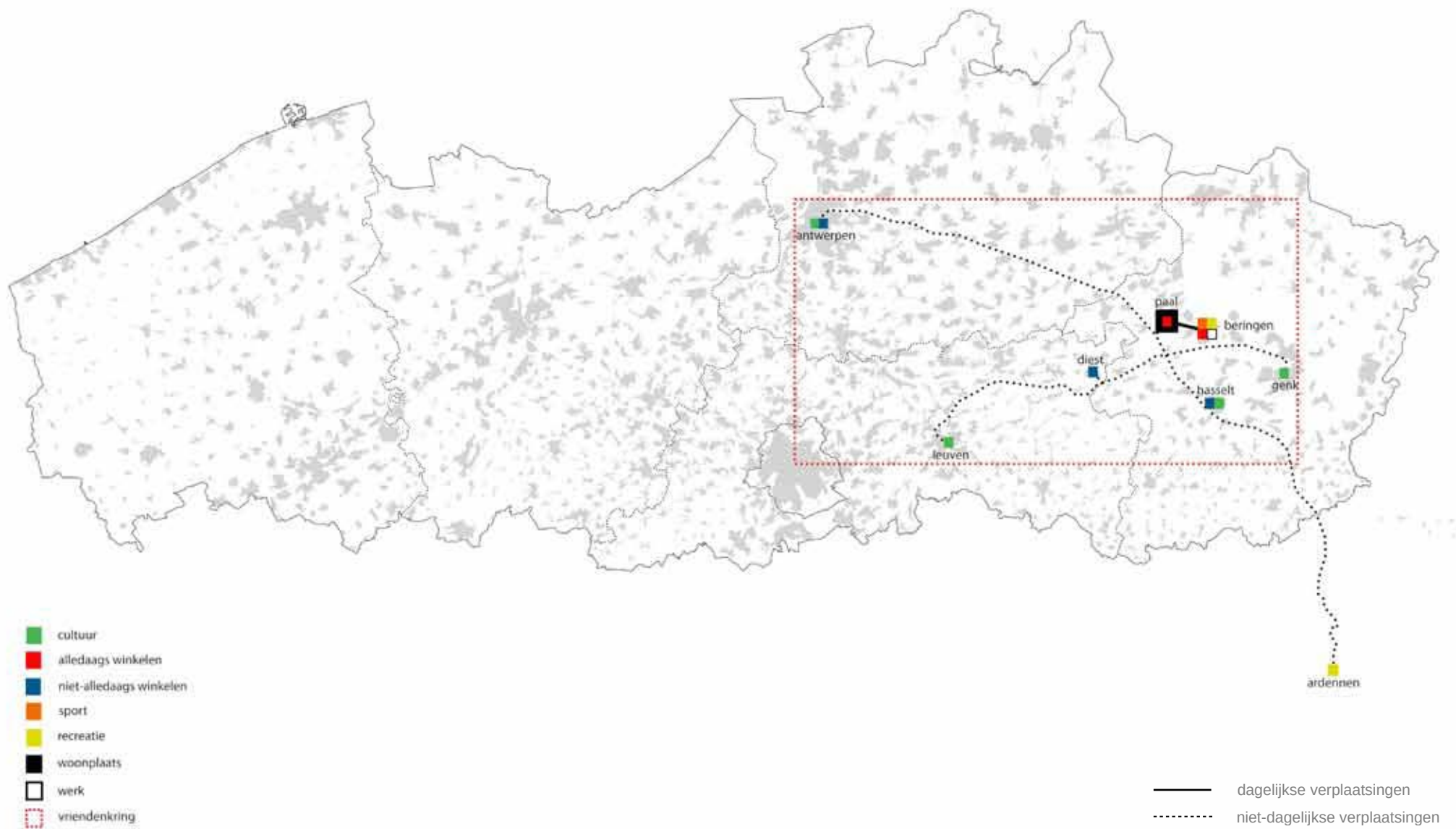
Verplaatsingspatroon student (Deftinge-Gent)

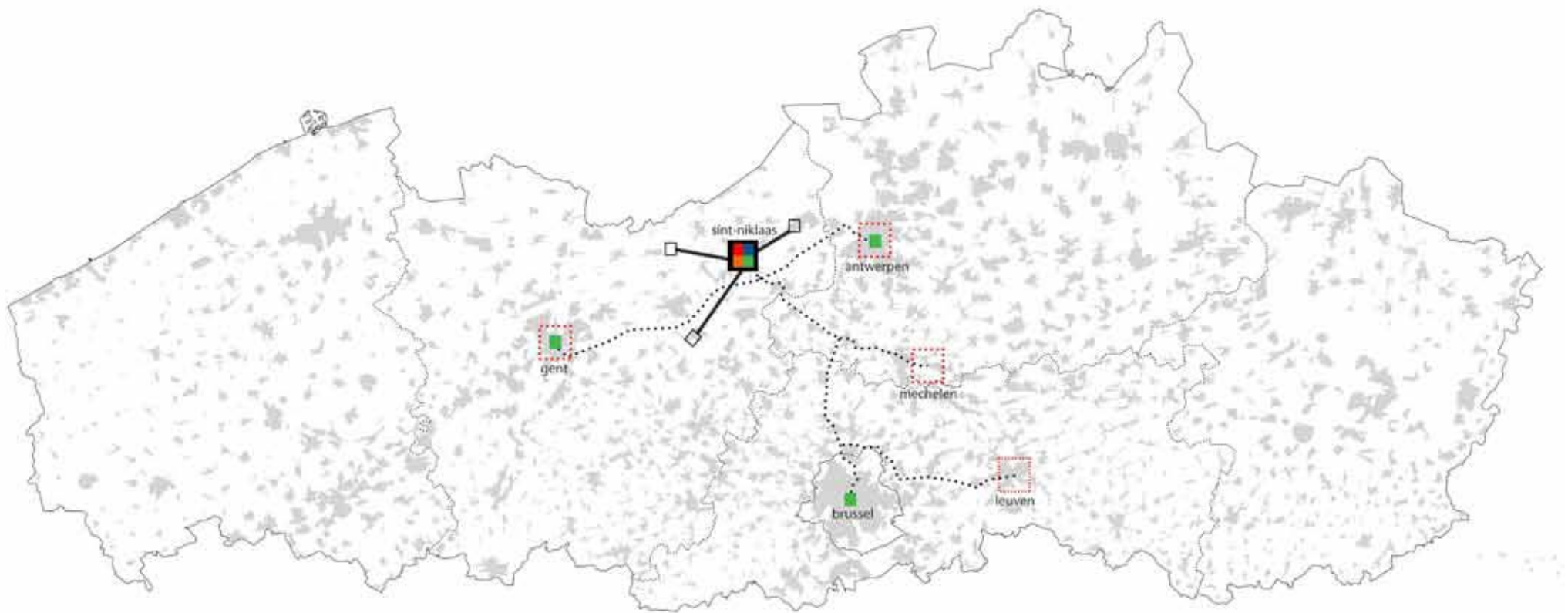
- cultuur
- alledaags winkelen
- niet-alledaags winkelen
- sport
- recreatie
- woonplaats
- werk
- vriendenkring

- dagelijkse verplaatsingen
- niet-dagelijkse verplaatsingen

Verplaatsingspatroon architect (Gent)

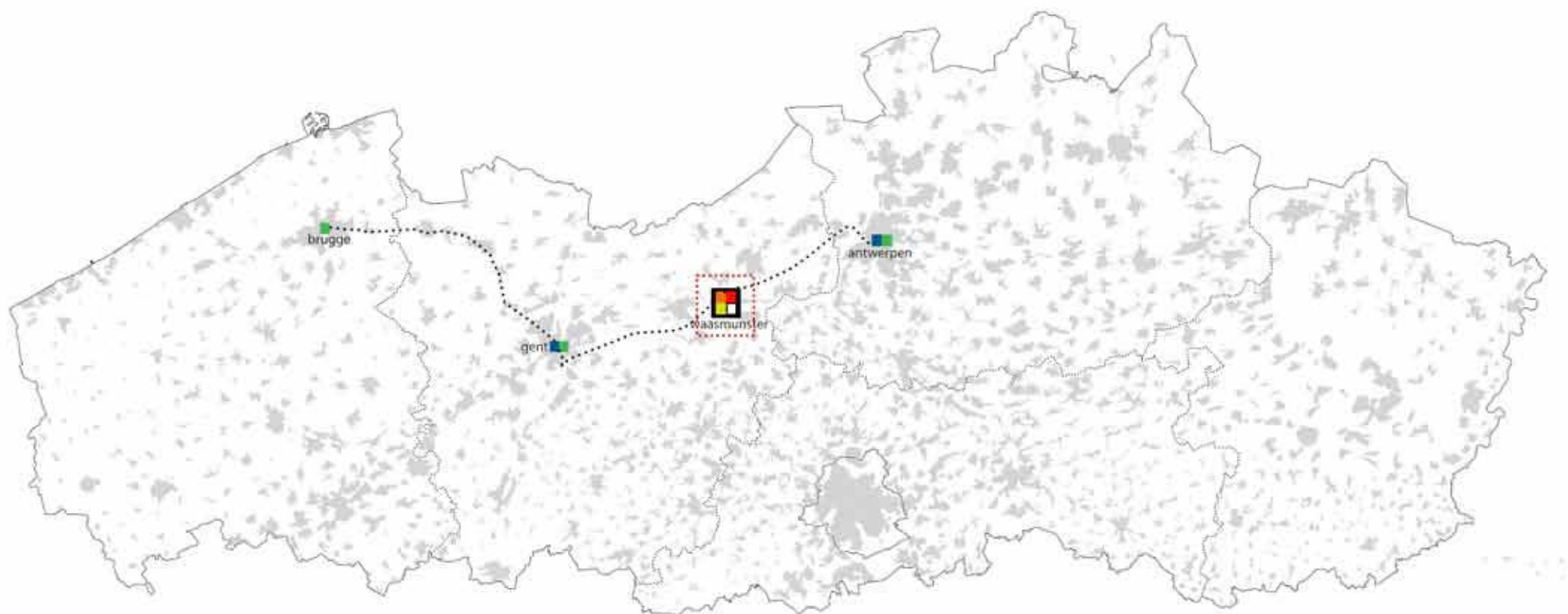
Verplaatsingspatroon bediende (Paal)

- cultuur
- alledaags winkelen
- niet-alledaags winkelen
- sport
- recreatie
- woonplaats
- werk
- vriendenkring

- dagelijkse verplaatsingen
- niet-dagelijkse verplaatsingen

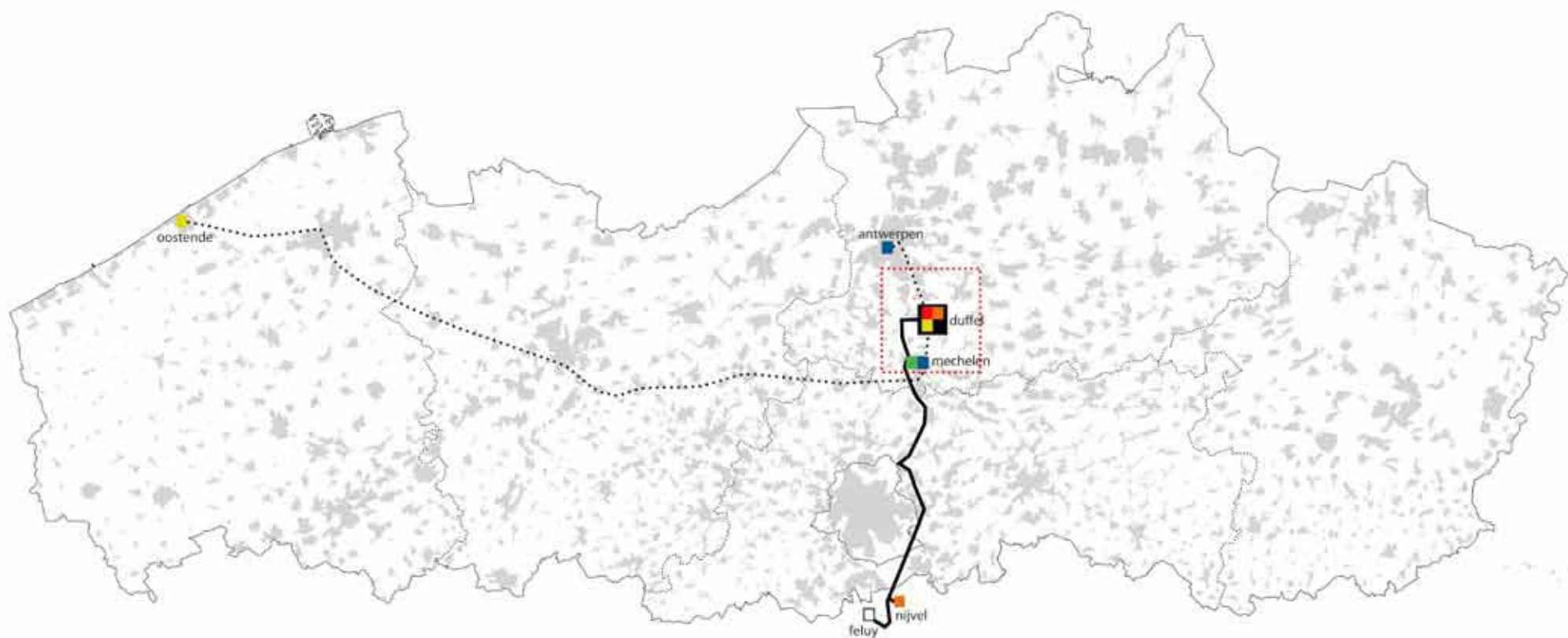
Verplaatsingspatroon architect (Sint-Niklaas)

- cultuur
- alledaags winkelen
- niet-alledaags winkelen
- sport
- recreatie
- woonplaats
- werk
- vriendenkring

- dagelijkse verplaatsingen
- niet-dagelijkse verplaatsingen

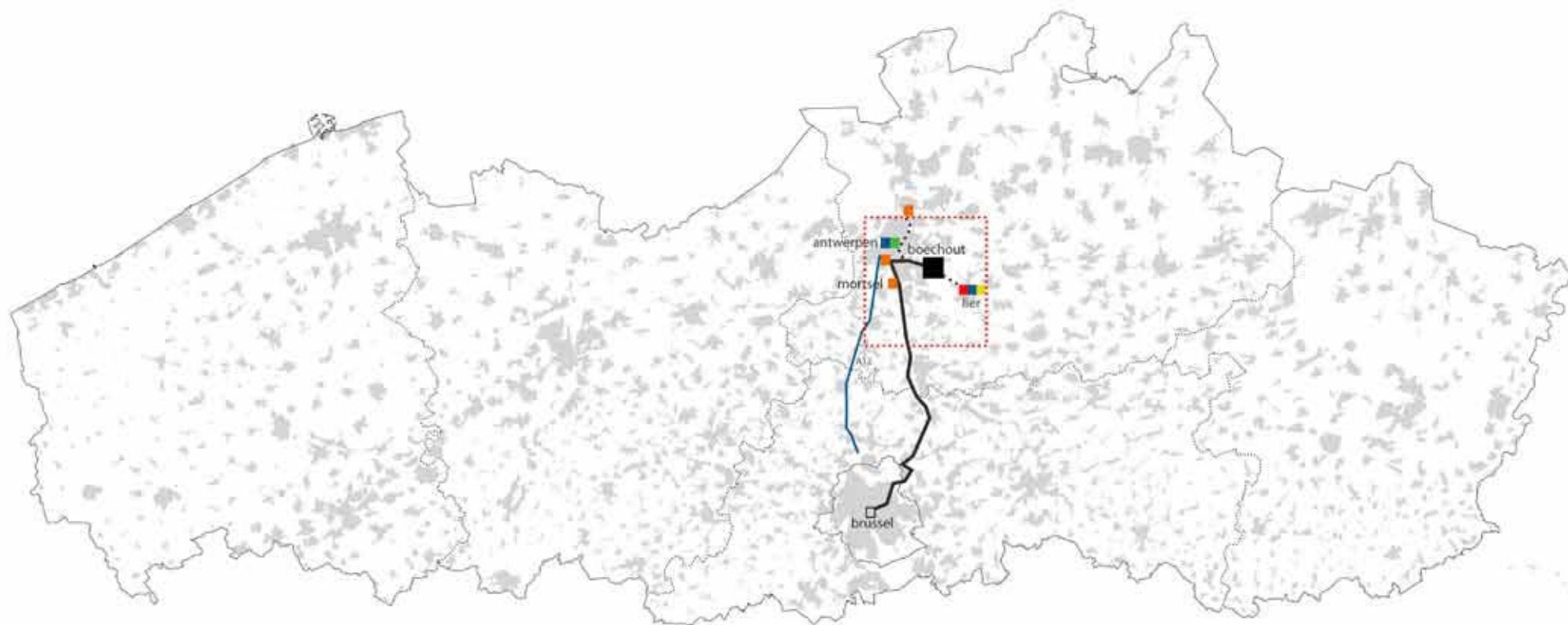
Verplaatsingspatroon opticien (Waasmunster)

- cultuur
- alledaags winkelen
- niet-alledaags winkelen
- sport
- recreatie
- woonplaats
- werk
- vriendenkring

- dagelijkse verplaatsingen
- niet-dagelijkse verplaatsingen

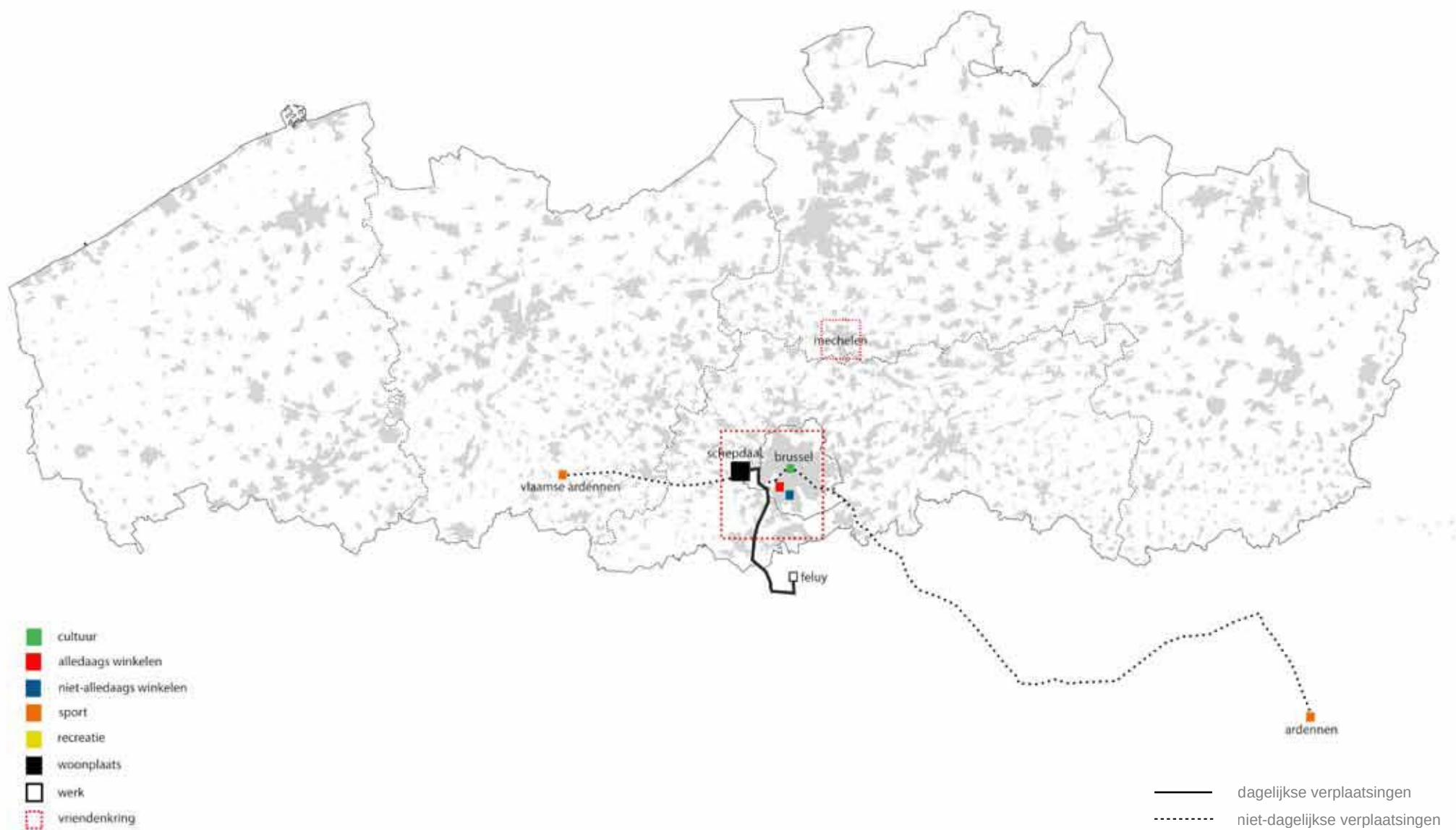
Verplaatsingspatroon bediende (Duffel)

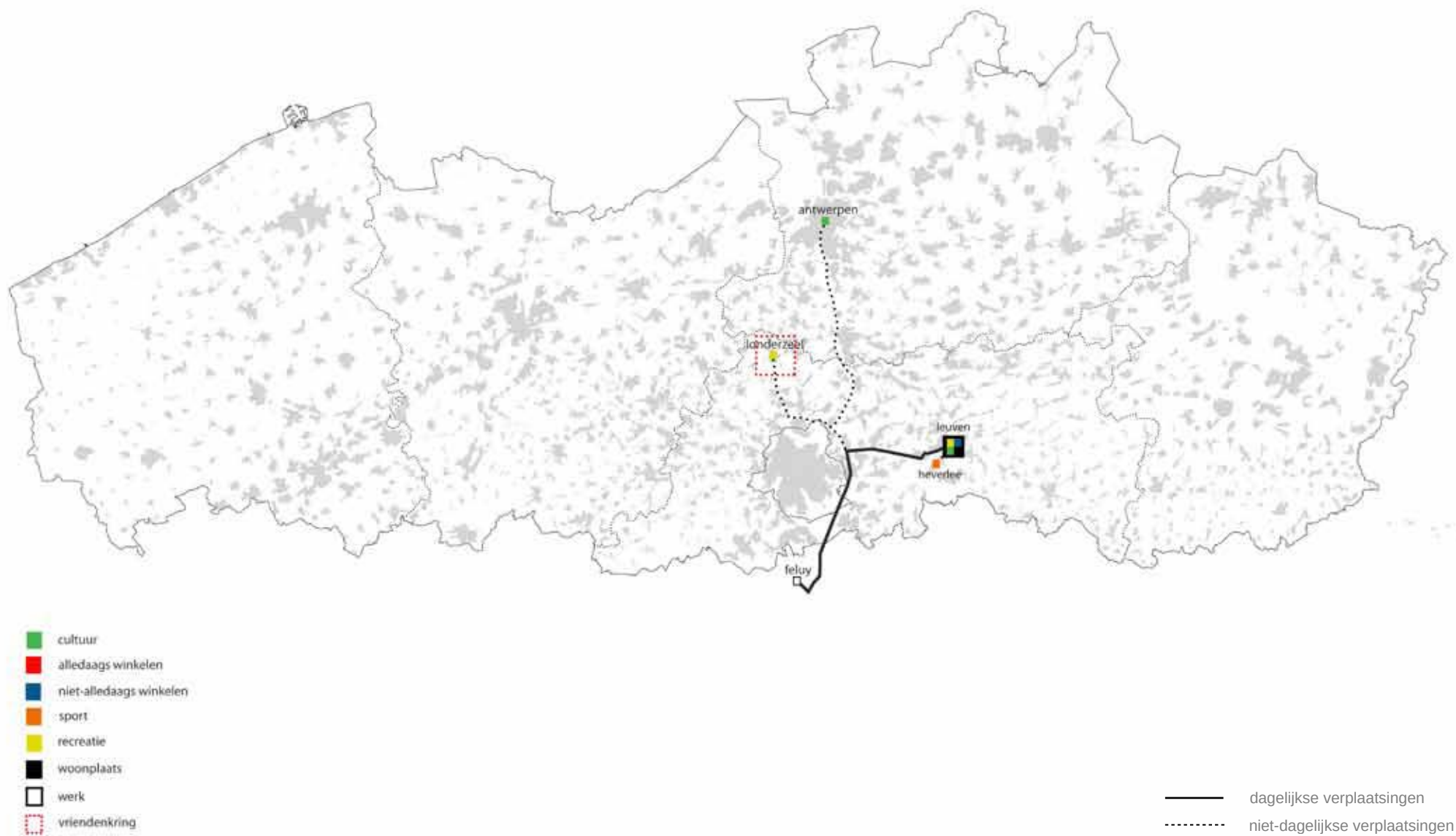
- cultuur
- alledaags winkelen
- niet-alledaags winkelen
- sport
- recreatie
- woonplaats
- werk
- vriendenkring

- dagelijkse verplaatsingen
- - - - - niet-dagelijkse verplaatsingen

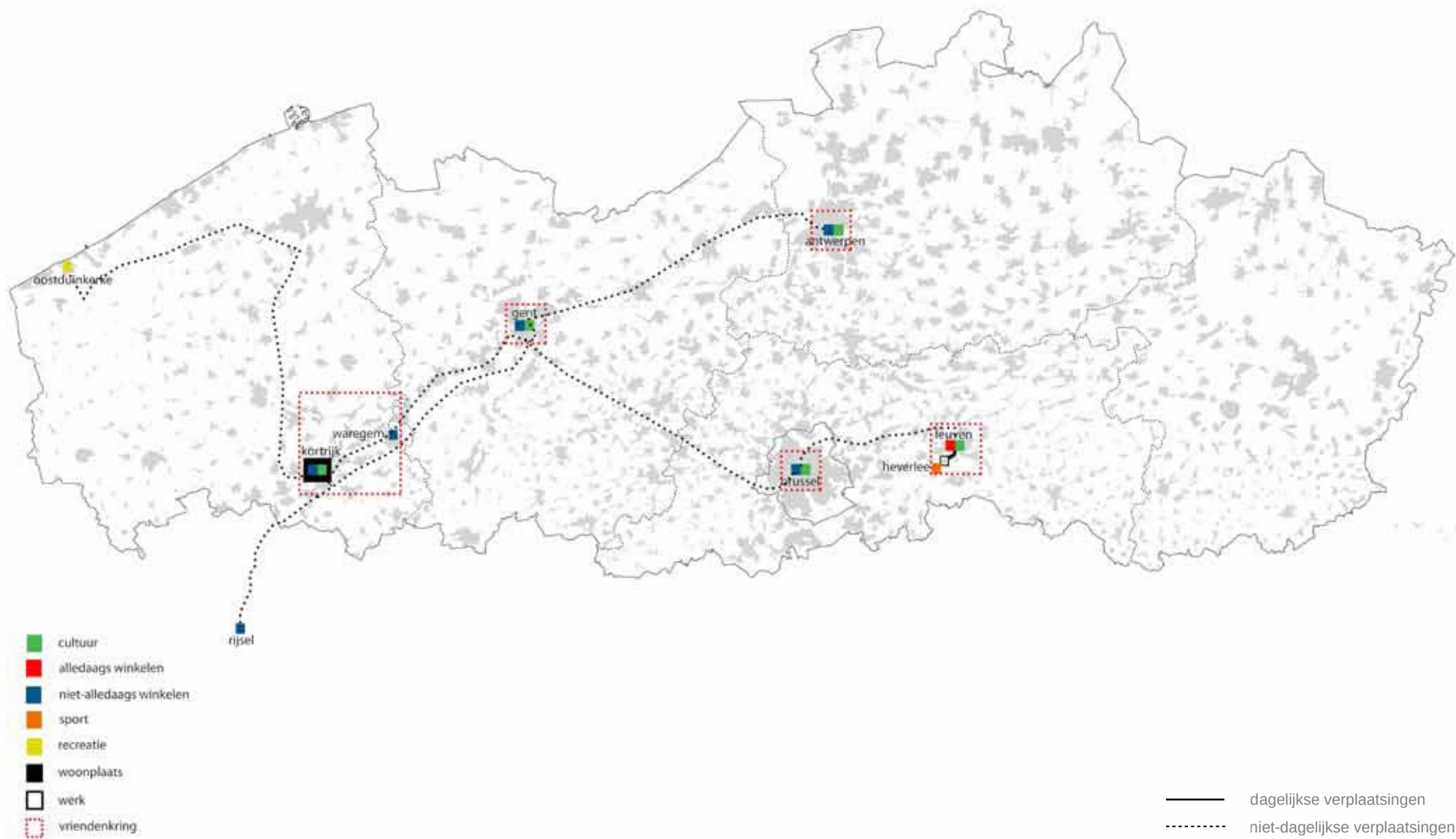
Verplaatsingspatroon bediende (Boechout)

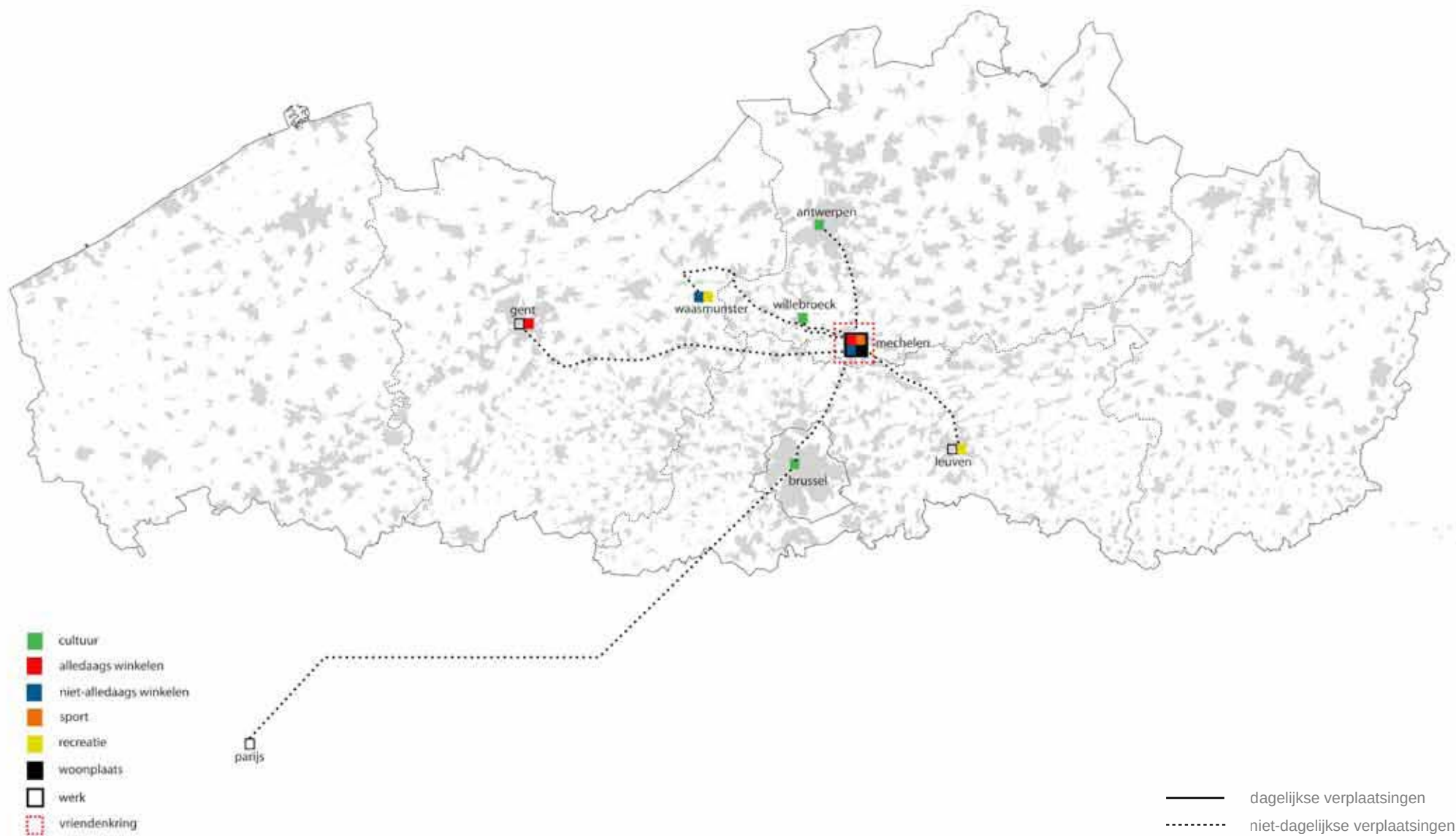
Verplaatsingspatroon bediende (Schepdaal)

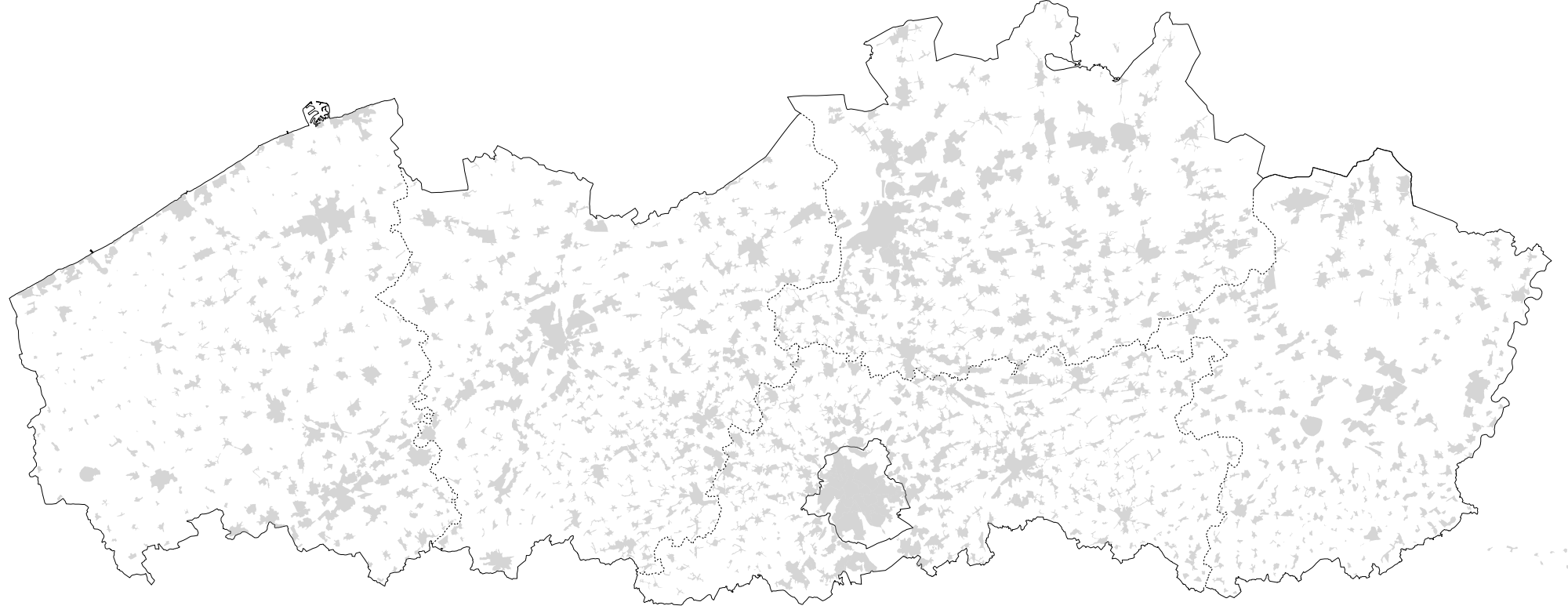
Verplaatsingspatroon bediende (Leuven)

Verplaatsingspatroon student (Kortrijk-Leuven)

Verplaatsingspatroon urbanist (Mechelen)

Limburg (Bron: uapS)

- 0. INLEIDING
- 1. ANALYSE / KANSEN EN BEDREIGINGEN
- 2. RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGSOPTIES
- 3. VLAANDEREN ALS POLYCENTRISCHE CONSTELLATIE
- 4. KORT ONDERZOEK NAAR DE POLYCENTRISCHE STEDELING

5. CONCLUSIES EN BEDENKINGEN

- 6. ROUTEPLAN
- 7. BELEIDSAANBEVELINGEN

In deze ontwerp oefening wordt uitgegaan van de hypothese dat Vlaanderen evolueert naar een polycentrische structuur. Via ontwerpschetsen werd een aanzet gegeven om de mogelijkheden en gevolgen van een evolutie naar een polycentrische structuur verkend. Gezien de korte looptijd van deze ontwerp oefening en de gefragmenteerde informatie blijft die verkenning beperkt tot een ruimtelijke verkenning.

Eigenschappen en karakteristieken van een Vlaamse polycentrische structuur.

Omdat het huidige Vlaanderen een **dubbelzinnige structuur**, tussen een stedelijk veld en polycentrisme, heeft zal een polycentrische structuur voor Vlaanderen complex en gelaagd zijn, zowel op de verschillende schaalniveaus als binnen de verschillende sectoren.

Het uittekenen van een polycentrische structuur houdt in dat de huidige dubbelzinnige structuur wordt hertekend tot een serie **nieuwe sterke en duidelijke figuren**. Daarbij moet de keuze gemaakt worden om sommige gebieden te versnellen en andere te vertragen, versneld in de polycentrische gehelen, vertraagd tussen de polycentrische clusters.

Die uitgetekende structuur is een **dynamisch geheel**. Complementariteit tussen steden en open ruimte evolueert zodat ook de polycentrische structuur constant zal evolueren. Die evolutie kan beperkt zijn door functieverhuizingen of ingrijpend door de evolutie van één polycentrische configuratie naar een andere; bijvoorbeeld van meelifter naar kometengordel.

De polycentrische structuur is onvermijdelijk grensoverschrijdend. Vlaanderen zal op een laag schaalniveau samenwerkingsverbanden tussen grenssteden moeten aangaan. De vraag blijft in welke mate die grensoverschrijdende werking ook een internationale uitstraling heeft.

Een polycentrische structuur is pas functioneel indien steden zich complementair aan elkaar ontwikkelen. De programmakaarten in deze oefening geven al een eerste suggestie van die complementariteit. Maar een Vlaamse polycentrische structuur kan pas worden uitgewerkt indien een duidelijke keuze wordt gemaakt voor een sterke toekomstige ruimtelijke figuur voor Vlaanderen. Pas dan kunnen de gevolgen op, onder andere programmatisch en infrastructuur vlak, worden onderzocht. Bij een beoogde nieuwe polycentrische structuur moet er aandacht en kennis zijn over de **bereidheid tot samenwerking** van de verschillende actoren, over de **visie en het uiteindelijk doel** voor de polycentrische constellatie en over de **ruimtelijke en maatschappelijke gevolgen** van de evolutie naar dit nieuw systeem..

Een veelheid aan ruimtelijke diagrammen van polycentrische structuren.

De kernen in het huidige Vlaanderen hebben uiteenlopende onderlinge relaties, betreffende programma, nabijheid... Hierdoor kunnen verschillende ruimtelijke diagrammen

van polycentrische structuren worden bedacht. In deze oefening komen het stedelijk veld, de kometengordel, lineaire centraliteit en meelifters aanbod. De lijst met mogelijke polycentrische clusters is niet exhaustief en moet worden aangevuld, gebaseerd op verdere analyse en gedetailleerd onderzoek.

De conceptdiagrammen vragen een aantal **specifieke randvoorwaarden** (zie zooms in deel drie), waardoor ze slechts op **specifieke plekken** kunnen worden ingezet. Daardoor ontstaat de **complexe en gelaagde structuur** van een toekomstig polycentrisch Vlaanderen.

Een nieuwe visie op Infrastructuur

Wisselwerkingen tussen kernen door te profiteren van elkaars ruimtelijke nabijheid en complementariteit kunnen enkel werken indien er een specifieke infrastructuur wordt ontwikkeld. Net als de ruimtelijke structuur is de **infrastructuur** van een polycentrisch Vlaanderen **gelaagd en complex**.

Die gelaagdheid is onder andere het gevolg van het huidige dubbelzinnig netwerk en van het feit dat elk polycentrisch diagram een specifiek infrastructuurnetwerk vereist. Een stedelijk veld werkt met een volledig isotroop ⁸ netwerk, de kometengordel met een gelaagde infrastructuur van snelle (inter)nationale verbindingen, interne ontsluitingen tussen de kernen van de gordel en een isotroop netwerk in de tussenzones, de lineaire centraliteit gebruikt bestaande infrastructuurbundels en meelifters is enkel mogelijk met vlotte verbindingen naar de grootsteden en fijnmazige verbindingen naar het hinterland. Bovendien introduceert een polycentrische structuur, waarin de polen door een uitgesproken profiel en programma complementair aan elkaar werken, onvermijdelijk **nieuwe bewegingspatronen**.

Een polycentrisch infrastructuurnetwerk combineert (inter)nationale multimodale snelle verbindingen met fijnmazige, isotrope lokale verbindingen. In een vervolgtraject moet bekeken worden hoe verkeer via water, lucht, internet... hierin passen.

Een alternatieve open ruimte structuur

De open ruimte structuur bepaalt in grote mate de woonkwaliteit van elke polycentrische structuur. Omdat verstedelijking op regionale schaal moeilijk te ontwerpen en te controleren valt, is het **ontwerpen van de open ruimte structuur**, van de contramale belangrijk.

⁸ Isotroop is een duidelijke karakterisering van een netwerk waarbij elke beweging in elke richting mogelijk is en er geen hiërarchie is.

Een polycentrische structuur biedt de mogelijkheid om een uitgesproken onderscheid te maken in de open ruimte structuur. Enerzijds bestaat die open ruimte structuur uit geconsolideerde open ruimten: open ruimten van nationaal belang, ecologisch waardevolle gebieden en landbouwzones. Het zijn open ruimten die al in grote mate gekarteerd en beschermd zijn.

Anderzijds bestaat, naast deze geconsolideerde open ruimte categorieën, de verstedelijkte open ruimte uit een brede waaier van kleinere, versnipperde open ruimten⁹. Vaak gaat het om verwaarloosde, restruimten die vaak het bijproduct zijn van een verstedelijkingsproces. Bijvoorbeeld geïsoleerde open ruimten als gevolg van infrastructuurwerken. Het zijn **vergeten ruimten** die doorgaans niet als open ruimten worden beschouwd en nauwelijks voorkomen op juridische, ecologische... kaarten. Het zijn echter recurrente ruimten, eigen aan sterk verstedelijkte gebieden¹⁰. Uit de zooms blijkt dat dit type open ruimten in grote mate het beeld en de woonkwaliteit in de polycentrische cluster bepaalt. Doorgaans krijgen deze versnipperde ruimten een recreatieve functie. Bovendien hebben ze, als ongecontroleerde publieke ruimten een culturele en sociale functie en hebben ze, als vergeten ruimte, vaak een atypische ecologische waarde.

Kan Vlaanderen als polycentrische structuur een antwoord bieden op de uitdagingen waarmee elk metroplataan en grootstedelijk systeem worden geconfronteerd?

Een polycentrische structuur heeft in ieder geval de potentie om uit te groeien tot een **kwalitatief antwoord** op de uitdagingen op het vlak van mobiliteit, ecologie, internationale uitstraling, lokale woonkwaliteit...

Wat betreft mobiliteit houdt een polycentrische structuur, als uiteengelegde metropolitane structuur het gevaar in, bijkomende en langere verplaatsingen te genereren. Wat in tegenspraak is met een duurzame mobiliteit. Hoe meer de polycentrische structuur naar een stedelijk veld opschuift, hoe isotroper en minder duurzaam de mobiliteit in de polycentrische structuur wordt. Een polycentrische structuur biedt echter ook de mogelijkheid om een duidelijk **onderscheid te maken tussen de soorten bewegingen en de frequentie van die bewegingen**: frequente interne bewegingen in de polycentrische cluster t.o.v. minder frequente bewegingen tussen de clusters. Enkel de dichtheid, de kritische massa aan activiteiten en gebruikers kunnen een alternatief infrastructuurnetwerk en een ander gebruik van dit netwerk verantwoorden.

Zoals vermeld in het punt over open ruimte biedt een evolutie naar een polycentrische structuur de mogelijkheid om ecologie breder en op een alternatieve manier te bekijken. De mogelijkheid bestaat om op een laag schaalniveau een artificieel landschap te ontwikkelen van werkende landschappen. Landschappen die produceren voor de verstedelijkte gebieden betreffende waterhuishouding, bodemreiniging, nieuwe biotopen...

Op die manier wordt in de polycentrische structuur een ecologische solidariteit tussen de polen ontwikkeld.

Een evenwicht tussen internationale profilering en lokale woonkwaliteit

Een polycentrische structuur biedt de mogelijkheid om naast Antwerpen en Brussel alternatieve grootstedelijke gehelen te ontwikkelen. Atypische metropolitane gehelen die zich binnen een beperkt aantal gebieden internationaal kunnen profileren.

Door de uiteengelegde structuur van die polycentrische metropolitane structuren betekent een internationale profilering geen inperking van de lokale woonkwaliteit. **In een uiteengelegde metropolitane structuur blijft kleinschaligheid behouden.** Bovendien worden de polycentrische clusters dooraderd met groene ruimten. Op die manier wordt een polycentrische cluster gekenmerkt door een constante spanning en wisselwerking tussen natuur en cultuur. Die spanning tussen stad en land is een potentie voor de woonkwaliteit in de polycentrische structuur. Zowel open ruimte, land als stedelijke functies zijn alom aanwezig en steeds bereikbaar.

⁹ Zie *Het Vlaams restgebied ontdekking van het andere landschap, verkennend onderzoek uitgevoerd door Onderzoeksgroep Planning & Ontwikkeling i.s.m. OSA KULeuven, november 2007.*

¹⁰ Zie *Van Daele Erik, Hybrid spaces as open signifiers, Addressing the ecological aspects of the next urban question, in The Next Urban Question – Themes approaches tools, Badieramonte et al, Università Iuav di Venezia, Venetie, oktober 2011 – website WWW.uu2011.eu.*

Lanaken (Bron: uapS)

0. INLEIDING

1. ANALYSE / KANSEN EN BEDREIGINGEN

2. RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGSOPTIES

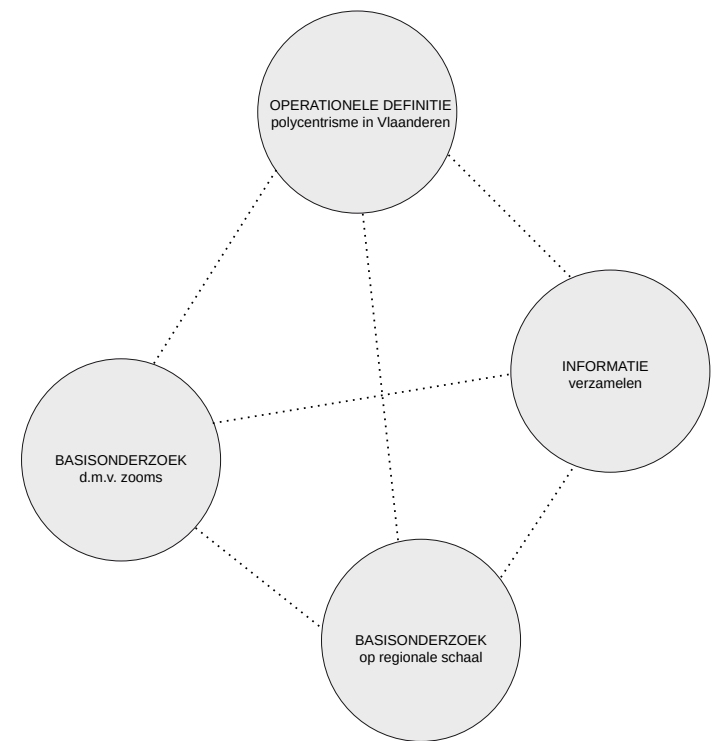
3. VLAANDEREN ALS POLYCENTRISCHE CONSTELLATIE

4. KORT ONDERZOEK NAAR DE POLYCENTRISCHE STEDELING

5. CONCLUSIES EN BEDENKINGEN

6. ROUTEPLAN

7. BELEIDSAANBEVELINGEN

Deze ontwerp oefening is een aanzet. Een aanzet vraagt een vervolgtraject. In dit deel worden een aantal thema's en pistes aangehaald die in deze ontwerp oefening ontbraken of die we nodig achten om Vlaanderen als polycentrische structuur te bedenken.

Uitwisselen van informatie

Deze ontwerp oefening is een vingeroefening, een aanleiding om verder studiewerk over polycentrisch Vlaanderen aan te zetten. Dit routeplan geeft een aantal onderzoekspistes en thema's weer. Een overzicht dat niet volledig is. Ongetwijfeld bestaat heel wat van het studiewerk dat in dit routeplan wordt gesuggereerd. Maar de informatie is verspreid, gefragmenteerd over verschillende instellingen, zeer specifiek gericht op slechts één aspect... Juist daardoor verliep deze ontwerp oefening moeilijk. Willen we een duidelijk en onderbouwd beeld krijgen van een polycentrisch Vlaanderen dan moet een soort overzicht worden aangelegd met informatie die zich niet beperkt tot Vlaanderen maar ook Brussel, Wallonië en de grensstreken omvat.

Een operationele definitie van polycentrisme in Vlaanderen

In deze ontwerp oefening werd de definitie van polycentrisme reeds verfijnd. Polycentrisme is een ruim containerbegrip. Elke vervolgstudie moet gebaseerd zijn op een verdere verfijning van het begrip polycentrisme in Vlaanderen. Welke aspecten van polycentrisme zijn belangrijk voor de Vlaamse ruimte? Op welke aspecten van polycentrisme wil en kan een beleid inspelen? De ambities en doelstellingen van het groenboek kunnen daarbij als leidraad worden gebruikt.

Een tweede basisthema is de eigenheid van de Vlaamse polycentrische structuur. Het verder uittekenen van een Vlaamse polycentrische structuur gebeurt niet geïsoleerd. Vlaanderen evolueert ruimtelijk. Het huidige en historische Vlaanderen is in grote mate gekend. Het toekomstige Vlaanderen, de ruimte waar Vlaanderen op korte termijn naar evolueert niet. Het karteren van het toekomstige Vlaanderen maakt duidelijk of de Vlaamse ruimte naar een polycentrische structuur evolueert of niet, en naar welke polycentrische constellatie die evolutie uitgaat.

Voorts zal het karakteristieke van een Vlaamse polycentrische structuur oplichten door Vlaanderen te vergelijken met bestaande polycentrische gebieden. Zijn bijvoorbeeld het Ruhrgebied, de Veneto, de Milanese regio, de Randstad, London county... polycentrische gehelen? Hoe functioneren die regio's? Wat zijn hun toekomstplannen...? Een tweede vergelijking is die tussen Vlaanderen en historische diagrammen en schema's van polycentrische gehelen: bijvoorbeeld de historische schema's voor Parijs met verschillende kernen, de diagrammen van Erich Gloeden ¹¹...

¹¹ Zie voor een bespreking van enkele diagrammen Vigano Paola in *Les Territoires de l'urbain - Le projet comme producteur de connaissance*, Métispresses 2012 pp 51- 85.

Die vergelijking met referentiegebieden beperkt zich niet tot een ruimtelijke verkenning. Misschien nog belangrijker dan die ruimtelijke vergelijking is het bestuursinstrumentarium dat werd en wordt ingezet om steden te doen samenwerken.

We hebben met deze oefening slechts een heel beperkt zicht op de manier waarop Vlaanderen wordt gepercipieerd en op de internationale uitstraling van Vlaanderen. Er moet nagegaan worden hoe Vlaanderen internationaal wordt gepercipieerd en op welke vlakken Vlaanderen zich internationaal wil positioneren. Die profilering is in grote mate gekend, onder meer in VIA (het Vlaanderen In Actie project van de Vlaamse regering). Maar wat zijn de ruimtelijke gevolgen van de ambities van Vlaanderen? Wat is de ruimtelijke impact van Vlaanderen als kenniseconomie, Vlaanderen als logistieke draaischijf.... ?

Gericht basisonderzoek op regionale schaal

In deze ontwerp oefening werd duidelijk dat er gericht basisonderzoek nodig is, op vlak van ruimte, programma, infrastructuur en open ruimte nodig is om een Vlaamse polycentrische ruimte te bedenken.

Ruimte

Informatie en onderzoek over de Vlaamse ruimte is voorhanden, maar blijft op regionale schaal beperkt tot Vlaanderen. Om een duidelijke polycentrische structuur uit te tekenen ontbreekt informatie en interpretatie over Wallonië, Brussel, Noord-Frankrijk, West-Duitsland en Zuid-Nederland.

Programma

Een plan met alle programma's, in het bijzonder de bovenlokale, regionale, nationale en internationale programma's, toont de potentiële complementariteit tussen de verschillende steden en bijgevolg een suggestie van polycentrische samenwerkingsverbanden tussen steden is een basisplan om een polycentrisch geheel te bedenken. Het inzicht over programmaspreiding blijft momenteel beperkt tot ofwel algemene categorieën genre kenniscentrum, cultuurstad... of tot algemene informatie, zoals de informatie die we uit de sociale kaart hebben gehaald.

Het basisplan met programma's moet worden aangevuld met een onderzoek naar de concurrentie en complementariteit tussen steden. Welke woonmilieus bieden steden aan? Welke bedrijvigheid, welk cultureel pakket...? Op welke vlakken werken steden samen, op welke vlakken concurreren ze? Waarom werken sommige nabijgelegen steden momenteel nauwelijks samen?

Het onderzoek naar die samenwerkingverbanden is de achillespees van een polycentrisch Vlaanderen. Hoe structureer je samenwerking? Hoe zet je dit bestuurlijk in elkaar? Hoe overtuig je gemeenten en steden om samen te werken? Is er nood aan nieuwe vormen van intergemeentelijke samenwerking? Hoe ga je om met gemeenten en steden die niet kunnen of willen meewerken?...

Bovendien moet worden nagaan welke bestaande en nieuwe grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden er bestaan en in de toekomst mogelijk en wenselijk zijn naast MAHL of LIKOTO. Is een samenwerking tussen Lommel/Overpelt/Neerpelt en de Brabantse stedenband vruchtbaar? Wat met een grensoverschrijdende samenwerking met Wallonië?

Infrastructuur

Over de verschillende infrastructuren is heel wat materiaal en interpretatie beschikbaar. Bovendien zijn de gevolgen van een de polycentrische ontwikkeling erg groot voor de infrastructuur. Maar net als de informatie en interpretatie over de ruimte blijft dit beperkt tot Vlaanderen en is informatie over Wallonië, Brussel, Noord-Frankrijk, West-Duitsland en Zuid-Nederland moeilijk verkrijgbaar. Bovendien blijkt het zeer moeilijk om een geïntegreerde kaart te maken van alle toekomstprojecten van AWV, De Lijn, de NMBS, NS, SNCF, Deutsche Bahn...

Op basis van een gekozen polycentrische structuur(en) moet een alternatief infrastructuursysteem worden bedacht dat een duidelijk verschil maakt tussen een fijnmazige en hiërarchische infrastructuur.

Naast het kaartmateriaal met fysische informatie over de infrastructuurnetwerken is het essentieel om te weten hoe die infrastructuur wordt gebruikt. De bewegingen en de frequentie van de bewegingen doorheen Vlaanderen en de grensoverschrijdende bewegingen geven immers een beeld van de manier Vlamingen het territorium gebruiken. Het gebruik van de ruimte moet de basis zijn om een nieuwe polycentrische ruimte te ontwikkelen. Die informatie verkrijgen via profielen, zoals in deze oefening is te omslachtig. Informatie kan worden gehaald uit bedrijfsvervoerplannen, bij De Lijn, de NMBS....

Open ruimte

De informatie en visie op de geconsolideerde open ruimte is gekend. Het is een kwestie van die informatie te herinterpreteren vanuit een polycentrisch perspectief. Er is echter weinig tot geen materiaal over de niet - geconsolideerde open ruimte. De versnipperde ruimte die eigen is aan sterk verstedelijkte gebieden is ongekend. Een eerste stap is het in kaart brengen van die ongekende open ruimte structuur. Het verkennen van de potentie en de kwaliteit gebeurt best op een lokaal niveau.

Gericht basisonderzoek door middel van zooms

In deze ontwerp oefening werd gewerkt met relevante zooms. Door middel van zooms werd de verscheidenheid aan polycentrische structuren geduid en werden strategieën en concepten getest. Bovendien maken ze de ambitie van een nulgroei in de verharde ruimte en de ruimtelijke impact van de strategieën verdichten, verplaatsen en toevoegen in ontwerpend onderzoek duidelijk.

Voor de zooms in het vervolgtraject moet in de eerste plaats de beschikbare ruimte voor verdere verstedelijking in kaart worden gebracht. Die kaarten tonen zowel de juridische te bebouwen terreinen als de terreinen die verlaten worden, de terreinen die niet bebouwbaar zijn door vervuiling, wateroverlast.... Enkel op basis van die informatie kan de werkelijke impact van concepten en strategieën op een onderbouwde manier via ontwerp worden onderzocht.

Op dit schaalniveau is het eenvoudiger om het toekomstig Vlaanderen in kaart te brengen zodat een mogelijke evolutie richting polycentrische structuur duidelijk wordt. Bovendien wordt via het toekomstig Vlaanderen duidelijk of het gebied op natuurlijke manier vertraagt of versnelt. Een gebied dat versnelt kan worden gestuurd in de richting van een gewenste polycentrische structuur. Een gebied dat vertraagt of stil staat heeft weinig tot geen marge om door te groeien tot een polycentrisch geheel. Heeft Roeselare – Kortrijk de natuurlijke aangroei om te evolueren naar een polycentrisch geheel?

Vervolgtraject

Op korte termijn kunnen drie soorten onderzoek worden aangezet:

1. Het verzamelen van relevante informatie o.a. inzicht in de relatie tussen het infrastructuurnetwerk en het diagram waarvoor gekozen wordt, en inzicht in het functionele aspect van de verschillende diagrammen
2. Een kartografie van Vlaanderen in een internationale en lokale context
3. Een gedetailleerde studie van Vlaanderen via zooms

Meer concreet komen uit deze ontwerp oefening een aantal belangrijke inhoudelijke kwesties die verder gericht onderzoek vragen, onder andere de relatie tussen de keuze van infrastructuurnetwerk en het polycentrisch systeem, het verwerven van meer inzicht in het functionele aspect van de aangehaalde polycentrische systemen en het ontwikkelen van een gediifferentieerde aanpak van polycentrische ontwikkeling binnen Vlaanderen. Die onderzoeken zijn in de eerste plaats grafisch om te vermijden dat de discussie over een polycentrisch Vlaanderen abstract blijft, actoren naast elkaar discussiëren en de uitgedachte concepten eenheidsprincipes zijn die op het hele Vlaamse territorium worden toegepast.

Limburg (Bron: uapS)

- 0. INLEIDING
- 1. ANALYSE / KANSEN EN BEDREIGINGEN
- 2. RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGSOPTIES
- 3. VLAANDEREN ALS POLYCENTRISCHE CONSTELLATIE
- 4. KORT ONDERZOEK NAAR DE POLYCENTRISCHE STEDELING
- 5. CONCLUSIES EN BEDENKINGEN
- 6. ROUTEPLAN

7. BELEIDSAANBEVELINGEN

Op basis van de ontwerp oefening, de conclusies, bevindingen en het routeplan worden een aantal aanbevelingen geformuleerd met betrekking tot een te voeren beleid inzake polycentrisch Vlaanderen.

Concept polycentraliteit

Polycentrisme als beleidsconcept is niet waarde vrij. Wat je ermee wil bereiken is bepalend. Het in opmaak zijnde groenboek voor het beleidsplan ruimte geeft hiervoor een aanzet. Aanbeveling: De centrale vraag is: waarvoor wil je polycentrisch ruimtelijk beleid inzetten?

Het begrip polycentrische ontwikkeling op zich functioneert goed als werkterm maar er ontstaat iedere keer en bij iedereen (ook bij de experts) debat over wat het juist betekent of kan betekenen. Aanbeveling: Polycentraliteit als werkbegrip gebruiken, maar niet als centraal ruimtelijk principe dat wordt gepubliceerd in een beleidsplan.

Hoe inzetten

Uit de opdracht blijkt dat bij het bepalen van een gewenste polycentrische ontwikkeling heel wat elementen in rekeningen moeten gebracht worden. Aanbeveling: Gebruik het routeplan om de gewenste polycentrische ontwikkeling in Vlaanderen scherper te krijgen. Gebruik de principes van het routeplan om een vervoltraject uit te schrijven en het idee van een Vlaamse polycentrische ruimte scherp te stellen.

Polycentraliteit is in kader van deze opdracht onderzocht op regionaal schaalniveau. Dit zegt weinig over hoe polycentraliteit werkt op schaal van een stedelijke regio of de dagelijkse leefomgeving. Aanbeveling: Heel bewust omgaan met schaalniveau waarop gewerkt wordt. Het inzetten van polycentraliteit op een bepaalde schaal heeft impact op hogere en lagere schaal, maar verplicht niet om ook op deze schaalniveaus te kiezen voor dezelfde of een andere polycentrische aanpak.

Polycentrisch Vlaanderen is het meest gebaat met een gedifferentieerde strategie per deelgebied in Vlaanderen (minstens oosten, westen, centraal deel). Aanbeveling: Bewust zijn van territoriaal verschil in functioneren in Vlaanderen. Polycentraliteit moet op andere manier ingezet worden afhankelijk van het ruimtelijk functioneren en de vooropgestelde doelstellingen. Generiek toepassen van een begrip zoals gedeconcentreerde bundeling over geheel Vlaanderen gaat voorbij aan de territoriale diversiteit. (Gedeconcentreerde bundeling is gebaseerd op de centrale plaatsentheorie (Christaller), wat kan gezien worden als een voorloper van functionele polycentraliteit.)

Polycentrisme moet ingezet worden in een beleid dat een verandering beoogt in het functioneren van het territorium en kan dus niet gebaseerd zijn op het doortrekken van een

analyse van de bestaande toestand. Aanbeveling: De potentie van een kern om de polycentrische doelstelling te bereiken is belangrijker dan de huidige kenmerken.

Beleidsrelevante elementen uit de conclusies

Om te beoordelen of een polycentrische constellatie het gewenste effect zal hebben, zijn een aantal afwegingen cruciaal. Aanbeveling: Elke polycentrische constellatie moet minstens afgewogen worden op: impact op mobiliteit, impact op open ruimte en bijdrage aan beleidsdoelstelling waarvoor polycentrisme willen inzetten.

Polycentrische ontwikkeling gericht op complementariteit vereist dat er genoeg functioneel draagvlak aanwezig is. In gebieden met een te lage dichtheid om meerdere functionele kernen te dragen zal een dergelijk polycentrisch beleid aanleiding geven tot scherpe concurrentie tussen de kernen waardoor het geheel niet sterker wordt dan delen. Polycentrische ontwikkeling gericht op functionele specialisatie en complementariteit kan vermoedelijk ook in dunbevolkte gebieden een goede invulling geven, afhankelijk van de doelstelling. In gebieden met lage dichtheid ontstaat namelijk vaak spontaan een functionele specialisatie. Aanbeveling: Vermijd het forceren van een polycentrisch beleid in een gebied met een beperkte functionele diversiteit.

Stedelijk veld gaat voorbij aan de definitie van polycentrisme. Polycentraliteit richt zich op het versterken van het geheel. Om genoeg voedingsbodem te hebben om de aanwezige functies te kunnen onderhouden is er een minimale dichtheid nodig van mensen en activiteiten in elke kern van het polycentrisch systeem. Wanneer polycentraliteit resulteert in zeer kleine kernen met slechts enkele activiteiten wordt het voortbestaan van deze kernen afhankelijk van het voortbestaan van de individuele activiteit. Dit resulteert in zwakke kernen en een verzameling van zwakke kernen zal nooit sterker zijn dan één sterke kern. Aanbeveling: polycentrisch beleid mag geen aanleiding geven tot het moedwillig verlagen van de functionele diversiteit in kernen (door het uitsmeren van functies/wegnemen van functies op bepaalde plaatsen). Sommige activiteiten hebben een nabijheid ten opzichte van andere activiteiten of klanten nodig, wat leidt tot een natuurlijk agglomeratie-effect. Polycentrisch beleid mag dit niet verhinderen.

Een polycentrische constellatie op een bepaald schaalniveau kan doelstellingen op een ander schaalniveau tegenwerken (vb kleinschaligheid vs metropolitane allure). Aanbeveling: de beoordeling van het gewenste beleid moet op verschillende schaalniveaus gebeuren. Bij ontwikkeling van beleid op regionale schaal moet bekeken worden wat de impact is op lokale schaal of supra-regionale schaal.

De polycentrische stedeling laat zich niet zomaar sturen. Aanbeveling: Systematische monitoring hoe de ruimte effectief gebruikt wordt is essentieel om na te gaan of de doelstellingen voor het gewenst polycentrisch beleid te halen zijn.

Vervolgtraject

Uit de opdracht is gebleken dat een volledig inzicht in de huidige functionele specialisatie van gebieden en kernen in Vlaanderen niet noodzakelijk is om een gewenst polycentrisch beleid te ontwikkelen. Best wordt vanuit de geformuleerde beleidsdoelstellingen en het gewenst polycentrisch systeem het huidig functioneren onderzocht. Dit betekent: verder onderzoek gericht formuleren vanuit beleidsopties.

Onderzoek naar patronen van ruimtegebruik en link met de polycentrische stedeling.

Ook onderzoek op lagere schaalniveaus nodig: wat is effect van de gewenste polycentrische ontwikkeling op een lager schaalniveau? Welke concrete projecten dienen zich aan, welke gebieden komen in beeld, hoe wijzigt het functioneren (en de functionele specialisatie), ...?

Vanuit een hoger schaalniveau en vanuit Vlaanderen is een heldere doelstelling nodig waarbinnen polycentrisch beleid ingezet wordt. Het in opmaak zijnde groenboek voor het beleidsplan ruimte geeft hiervoor een aanzet.

Bijdrage van de studie aan de opmaak van het Beleidsplan Ruimte

De geformuleerde visie in het groenboek benadert de ruimte functioneel. De studie draagt bij tot het verder uitdiepen en operationaliseren van de gebruikte begrippen in deze visie (o.a. ontwikkelen van ruimte in functie van de rol die ze kan opnemen, versterken van onderlinge verbindingen, elementen met metropolitane allure en kleinschalige elementen die elkaar aanvullen). Dit is zeker nuttig in functie van het verder uitdiepen van de visie voor het witboek.

Afhankelijk van omvang en dichtheid van de functionele stedelijke regio's in Vlaanderen, zullen bepaalde aspecten van polycentrisch beleid al dan niet tot de mogelijkheden behoren.

Op basis van de potenties en het huidige functioneren van de Vlaamse ruimte moet ook op niveau van visie en conceptvorming voor het witboek een gedifferentieerde aanpak van polycentrisch beleid toegepast worden.

